CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

6285.

Price R: /12/-

BIBLIOTHECA INDICA:

A

COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY THE

ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

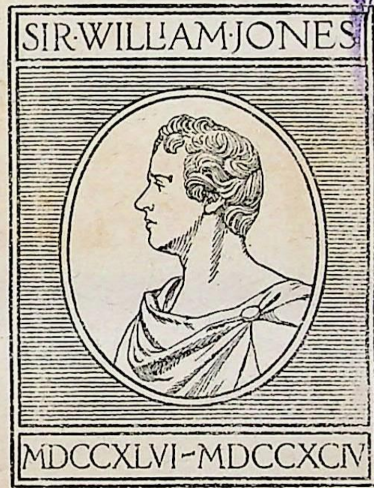
NEW SERIES, No. 1139.

बोधिचर्यावतारपञ्जिका ।

PRAJÑĀKARAMATI'S COMMENTARY TO THE BODHICARYĀVATĀRA OF ÇĀNTIDEVA

EDITED WITH INDICES

PRATAP SINGH MUSEUM ... NAGAR 5992

BY

LOUIS DE LA VALLÉE POUSSIN,

PROFESSOR OF SANSKRIT IN THE UNIVERSITY OF GHENT.

FASCICULUS V.

CALCUTTA:

PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS,
AND PUBLISHED BY THE
ASIATIC SOCIETY, 57, PARK STREET.

1907.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

LIST OF BOOKS FOR SALE

AT THE LIBRARY OF THE

ASIATIC SOCIETY OF BENGAL,

No. 57, PARK STREET, CALCUTTA,

AND OBTAINABLE FROM

THE SOCIETY'S AGENTS, MR. BERNARD QUARITCH,
15, PICCADILLY, LONDON, W., AND MR. OTTO
HARRASSOWITZ, BOOKSELLER, LEIPZIG, GERMANY.

*Complete copies of those works marked with an asterisk * cannot be supplied—some of the Fasciculi being out of stock.*

BIBLIOTHECA INDICA.

Sanskrit Series.

		Rs.	
*Advaita Brahma Siddhi, Fasc. 2, 4 @ /10/ each	...	1	4
Advaitachintā Kaustubha, Fasc. 1-3 @ /10/ each	... ...	1	14
*Agni Purāṇa, Fasc. 3-14 @ /10/ each	... ...	7	8
Aitarēya Brāhmaṇa, Vol. I, Fasc. 1-5; Vol. II, Fasc. 1-5; Vol. III, Fasc. 1-5, Vol. IV, Fasc. 1-8 @ /10/ each	... ...	14	6
*Anu Bhashya, Fasc. 2-5 @ /10/ each	... ...	2	8
Aphorisms of Sāṇḍilya, (English) Fasc. 1 @ 1/-	... ...	1	0
Aṣṭasāhasrikā Prajñāpāramitā, Fasc. 1-6 @ /10/ each	... ...	3	12
*Atharvana Upanishad, Fasc. 2-5 @ /10/ each	... ...	2	8
Açvavaidyaka, Fasc. 1-5 @ /10/ each	... ...	3	2
Avadāna Kalpalatā, (Sans. and Tibetan) Vol. I, Fasc. 1-6; Vol. II. Fasc. 1-5 @ 1/ each	... ...	11	0
A Lower Ladakhi version of Kesarsaga, Fasc. 1-2 @ 1/- each	...	2	0
Bālam Bhaṭṭi, Vol. I, Fasc. 1-2 @ /10/ each	... ...	1	4
Baudhāyana Srauta Sūtra, Fasc. 1-3 @ /10/ each	... ...	1	14
*Bhamati, Fasc. 4-8 @ /10/ each	... ...	3	2
Bhāṭṭa Dīpikā Vol. I, Fasc. 1-5 @ /10/ each	... .	3	2
Brahma Sutra, Fasc. 1 @ /10/ each	... ...	0	10
Bṛhaddēvatā, Fasc. 1-4 @ /10/ each	... ...	2	8
Bṛhaddharma Purāṇa, Fasc. 1-6 @ /10/ each	... ...	3	12
Bodhicaryāvatāra of Çāntideva, Fasc. 1-4 @ /10/ each	...	2	8
Çatadūṣaṇī, Fasc. 1-2 @ /10/ each	... ...	1	4
Catalogue of Sanskrit Books and MSS., Fasc. 1-4 @ 2/ each	...	8	0
Çatapatha Brāhmaṇa, Vol. I, Fasc. 1-7; Vol. II, Fasc. 1-5, Vol. III, Fasc. 1-7 @ /10/ each	... .	11	14
Çatasāhasrikā-prajñāpāramitā, Part I, Fasc. 1-12 @ /10/ each	...	7	8
*Caturvarga Chintāmaṇi, Vols. II, Fasc. 1-25; Vol. III. Part I, Fasc. 1-18. Part II, Fasc. 1-10, Vol IV, Fasc. 1-5 @ /10/ each	...	36	4
Çlokavartika, (English) Fasc. 1-5 @ 1/4/ each	... ...	6	4
*Çrauta Sūtra of Āpastamba, Fasc. 6-17 @ /10/ each	... ...	7	8
Ditto Çāṅkhāyana, Vol. I, Fasc. 1-7; Vol. II, Fasc. 1-4; Vol. III, Fasc. 1-4 @ /10/ each; Vol 4, Fasc. 1	... ...	10	0
Çrī Bhāshyam, Fasc. 1-3 @ /10/ each	... ...	1	14
Dān Kriyā Kaumudī, Fasc. 1-2 @ /10/ each	... ...	1	4
Gadadhara Paddhati Kālasāra, Vol. I, Fasc. 1-7 @ /10/ each	...	4	6
Ditto Ācārasāra, Vol. II, Fasc. 1-2 @ /10/ each	... ...	1	4
Gobhiliya Grihya Sutra, Fasc. 1-12 @ /10/ each	... ...	7	8
Kala Viveka, Fasc. 1-7 @ /10/ each	... ...	4	6
Kātantra, Fasc. 1-6 @ /12/ each	... ...	4	8
Kathā Sarit Sāgara, (English) Fasc. 1-14 @ 1/4/ each	... ...	17	8
Kūrma Purāṇa, Fasc. 1-9 @ /10/ each	... ...	5	10
Lalita-Vistara, (English) Fasc. 1-3 @ 1/- each		3	0
*Lalitavistara, Fasc. 3-6 @ /10/ each	... ...	2	8
Madana Pārijāta, Fasc. 1-11 @ /10/ each	... ...	6	14
Mahā-bhāṣya-pradīpodyota, Vol. I, Fasc. 1-9; Vol. II, Fasc. 1-12 Vol. III, Fasc. 1-4 @ /10/ each.	... ...	15	10
Manuṭīkā Saṃgraha, Fasc. 1-3 @ /10/ each	... ...	1	14
Mārkaṇḍeya Purāṇa, (English) Fasc. 1-9 @ 1/- each	... ...	9	0
*Markandeya Purana, Fasc. 4-7 @ /10/ each	... ...	2	8
*Mimāṁsā Darçana, Fasc. 3-19 @ /10/ each	... ...	10	10
Nyāyavārtika, Fasc. 1-6 @ /10/ each	... ...	3	12

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

PRATAP ... MUSEUM 5790

दृष्टमिष्टं वा। ततश्च का चिन्मायामन्त्रादिसामर्थ्यप्रतिलब्ध-स्वभावा। का चित्पुनरनादिसंसारप्रवृत्तमाहात्म्याऽविद्यादिप्रभाव-प्रवर्तिता। तस्मान्न सर्वासु मन्त्रादिसामर्थ्यमिति।

एतत्सर्वं लोकव्यवहारानुगतं कल्पनानिर्मितं सांवृतं वस्तु-तत्त्वमुपादाय समुत्थितं। न तु परमार्थतः। परमार्थदशायां जननमरणोत्पादनिरोधहेतुफलभावाभावादिकल्पनाया अभा-वात्। प्रकृतिनिर्वृतत्वात्सर्वधर्माणामिति॥

एतदसहमानः परः पुनरन्यथा प्रसञ्जयन्नाह। निर्वृत इत्यादि।

निर्वृतः परमार्थेन संवृत्या यदि संसरेत्॥१३

निर्वृतः स्वभावशून्यत्वादुत्पादनिरोधरहितः। परमार्थेन परमार्थसत्यतः प्रकृतिनिर्वाणतयाऽऽदिशान्तत्वात्। यदि संवृत्या संवृतिसत्येन काल्पनिकत्वेन संसरेत्। जातिजरामरणादियोगी भवेत्। तदायं महान्विरोधः स्यादित्याह। बुद्धोऽपि संसरे-देवमित्यादि।

बुद्धोऽपि संसरेदेवं ततः किं बोधिचर्यया।

एवमभ्युपगम्यमाने बुद्धोऽपि सर्वावरणप्रहाणतो निर्वृतोऽपि संसरेत्[1]। जन्मादिभाग्भवेत्। यत एवं। ततस्तस्मात्कारणात्। किं बोधिचर्यया। बोधये बुद्धत्वाय चर्या करचरणशिरःप्रदा-नाद्यनेकदुःकरशतलक्षणा। तया किं। न किं चित्प्रयोजनं।

[1] So Tib.—Nep. has *saṁsāre*.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

उक्तक्रमेणैव वैफल्यात्। सा हि सर्वसांसारिकधर्मनिर्वृतये सर्वगुणसमुच्चयास्तृतबुद्धत्वप्राप्तये[1] च समाश्रीयते[2]। तथापि न सांसारिकधर्म[143a]निर्वृतिश्चेत्। किं तत्समाश्रयेण संसाधित-मिति भावः। तत्प्रत्युक्तमेव यावत्प्रत्ययसामग्रीत्यादिना। पुन-
5 रपि विस्पष्टयन्नाह। प्रत्ययानामित्यादि।

प्रत्ययानामनुच्छेदे मायाप्युच्छिद्यते न हि।
प्रत्ययानां तु विच्छेदात्संवृत्यापि न संभवः ॥ १४

प्रत्ययानां कारणानां। अनुच्छेदेऽविनाशे। हिर्यस्मात्। मायापि न केवलं संसार इति। समुच्चयेऽपिशब्दः। नैवोच्छिद्यते
10 न निवर्तते। प्रत्ययानां कारणानां तु विच्छेदात्। निवृत्तेः। संवृत्यापि काल्पनिकव्यवहारेणापि [न] संभवो न संसरणं[3]। प्रत्ययानां समुच्छेदः पुनस्तत्त्वाभ्यासादविद्यानिरोधादिक्रमेण वेदितव्यः।

तद्यथोक्तमार्यशालिस्तम्बसूत्रे[4]। एवमुक्ते मैत्रेयो बोधिसत्त्वो
15 महासत्त्व आयुष्मन्तं शारिपुत्रमेतदवोचत्। यदुक्तं भगवता धर्मस्वामिना सर्वज्ञेन। यो भिक्षवः प्रतीत्यसमुत्पादं पश्यति स धर्मं पश्यति। यो धर्मं पश्यति स बुद्धं पश्यति। तत्र कतमः

---

1 So Nep. °*āsṛta*=brten-te (See *Mahāvastu* I. 456, *Lalita* 210.2.)

2 Nep. *samāsrīyate*, *samāsrayeṇa*.

3 *ṇa* wanting in both Mss.—Tib. *hkhor-ba srid-pa ma yin-no* = na saṁsaraṇasaṁbhavaḥ.

4 See *Çikṣās*, and for this passage *Madh. vṛtti* (Bibl. Buddh.) p. 6, n. 2.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

प्रतीत्यसमुत्पादो नाम। यदिदमविद्याप्रत्ययाः संस्काराः।
संस्कारप्रत्ययं विज्ञानं। विज्ञानप्रत्ययं नामरूपं। नामरूपप्रत्ययं
षडायतनं। षडायतनप्रत्ययः स्पर्शः। स्पर्शप्रत्यया वेदना। वेदना-
प्रत्यया तृष्णा। तृष्णाप्रत्ययमुपादानं। उपादानप्रत्ययो भवः।
भवप्रत्यया जातिः। जातिप्रत्यया जरामरणशोकपरिदेवदुःख-
दौर्मनस्योपायासाः। [एवमस्य केवलस्य महतो दुःखस्कन्धस्य 5
समुदयो भवति। तत्र अविद्यानिरोधात्संस्कारा][1] निरुध्यन्ते।
[पेयालं।] एवमस्य केवलस्य[2] महतो दुःखस्कन्धस्य निरोधो भवति।
अयमुच्यते प्रतीत्यसमुत्पादः॥ पेयालं॥ य इमं प्रतीत्यसमुत्पादं
सततसमितं निर्जीवं[3] यथावदविपरीतमजातमभूतमसंस्कृतम-
प्रतिघमनालम्बनं[4] शिवमभयमहार्यमव्युपशमस्वभावं[5] पश्यति। 10
स धर्मं पश्यति। यस्तु[6] एवं सततसमितं यावदव्युपशमस्वभावं
धर्मं पश्यति। सोऽनुत्तरं[7] धर्मशरीरं बुद्धं पश्यति॥ पेयालं॥
[143b] तत्राविद्या कतमा। एतेषामेव षण्णां धातूनां यैकसंज्ञा[8]
पिण्डसंज्ञा नित्यसंज्ञा ध्रुवसंज्ञा शाश्वतसंज्ञा सुखसंज्ञा आत्मसंज्ञा
सत्त्वसंज्ञा[9] जीवसंज्ञा जन्तुसंज्ञा मनुजसंज्ञा मानवसंज्ञा 15

---

1 From Tib.—Modern copy: °*upāyāsātāç canirudhyante*; Nep. *upā yāsāç ca*; but the wanting passage is not supplied in margin.

2 Wanting in Tib.

3 Tib. has: *ajīvam, nirjīvam.*

4 From other sources: *aviparītam abījam* (wanting in Tib.)

5 From other sources: *abhayam avyayam* (Wanting in Tib.)

6 So Nep.

7 So Nep.—Read: *anuttara.*°

8 So Nep. °Cp. *M. Vyut.* § 207.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

अहंकारममकारसंज्ञा। एवमादि विविधमज्ञानमियमुच्यते ऽविद्या। एवमविद्यायां सत्यां विषयेषु रागद्वेषमोहाः प्रवर्तन्ते तत्र ये रागद्वेषमोहा विषयेष्वमी अविद्याप्रत्ययाः संस्कारा इत्युच्यन्ते। वस्तुप्रतिविज्ञप्तिर्विज्ञानं। चत्वारि महाभूतानि
5 चोपादानानि[1] रूपमैकध्यरूपं[2]। विज्ञानसहजास्त्वारोऽरूपिण उपादानस्कन्धा[3] नाम। तन्नामरूपं। नामरूपसंनिसृतानीन्द्रियाणि[4] षडायतनं। त्रयाणां धर्माणां संनिपातः स्पर्शः। स्पर्शानुभवो वेदना। वेदनाध्यवसानं तृष्णा। तृष्णावैपुल्यमुपादानं। उपादाननिर्जातं पुनर्भवजनकं कर्म भवः।
10 भवहेतुकः स्कन्धप्रादुर्भावो जातिः। जात्यभिनिर्वृत्तानां स्कन्धानां परिपाको जरा। स्कन्धविनाशो मरणं। म्रियमाणस्य संमूढस्य [5]स्वाभिष्वङ्गस्यान्तर्दाहः शोकः। शोकोत्यलपनं[6] परिदेवः। पञ्चविज्ञानसंप्रयुक्तमसातानुभवनं दुःखं। दुःखमनसि-
15 कारसंप्रयुक्तं मानसं दुःखं दौर्मनस्यं। ये चान्य एवमादाय उपक्लेशा इम उपायासा इत्युच्यन्ते।

तत्र महान्धकारार्थेनाविद्या। अभिसंस्कारार्थेन संस्काराः। विज्ञाननार्थेन विज्ञानं। मननार्थेन[7] नामरूपं। आपद्वारार्थेन[8]

---

1 Tib. hbyuṅ-ba-chen-po bzhi-po ñe-bar-gzuṅ-nas gzugs gcig-po ni gzugs-so = *catvāri mahābhūtāny upādāya rūpam....*

2 Nep. *ekadhyarūpam* modern copy *evādhya.*

3 = *ne-bar-len-pai phuṅ-po.*

4 °*nisṛtāni*; corrected in margin °*sri*°.

5 chags-daṅ-bcas-pa = *sābhiṣvaṅgasya*, correct.

6 *uttha* = byuṅ-ba.

7 See *Çikṣās.*, 251, n. 2 (manyanā).

8 So Nep.—Modern copy *āpaddvāra*°—Tib. skye-bai sgoi-phyir = *janmadvārārthena*; but see VI. 101.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

षड़ायतनं। स्पर्शनार्थेन स्पर्शः। अनुभवनार्थेन वेदना। परि-
तर्षणार्थेन तृष्णा। उपादानार्थेनोपादानं। पुनर्भवजननार्थेन
भवः। स्कन्धप्रादुर्भावार्थेन जातिः। स्कन्धपरिपाकार्थेन जरा।
विनाश[144ᵃ]र्थेन मरणं। शोचनार्थेन शोकः। वचनपरिदेव-
नार्थेन परिदेवः। कायसंपीड़नार्थेन दुःखं। चित्तसंपीड़नार्थेन
दौर्मनस्यं। उपक्लेशनार्थेनोपायासाः। इति विस्तरः॥ 5

एवमुपदर्शितप्रत्ययानामनुच्छेदे[1] संसारो[2] ऽविकलः प्रव-
र्तते। द्वादशाङ्गप्रतीत्यसमुत्पादस्यैव संस्कारत्वात्। यदाङ्ग-
राचार्यपादाः।

यथाचेपं क्रमाद्वृद्धः[3] संतानः क्लेशकर्मभिः।
परलोकं पुनर्यातीत्यनादि भवचक्रकं। 10
स प्रतीत्यसमुत्पादो द्वादशाङ्गस्त्रिकाण्डकः[4]। इति॥

प्रत्ययानां पुनरुच्छेदे सर्वथैव संसरणं न स्यात्। कारणवै-
कल्यात्। ततश्च बुद्धोऽपि संसरेदेवमित्येतन्न प्रसज्यत इति॥

एवं तावत्सौत्रान्तिकादिचोद्यमुदस्य योगाचारविप्रतिपत्ति-
निराकरणाय तन्मतेन दूषणमुद्भावयन्नाह। यदा न भ्रान्ति- 15
रपीत्यादि।

यदा न भ्रान्तिरप्यस्ति माया केनोपलभ्यते॥१५

---

1 Tib. rkyen-rnams rgyun-ma-chad-na.

2 Nep. old reading: *saṁskāro*; Nep. new hand *saṁsāro*—Tib. has *hdu-byed*.

3 *vṛddhaḥ* = skyes-nas = jāta.

4 Kleçakāṇḍa, karma°, duḥkha°; compare the three *vartman*, supra p. 351, n. 2, and *Congrès d'Alger, Notes sur le Pratītyasamutpāda*.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

यदा सर्वं जगन्मायात्मकतया स्वभावशून्यमुपगतं मध्यमक-
वादिभिः। मायास्वभावसंवृतिग्राहिणी बुद्धिरपि भवतां नास्ति
बाह्यवत्। तदा माया केनोपलभ्यते। केन प्रतीयते तद्ग्राहक-
वस्तुसज्ज्ञानमन्तरेण। नैव केन चिदित्यर्थः। यस्य पुनः स्वचित्त-
5 मेव परमार्थसद्बाह्यरूपतया भ्रान्तं तथा प्रतिभासते। न तस्यायं
दोष इति भावः॥

एवं[1] निराकर्तुमाह। यदा मायैवेत्यादि।

यदा मायैव ते नास्ति तदा किमुपलभ्यते।

यदा मायैव ग्राह्यतया हस्त्याद्याकारप्रवृत्त्या तव विज्ञान-
10 वादिनो नास्ति। चित्तमात्रं जगदभ्युपगच्छतो बहिरर्थाभावात्।
तदा किमुपलभ्यते। तदा किमिह प्रतिभासते। बहिरर्था-
भावाद्देशादिविच्छेदेन प्रतिभासो न युक्त इत्यर्थः॥ अत्र पर-
स्याभिप्रायमाशङ्कयन्नाह चित्तस्यैव स इत्यादि।

चित्तस्यैव स आकारो यद्यप्यन्योऽस्ति तत्त्वतः॥ १६

15 उक्तमत्र स्वचित्तमेव बहीरूपत[144b]या भ्रान्तं हस्त्याद्याकारं
प्रतिभासत इति॥ उक्तमेव। किं तु यद्यपि चित्तस्यैव ज्ञान-
स्यैव स इति देशादिविच्छेदेन ग्राह्यतया प्रतिभासमान
आकारो निर्भासः। अन्य इत्यपर आन्तराद्ग्राहकाच्चित्ताका-
रात्। अस्ति विद्यते। तत्त्वतो वस्तुतः॥ यद्यपीत्यभ्युपगम्योक्तं।
20 तथापि नैतत्संगच्छत इत्याह। [चित्तमेव यदा मायेत्यादि][2]।

[1] So Ms.-*etan ni°?*

[2] From Tib. only.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

चित्तमेव यदा माया तदा किं केन दृश्यते।

चित्तमेव विज्ञानमेव वेदकतया स्वीकृतं। यदा माया नान्या। न हि वेदकचित्तव्यतिरिक्ता का चिदन्या माया नाम। तदात्मतया। तस्यास्तथाप्रतिभासोपगमात्। तदा किं केन दृश्यते। किं केन प्रतीयते। दर्शनमेव हि केवलमस्ति न दृश्यं। दृश्यमन्तरेण दर्शनमपि न स्यात्। दृश्यापेक्षत्वात्तस्य। अतो न केन चित्किं चिद्दृश्येत। इत्यान्ध्यमशेषस्य जगतः प्राप्तमिति भावः॥ ननु स्यादेवैतत्। यदि ज्ञानस्यात्मसंवेदनं न स्यात्। यावता स्वसंवेदनतया स्वरूपं संवेदयत्तदभिन्नं मायादिप्रतिभासमपि वेदयेत्। तथा च सति न का चित्क्षतिः॥ इति विज्ञानवादिनोऽभिप्रायमाशङ्क्याह। उक्तं चेत्यादि।

उक्तं च लोकनाथेन चित्तं चित्तं न पश्यति[1]॥ १७

स्वभावशून्यमेव सर्वं जगद्यदा युक्तितः प्रतिपादितं। तदा कः कस्य स्वभावो वस्तुत इति कस्य केन वेदनं स्यात्। उक्तं च भगवता। सर्वधर्माः शून्याः। शून्यतालक्षणं चित्तं। सर्वधर्मा विविक्ताः। विविक्ततालक्षणं चित्तमिति॥ किं च। उक्तं च कथितं च। लोकनाथेन। लोकानां सर्वसत्त्वानां नाथेन शरण्येन बुद्धेन भगवता। किमुक्तं। चित्तं चित्तं न पश्यतीति। चित्तं

[1] On the *svasaṁvedana*, see Muséon, N.S., II, p. 177.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

स्वात्मानं न जानाति। सत्यपि वस्तुत्वे स्वात्मनि कारित्र-
विरोधात्[1]। कथमिव। न च्छिनत्ति यथात्मानमसिधारा।

न च्छिनत्ति यथात्मानमसिधारा तथा मनः।

यथा सुतीक्ष्णाप्यसिधारा खड्गधारा तदन्यवदात्मानं
5 स्वकायं न च्छिनत्ति न विघाटयति। स्वा[145a]त्मनि क्रिया-
विरोधात्। तथा मनः। असिधारावच्चित्तमपि स्वात्मानं न
पश्यतीति योज्यं। तथा हि न तदेवैकं ज्ञानं वेद्यवेदक-
वेदनात्मस्वभावत्रयं युक्तं[2]। एकस्य निरंशस्य त्रिस्वभावता-
ऽयोगात्[3]॥

10 तत्रेदमुक्तं। आर्यरत्नचूडसूत्रे[4]। स[5] चित्तं परिगवेषमाणो
नाध्यात्मं चित्तं समनुपश्यति। न बहिर्धा चित्तं समनुपश्यति।
न स्कन्धेषु चित्तं समनुपश्यति। न धातुषु चित्तं समनुपश्यति।
नायतनेषु चित्तं समनुपश्यति। स चित्तमसमनुपश्यंश्चित्तधारां
पर्येषते। कुतश्चित्तस्योत्पत्तिरिति। आलम्बने सति चित्त-
15 मुत्पद्यते। तत्किमन्यच्चित्तमन्यदालम्बनं। अथ यदेवालम्बनं तदेव
चित्तं। यदि तावदन्यदालम्बनमन्यच्चित्तं तद्द्विचित्तता भवि-

---

1 Kāritra, *M. Vyut* 245 (295).
2 So Ms.—Tib. = *naikasmin jñāne .... ° trayam yuktam.*
3 ° *bhāvatā'yogāt*, so Ms.
4 See *Çikṣās.* Index.—This very passage (° paripṛcchā) occurs in the *Madhyamakavṛtti* (Bibl. Buddh.) p. 62, 4, and has been translated by Burnouf *Intr.* p. 561;—also in *Çikṣās.* 235. 1 (See note in loco).
5 Mss. *svacittam.*—Tib. *de sems rab-tu-tshol-ba.*

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

ष्यति[1]। अथ यदेवालम्बनं तदेव चित्तं। तत्कथं चित्तं चित्तं पश्यति[2]। न हि चित्तं चित्तं समनुपश्यति। तद्यथा न तयैवासिधारया सैवासिधारा शक्यते छेत्तुं। न तेनैवाङ्गुल्यग्रेण तदेवाङ्गुल्यग्रं स्प्रष्टुं शक्यते। [3]एवमेव तेनैव चित्तेन तदेव चित्तं द्रष्टुमिति विस्तरः॥ 5

अत्र चित्तमात्रवादिनः स्वात्मनि [क्रिया]विरोधं[4] विघटयितुं स्वपक्षप्रसाधनाय दृष्टान्तमुद्भावयन्नाह। आत्मभावमित्यादि।

आत्मभावं यथा दीपः[5] संप्रकाशयतीति चेत्॥ १८

आत्मभावं स्वस्वरूपं[6]। यथा दीपः। प्रदीपः। संप्रकाशयति 10 द्योतयति। यथा हि किलान्धकारावृतघटादिवस्तुप्रतिपत्तये प्रदीप उपादीयते। न तथा प्रदीपप्रकाशनाय प्रदीपान्तरं। अपि तु घटादि प्रकाशयन्नेवात्मानमपि प्रकाशयति॥ तथा प्रकृतेऽपि स्वसंवेदने वेदितव्यं। न चापि क चिद्विरोधो दृष्ट इति सर्वत्र योजनीयं। तस्मात्प्रदीपवद्विरोध एवेति चेत्। 15 यद्येवं मन्यसे। तदा नैवं वक्तव्यं। कुत इत्याह। नैवेत्यादि।

1 *Sems de gñis-su hgyur-ro.*

2 *Sems de-ltar mthoṅ-bar hgyur-te. Sems-kyis sems mthoṅ-bar mi ruṅ-ṅo.*

3 *Madh. vṛtti* has: *evam eva na tenaiva .... çakyaṁ draṣṭum,* and our Tib. too.

4 *kriyā* is wanting in Mss. But Tib. has: *raṅ-la byed-pa hgal-ba.*

5 This is a capital instance in favour of the *svasaṁvedana,* see *Sarvadar. çanas.* (Muséon, II, p. 177 and foll.)

6 *raṅ-gi dṅos ni raṅ-gi raṅ-bzhin yin-te.*

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

नैव प्रकाश्यते दीपो यस्मान्न तमसावृतः ।

नैव प्रकाश्यते । घटादिवन्नैवोद्योत्यते । दीपो यस्मान्न तमसावृतो [145b] नान्धकारपिहितः । विद्यमानस्यावरणस्यापनयनं प्रकाशनं । ततो युक्तं घटादीनां प्रकाशनं । तेषां प्राग्वि-
5 द्यमानत्वात् । नैवं प्रदीपस्य तस्य प्रागविद्यमानत्वात् । न चाविद्यमानस्य प्रकाशनं युक्तमसत्त्वात् । तस्मान्नैव प्रकाश्यते दीपः । इति विसदृशत्वान्न प्रदीपदृष्टान्तात्साध्यसिद्धिः ॥

स्यादेतत् । आत्मभावमित्यादिना नैतदभिधीयते यदात्मानं घटवत्तमसावृतं प्रकाशयति दीपः । अपि तु तत्स्वभावं
10 प्रति परनिरपेक्षतामात्रमस्याभिधीयते । एतदेवोपदर्शयन्नाह । न हीत्यादि ।

न हि स्फटिकवन्नीलं नीलत्वे ऽन्यमपेक्षते ॥ १९
तथा किं चित्परापेक्षमनपेक्षं च दृश्यते ।

हिरिति यस्मात् । यथा स्फटिकोपलः स्वयमनीलः सन् ।
15 नीलत्वे नीलगुणोत्पत्तिनिमित्तमन्यमुपाधिं नीलपत्त्रादिसंनिधिमपेक्षते । तथा स्वयमेव यद्वस्तु नीलं तदपि न नीलत्वेऽन्यमुपाधिमपेक्षते । तथा तेन प्रकारेण किं चिद्घटादिकं परापेक्षं प्रदीपाद्यपेक्षं प्रकाश्यं दृश्यते । किं चित्पुनः प्रदीपादिकमनपेक्षं च । स्वयं प्रकाशात्मकं दृश्यते । उपलभ्यते । एतावन्मात्रमेव
20 विवक्षितं ।

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

एवं विज्ञानवादिनोपदर्शिते विशेषे सिद्धान्तवादी नील-मेव तावन्नीलत्वे परनिरपेक्षं दृष्टान्तत्वेनोपदर्शितं प्रतिषेधय-न्नाह। अनीलत्व इत्यादि।

अनीलत्वे न तन्नीलं कुर्यादात्मानमात्मना॥ २०[1]

अयमपि न सदृशो दृष्टान्तः। यतो नीलमपि न नीलत्वे 5 स्फटिकवन्निरपेक्षं। तद्भावं प्रति स्वहेतुप्रत्ययापेक्षत्वात्। कदा पुनरिदमनपेक्षं स्यात्। यदि तदनीलमेव स्वहेतोरुत्पद्येत। पुनस्तद्भावे परनिरपेक्षं स्वयमेव नीलमात्मानं कुर्यात्। न चैत-दस्ति। यतो ऽनीलत्वे नीलगुणरहितत्वे सति। नेति निषेध-यति। तदिति नीलाभिमतं वस्तु। नीलं नीलगुणयुक्तमात्मानं 10 स्वरूपमा[146a]त्मना स्वयमेव न कुर्यात्। न कर्तुं शक्नोति पूर्ववत्स्वस्मिन् क्रियाविरोधात्। तस्मान्न नीलस्यापि परानपे-क्षता नीलत्वं प्रति स्फटिकवत्॥

तथा हि स्फटिकोपलोऽपि वस्तुतोऽवस्थितरूप एवोपाधि-संनिधौ न नीलोपरागमनुभवति। अपि तु सर्वस्योपादानलक्ष- 15 णात्[2]। नीलोपाधिविशेषसहकारिणश्च पूर्वस्वरसनिरोधात्।

---

1 Minaev has:

tathā kiṁ cit parāpekṣam anapekṣaṁ ca dṛçyate ।
anīlatve na tan nīlaṁ nīlahetur yathekṣyate ॥ २० ॥
nīlam eva hi ko nīlaṁ kuryād ātmānam ātmanā ।
anīlatve na tan nīlaṁ kuryād ātmānam ātmanā ॥ २१ ॥

In the Ms. Burn. 90, 20B and 21A are wanting; *also in the Tibetan translation* (Mdo, XXVI, fol. 30 a6).

2 So Ms.—sarva*sya* is certainly wrong; °*sv*° is correct (see following note).

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

अन्य एव नीलगुणोपरक्तः स्फटिकोपल उत्पद्यत[1] इति सिद्धान्तः। तस्मात्साधारणमनयोस्तद्गुणं प्रति हेतुप्रत्ययाधीनत्वं। इति प्रकृतेऽपि साध्ये न कश्चिद्विशेषः॥

ननु प्रियमिदमनुष्ठितं प्रियेण। यस्माज्जडस्वभावव्यावृत्तात्मतया स्वहेतुप्रत्ययात्। उत्पत्तिरेव ज्ञानस्य। प्रकाशान्तरनिरपेक्षस्यात्मप्रकाशता स्वसंवेदनमुच्यते। एतदेव त्वयापि नीलस्वरूपपरामर्षेण[2] समर्थितं। एतावन्मात्रेण प्रदीपोऽपि दृष्टान्तीकृतः। न पुनरस्माभिः कर्मकर्तृक्रियाभेदेन ज्ञानस्यात्मप्रकाशनमिष्यते। एकस्य सतः कर्मादिस्वभावत्रयस्यायोगात्। तन्न क्रियादिभेदेन दूषणेऽपि किंचिद्दूषितमस्माकं स्यात्। स्वहेतुजनितस्यात्मप्रकाशस्यानुपघातात्। इति नात्मसंवेदने प्रतिपादितदोषप्रसङ्गः॥

तदुक्तं।

विज्ञानं जड़रूपेभ्यो व्यावृत्तमुपजायते।
इयमेवात्मसंवित्तिरस्य याऽजड़रूपता॥
क्रियाकारकभेदेन न स्वसंवित्तिरस्य तु।[3]
एकस्यानंशरूपस्य त्रैरूप्यानुपपत्तितः॥ इति॥[4]

---

[1] on-kyaṅ thams-cad raṅ-gi ñe-bar-len-pai skad-cig-ma daṅ-sṅon-poi khyad-par lhan-cig-byed-pai rkyen-pas kyaṅ sṅa-ma raṅ-ñid-kyi(s) hgags-nas çel-gyi rdo sṅon-poi yon-tan-gyis bsgyur-ba gzhan ñid skye-bar hgyur-ro = *api tu sarvasvopādānakṣaṇa-nīlopādhisahakāripratyayād api pūrvasvarūpanirodhāt... ..*

[2] So Ms.

[3] hdi-yi raṅ-bzhin-rig-pa ni bya daṅ byed-poi dṅos-por min = *kriyākārakarūpeṇa.*

[4] From some Yogācāra-treatise.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

अत्रोच्यते। क्रियाकारकभेदेन व्यवहारप्रसिद्धं शब्दार्थमधिगम्य दूषणमुक्तं। स्वसंवेदनशब्दस्य तदर्थाभिधायकत्वात्। यदि पुनर्दोषभयाल्लोकप्रसिद्धोऽपि शब्दार्थः परित्यज्यते। तदा लोकत एव बाधा भव[164b]तो भविष्यति॥

इत्थमपि न परमार्थतः स्वसंवेदनसिद्धिः। तथा हि हेतुप्रत्ययोपजनितस्य प्रतिबिम्बस्येव निःस्वभावत्वमुक्तं। तथा च सुतरां न स्वसंवेदनं ज्ञानस्य। तत्त्वतो निजस्वभावाभावात्। न च स्वभावाभावे गगनोत्पलस्यात्मसंवेदनमुचितं। न चापि जड़स्वभावता मध्यमकवादिनं प्रति परमार्थतः कस्य चित्सिद्धा। येन जड़व्यावृत्तमजड़ं स्वसंवेदनं स्यात्। तस्मादन्यानेव वस्तुवादिनः प्रति युक्तमेतदुक्तं[1]। ततो निःस्वभावतया न कथं चिदपि स्वसंवेदनसिद्धिः॥ एतत्पुनः पश्चात्स्मृत्युपस्थानोपदर्शनप्रस्तावे[2] विस्तरेणोपदर्शयिष्यामः॥

सांप्रतं प्रदीपस्य स्वयंप्रकाशतामभ्युपगम्य बुद्धेः स्वसंवेदनमयुक्तमिति प्रतिपादयन्नाह। दीप इत्यादि।

दीपः प्रकाशत इति ज्ञात्वा ज्ञानेन कथ्यते।
बुद्धिः प्रकाशत इति ज्ञात्वेदं केन कथ्यते॥ २२[3]

भवतु वा प्रदीपस्य प्रकाशात्मता। तथापि न बुद्धिसंवेदन-

---

1 Modern copy has: *yuktam eva tad.*

2 ix. 24.

3 According to the Minaev's edition; really 21.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

साधनं[1] प्रति सदृशो दृष्टान्त इति समुदायार्थः। दीपः प्रकाशत इति। आभासते प्रकाशान्तरनिरपेक्षः स्वयमेव। इति ज्ञात्वा प्रतीत्य ज्ञानेन बुद्ध्या कथ्यते। प्रतिपाद्यते। प्रदीपस्य ज्ञानविषयत्वात्। बुद्धिर्ज्ञानं प्रकाशत इति यदुच्यते। तत्पुनः
5 केन ज्ञानेन ज्ञात्वा कथ्यत इति परं पृच्छति॥

न चात्र किं चिद्बुद्धिप्रतिपत्तिनिबन्धनमस्तीति[2] असंभावनां प्रकाशयति। न तावत्पूर्वज्ञानेन तत्प्रतिपत्तिः। तत्कालमनुत्पत्तेस्तस्यासत्त्वात्। नापि पश्चात्कालभाविना तदानीं क्षणिकतया ग्राह्यस्यातीतत्वात्। न च तत्समानकालभाविना तेन तस्यानुप-
10 कारात्। न चानुपकारकस्य विषयभावः। नाकारणं विषय इति वचनात्। नापि स्वयं। तत्रैव विप्रतिपत्तेः। तत्कथं तत्प्रतीतिरिति न विद्मः॥

इत्थं सर्वथा बुद्धेरप्रतिपत्तौ तत्संवेदनमतीवायुक्तमित्याह[3] [147a]। प्रकाशा वेत्यादि।

15 **प्रकाशा वाप्रकाशा वा यदा दृष्टा न केन चित्।**
वन्ध्यादुहितृलीलेव कथ्यमानापि सा मुधा॥ २३

प्रकाशा वा। प्रकाशात्मिका दीपवत्। अप्रकाशा वाप्रकाशात्मिका घटादिवत्। परस्परसमुच्चये वाशब्दद्वयं। बुद्धिर्यदा

---

1 *Saṁvedana* = raṅ-rig-pa = *sva*°.

2 Tib ... *yod-pa ma-yin-na zhes-pai-sgra ni mi-srid-pa stan-par-byed-pa yin-no* = ... astīti itiçabdo 'saṁbhāvanām......

3 The folio 147 is wanting in the Nep. Ms.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

दृष्टा न केन चित् । न प्रतिपन्ना केन चित्प्रतिपत्त्रा स्वयं-
रूपेण वा[1] । यदेतिपदं तदेत्याकर्षति । तदा वन्ध्याया अप्रसव-
धर्मिण्याः स्त्रिया दुहिता पुत्री तस्या लीला विलासो ललितं ।
तद्वत् । कथ्यमानापि । आख्यायमानापि सा मुधा । सेति
बुद्धिर्मुधेति निष्फला ॥ वन्ध्यादुहितुरविद्यमानतयाप्रतिपन्न- 5
त्वात् तल्लीला सुतरामप्रतिपन्नेत्यभिप्रायः ।

अथ वानुत्पन्नानिरुद्धस्वभावतया वन्ध्यादुहितृस्थानीया
बुद्धिः । अप्रतीततत्स्वभावतया तल्लीलावत्स्वसंवित्तिः । तदप्रती-
तेस्तस्या अप्यप्रतीतिरिति कथ्यमानापि युक्तिरहितेन वचन-
मात्रेण सा स्वसंवित्तिर्मुधा । अनुपादेयत्वान्निष्प्रयोजना ॥ 10
स्यादेवं । युक्तिशून्यं वचनमात्रमेतत् । यत इयमत्र युक्तिरस्ती-
त्याह[2] । यदि नास्तीत्यादि ।

यदि नास्ति स्वसंवित्तिर्विज्ञानं स्मर्यते कथं ।

यदि स्वसंवेदनं विज्ञानस्य । नास्ति न विद्यते । तदा
विज्ञानं स्मर्यते कथं । विज्ञानस्य स्वसंवेदनाभावादुत्तरकालं 15
स्मरणं न स्यात् । न ह्यननुभूतस्मरणं युक्तमतिप्रसङ्गात् । तस्मा-

---

1 So Maith.—Tib. rtogs-pa-po hga yaṅ med-la rtogs-pa cuṅ-zad kyaṅ med-de raṅ daṅ gzhan gñis kyaṅ ma yin-no = *pratipattuḥ kasya cid abhāvān na kā cit pratipattir api; svaparobhayam api nāsti.*

2 Ms. syād etan nu yuktiçūnyaṁ vacanamātram etat. yata ubhayatra yuktir ...; Tib. de-lta mod kyi hdi ni rigs-pas stoṅ zhiṅ thsig-tsam yin te. gaṅ gi-phyir hdi-la rigs-pa hdi yod-do zhes. ...

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

दनुभवफलस्य स्मरणस्योत्तरकालं दर्शनाज्ज्ञानसंवेदनमस्तीत्यनु-
मीयत इति ।

नैतत्साधनं साधीयः[1] । यतो यदि स्वसंवेदनकार्यतया
स्मरणं निश्चितं भवेत् । भवेदग्नेर्यथा धूमः स्वसंवेदनस्य कारणं[2]
5 स्मृतिः । न चासिद्धे स्वसंवेदने प्रमाणतः । स्मरणस्य तत्कार्यता-
ग्रहणमस्ति । सर्वथोभयप्रतिपत्तिनान्तरीयकत्वात्कार्यकारणभाव-
प्रतिपत्तेः[3] । न च चक्षुरादेरिव विज्ञानमदर्शनेऽपि स्मरणं
तत्कार्यं सेत्स्यति । चक्षुषो हि व्यतिरेके नीलादिज्ञानाभावतो
[व्यतिरेकद्वारेण] तत्कार्यमनुमीयते[4] । स्मृतिस्तु ज्ञानसंवेदनमन्त-
10 रेणापि भवतीति प्रतिपादयिष्यामः । इति स्वसंवेदनकार्यता-
निश्चयमन्तरेण स्मरणस्य तद्विनाभावान्न संवेदनसिद्धिः ।

अतः स्मरणमपि ज्ञानत्वात्कथं सिद्धमिति वक्तव्यं । न च
स्वयमसिद्धं लिङ्गं ज्ञापकमन्यस्य । न च स्मरणं स्वसंवेदनस्य
प्रत्यक्षतया ग्राहकं तस्य तस्मादन्यत्वात् । न च ज्ञानस्य
15 ज्ञानान्तरविषय[त्वं][5] । बहिरर्थवत्संबन्धासिद्ध्यादिदोषप्रसङ्गात् ॥

---

1 Tib. *hdi yaṅ sgrub-par byed-pa yin-pas hdis bsgrub-par-bya-ba ma yin-te.* —The *lotsavas* did not understand the word *sādhiyas* or read *sādhya* (bsgrub-par-bya-ba.)

2 Tib. has *bsgrubs-par-byed-pa* (sic).—Possibly : *sādhakam.*

3 Ms. has: sarvatobhaya° = thams-cad-du rgyu daṅ hbras-bu rtogs-pa ni gñi-ga rtogs-pa med-par ma yin-no = [*sarvathā hetuphala*[*bhāva*]-*pratipattir ubhayapratipattim antareṇa nāsti.*—Cp. *Nyāyabinduṭ* 22. 2), 52. 11.

4 Ms. ... *nīlādijñānamabhavatu tatk*°—Tib. mig-med-par sṅon-po-la-sogs-pai çes-pa med-pas *ldog-pai-sgo-nas* dei hbras-bu rjes-su-dpog-go ... *vyāvṛttidvā-reṇa...*

5 *çes-pa ni çes-pa gzhan-gyi yul ma yin-te.*

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

अन्यत्वाविशेषात्संतानान्तरभाविनापि स्मरणेन तस्य ग्रहणं स्यात्।
अथ तेन पूर्वम[न]नुभूतत्वान्न स्मर्यत इति चेत्। एकसंतति-
पतितेनापि न पूर्वमनुभूतमिति समानः प्रसङ्गः।

कार्यकारणभावोऽपि न तस्य नियामको युज्यते। कार्य-
कारणभावस्यैव परमार्थतोऽभावात्। सत्यपि तस्मिन् सर्व- 5
ज्ञानानां स्वप्रतिपत्तिनिष्ठतया तद्ग्रहणस्याशक्यत्वात्[1]। यथा-
व्यवहारमभ्युपगमे काल्पनिकत्वं[2]। काल्पनिकत्वे च सर्वव्यव-
हाराणां कल्पनानिर्मितत्वात्सांवृतत्वमिति साधितं नः साध्यं[3]॥
इति न स्मृतेः स्वसंवेदनसिद्धिः॥

भवतोऽपि कथं तर्हि स्वसंवेदनाभावे स्मृतिरित्याह। अन्या- 10
नुभूत इत्यादि।

अन्यानुभूते संबन्धात्स्मृतिराखुविषं यथा॥ २४

[4]ज्ञानादन्यस्मिन् ग्राह्ये वस्तुनि विषयेऽनुभूते सति ज्ञाने
स्मृतिः स्मरणमुपजायते। [5]नन्वन्यस्मिन्ननुभूतेऽन्यत्र स्मरणेऽति-
प्रसङ्गः स्यादित्याह। संबन्धादिति। विषयेऽनुभूते[6] तद्विज्ञान- 15
स्मरणं संबन्धाद्भवति। विज्ञानं हि तद्ग्राहकतया तत्संबद्धं[7]।

---

1 *raṅ-ñid rtogs-pa-la mthar thug-pa yin-pai phyir daṅ de hdzin-par mi nus-pai-phyir-ro.*

2 *brtags-pa-ñid.*

3 *kun-rdzob bsgrub-bya yin-pas don-dam-pa ma bsgrubs-par hgyur-ro.*

4 *hdir ças-pa-las gzhan* = tatra jñānād....

5 Ms. *na cānyasmin....*

6 *yul dran-pa-na brel-ba-las ças-pa....* = viṣayasmaraṇe sambandhāj jñāna-smaraṇam....

7 Ms. *tatsambandham.*

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

श्रतो विज्ञानं स्मर्यते । नान्यत् ॥ [1]सत्यपि संबन्धे ऽन्यस्मिन्ननु-
भूते ऽन्यस्य स्मरणे विप्लुतं स्मरणं स्यादिति चेत् । न[2] । पूर्व-
मनुभूतो विषय उत्तरकालमनुस्मर्यमाणः स एवानुभवविशिष्टो
ऽनुस्मर्यते। तद्विशिष्टस्य तस्य ग्रहणात् । ज्ञानमेव च विषयानु-
5 [148a]भवो । नान्य । इति विषयानुभवस्मरणात्तत्संबद्धतया
ज्ञाने स्मरणमभिधीयते । न तु विषयरहितं ज्ञानमपि केवल-
मनुस्मर्यत इत्यदोषः ॥

ननु कथमिव ज्ञानसंवेदनाहितस्मृतिवासनाबीजमन्तरेण
स्मृतिरुत्तरकालं स्यादित्याह । आखुविषं यथेति। आखुविषं।
10 मूषिकविषं। यथा संबन्धात्कालान्तरेण जायते तथा स्मृतिर-
पीत्यर्थः। तथा हि मूषिकविषमेकस्मिन् शरीरक्षणे[3] संक्रान्तं
पुनः कालान्तरेण मेघस्तनितमधिगम्य[4] विनापि स्वसंवेदना-
हितस्मृतिवासनाबीजमिदंप्रत्ययतामाचायत्तवृत्तित्वात्[5] । अन्य-
स्मिन् क्षणे विकृतिमुपयाति । तथा प्रकृतेऽपि न दूष्यतीति[6]
15 भावः ॥

पुनरपि विज्ञानवादी ज्ञानसंवेदनसिद्धये प्रकारान्तरमुप-
दर्शयितुमाह । प्रत्ययान्तरेत्यादि ।

---

1 *hbrel-ba bden kyaṅ hdi ma myoṅ na gzhan dran-pa ni. ...* = ... tasminn ananubhūte.

2 Ms. *na pūrvam.*—Tib. *ma yin te.*

3 The Tib has: *skad-cig-la lus-la hphos-nas* = ekasmin kṣaṇe çarīra-saṁkrāntam.

4 According to Tib. °*stanitapratyayam.*

5 On the *smritivāsanābīja* (dran-pai chags-kyi sa-bon), see our partial translation of the *Sarvadarçana*, Muséon (1901), note 1ff.

6 *skyon med-do* = na doṣa iti....

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

प्रत्ययान्तरयुक्तस्य दर्शनात्स्वं प्रकाशते।

प्रत्ययान्तरं कारणान्तरं[1]। ईक्षणिकादिविद्या परचित्तादिज्ञानाभिज्ञा च[2] ताभ्यां युक्तस्य तत्सामग्रीसंबद्धस्य चित्तस्य दर्शनात्। प्रतिभासनात्। विज्ञानस्य स्वं प्रकाशते। स्वरूपं प्रतिभासते। संवेदनमस्तीति यावत्। यदि हि तत्सर्वदा[3] परोक्षरूपं कथं कदा[4] चित्सामग्रीविशेषादुपलभ्येत। ततो यथा सामग्रीविशेषात्परचित्तमुपलभ्यते तथा समनन्तरालम्बनादिप्रत्ययात्स्वचित्तमप्युपलभ्यत[5] इति भावः॥

एतदपि न ज्ञानसंवेदनसाधनमित्याह[6]। सिद्धाञ्जनेत्यादि।

सिद्धाञ्जनविधेर्दृष्टो घटो नैवाञ्जनं भवेत्॥ २५

सिद्धं च तदञ्जनं च सिद्धस्य वाञ्जनं। तस्य विधिर्विधानं प्रयोगः। तस्माद्दृष्टः। प्रतीतो घटो निधानादि वा। नैवाञ्जनं भवति। न च घटादिरञ्जनमेव स्यात्। न यद्यस्मात्प्रतीयते तदेव तद्भवति॥ एवमीक्षणिका[दि]विद्यासहकारिणा[7] ज्ञानेन

---

1 rkyen gzhan ni dus gzhan yin te = *kālāntaram*. This reading is possibly better, being more difficult; *kāraṇa* is given by a second hand in the Nep. Ms.

2 *lta-bai rig-pa-la-sogs-pa daṅ gzhan-gyis (?) sems çes-pa-la-sogs-pai mṅon-par-çes-pa dag* = īkṣaṇikāvidyādi-paracittajñānādi-abhijñābhyām.

3 thams-cad-du = *sarvathā*.

4 *kadā-cit* = brgya-la yaṅ.

5 See *Nyāyabindu* 13, 10 foll.

6 *na* in *sādhana* is given in margin, second hand.

7 *ādi* from Tib. *rig-pa-la-sogs*.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

परचित्तं च[1] घटादिवद्दृष्टमिति । नैतावता तत्संवेदनं सिद्धं
स्यात् । तस्मान्नैतदपि [148b] साध्योपयोगि साधनं । ननु यदि
ज्ञानमविदितस्वरूपं स्यात् । अर्थस्यापि प्रतीतिर्न स्यादव्यक्त-
व्यक्तिकत्वाज् ज्ञानस्य न ह्यर्थस्य व्यक्तिस्तदप्रतीतौ कथमर्थस्य
5 प्रतीतिः[2] । तथा हि स्वसंवेदनस्य प्रतिषेधादन्येनान्यस्य ग्रहणा-
योगाच्च । तद्ग्रहणाभ्युपगमे चोत्तरोत्तरस्याप्रतीतस्य प्रतीतये
ज्ञानान्तरानुसरणेनानवस्थाप्रसङ्गाच्च । न कथं चिदप्यर्थप्रतीति-
रिति[3] । तेन यदुक्तं । अन्यानुभूत इत्यादि । तदसंगतं । अर्थ-
स्यानुभवाभावात् सर्वस्यायं दृष्टादिव्यवहारो लोके न स्यादि-
10 त्याह । यथा दृष्टमित्यादि ।

यदुच्यते दृष्टादिव्यवहारो न स्यादिति । स किं परमा-
र्थतो न स्यात् । संवृत्या वा । तत्र यदि परमार्थतो न स्यादि-
त्युच्यते । तदा प्रियमिदमस्माकं । न हि सांवृतस्य परमार्थ-
चिन्तायामवतारोऽस्ति । अथ लोकप्रसिद्धितस्तदा ।

15 **यथा दृष्टं श्रुतं ज्ञातं नैवेह प्रतिषिध्यते ।**

---

1 *ca*, wanting in Tib.

2 So Nep. Ms.—The old interpunction has been erased before *na hy*, and *katham*—Tib. has :...don yaṅ rtogs-par mi hgyur-ba ma yin-nam çes-pa ni mig-gsal-ba gsal-bar-byed-pai-phyir te don ni gsal-ba ma yin-pa. de ma rtogs-pa-la don ci-ltar rtogs-par hgyur-te. (*mig-gsal-ba* = *cakṣur vyakta*, to be read *mi-gsal-ba* = *avyakta*). I have little doubt that the old reading, previous even to the Tibetan translation, was as following :...*arthasyāpi pratītir na syāt ; avyaktavyaktikatvāj jñānasya tarhy arthasya pratītis, tad apratītau katham*....(See supra p. 352, n. 1, a conjecture on the relations between the Tibetan translation and our Ms. or its prototype.)

3 This very argument is forcibly summarized in the line *Sarvadarçana* p. 15, l. 17, *Apratyakṣopalambhasya nārthadṛṣṭiḥ prasidhyati.* (Dharmakīrti.)

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

इति। यथा दृष्टमिति। चक्षुरादिविज्ञानेन प्रत्यक्षेण प्रतिपन्नं। श्रुतमिति। परपुद्गलादागमाच्च। ज्ञातमिति। चिह्नपलिङ्गजादनुमानान्निश्चितं[1]। तदेतदिह सर्वं व्यवहारमाश्रित्य नैव प्रतिषिध्यते। न वार्यते। यद्यथा लोकतः प्रतीयते तत्तथैवाविचारितस्वरूपमभ्युपगम्यते लोकप्रसिद्धितः। न तु पुनः परमार्थतः॥ तेन ज्ञानसंवेदनाभावादर्थानधिगमादयोऽपि दोषाः परमार्थपक्षवादिन इह नावतरन्ति।

यदि तत्तथैवाऽभ्युपगम्यते[2]। किं नाम तर्हि प्रतिषिध्यते। इत्याह। सत्यत इत्यादि।

सत्यतः कल्पना त्वत्र दुःखहेतुर्निवार्यते॥ २६

सत्यतः परमार्थतः। कल्पनाऽरोपः[3]। तुशब्दः पुनरर्थे। सा पुनरत्र। विचारे सिद्धान्ते वा। निवार्यते प्रतिषिध्यते। कुतो दुःखहेतुरिति हेतुपदमेतत् [149a]। दुःखस्य हेतुः कारणं यस्मात्तस्मादित्यर्थः। उपादानस्कन्धानां सदसदादिकल्पनाहितप्रवृत्तिहेतुत एव च संसारस्य दुःखस्वभावः[4]।

1 See *Nyāyabindu*, p. 104.

2 *tathaivā 'bhyupa,*° so Ms.

3 So Ms.

4 *Samsāra* from a second hand written in margin after *hetuta eva ca.*—Tib. has: ñe-bar-len-pai phuṅ-po-rnams yod-pa daṅ med-pa-la-sogs-pa brtags-pas bzhag-pa hjug-pai rgyu-ñid ni hkhor-ba yin-te. sdug-bsṅal kun-hbyuṅ hjig-rten daṅ. lta gnas srid-pa aṅ de-dag ñid ces-pai tshig-las... =*upādānaskandhāḥ sadasadādikalpanāhitapravṛttihetava eva saṁsāraḥ duḥkhaṁ samudayo....*—I should admit that *āhita* (bzhag-pa) is out of place; and read °*hetuta eva saṃsāraḥ, saṁsāraç ca....*

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

दुःखं समुदयो लोको दृष्टिः स्थानं[1] भवस्य त। इति वचनात्।
इति सत्यतः कल्पना दुःखहेतुर्भवति। तस्मादसत्समारोप-
कल्पनाभिनिवेशप्रतिषेधमात्रमत्राभिप्रेतं। न तु वास्तवं किं
चित्प्रतिषिध्यत इति॥ तदेवं स्वसंवेदनं ज्ञानस्य न कथं चिदपि
5 युज्यते। तदुक्तं।

न बोध्यबोधकाकारं चित्तं दृष्टं तथागतैः।
यत्र बोद्धा च बोध्यं च तत्र बोधिर्न विद्यते[2]॥ इति॥

यत्तु क्व चिद्भगवता चित्तमात्रतास्तित्वमुक्तं। तत्स्कन्धाय-
तनादिवद्विनेयार्थतयेति कथयिष्यते[3]॥

10 इदानीं प्रासङ्गिकं परिसमाप्य प्रकृते योजयन्नाह। चित्ता-
दन्येत्यादि।

चित्तादन्या न माया चेन्नाप्यनन्येति कल्प्यते।
वस्तु चेत्सा कथं नान्यानन्या चेन्नास्ति वस्तुतः॥ २७

तर्हि चित्तादन्या माया स्यात्। अनन्या वा स्यात्। उभय-
15 स्वभावा वा। अनुभयस्वभावा वा। इति चत्वारो विकल्पाः।
तत्र न तावत्प्रथमपक्षः। चित्तादन्याभ्युपगमेऽपि चित्तमात्रं
जगदिच्छतः सिद्धान्तविरोधः स्यात्। द्वितीयपक्षे तु यदा
मायेव ते नास्तीत्यादिना[4] प्रतिपादित एव दोषः। तृतीयस्तु

1 Read *dṛṣṭisthānam* —Quoted from the Abhidharmakoça.
2 ...de-la byaṅ-chub-sems yod-min = *tatra bodhicittam nāsti.*
3 See infra IX, 73 at the end; supra ad IX, 6.
4 IX, 16.

62085.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

प्रकारो न संगच्छते । परस्परविरुद्धयोरेकत्राभावात् । अथ चतुर्थी कल्पना । सापि न संगच्छते ॥ तामुपादायोच्यते । चित्तादन्या न माया । इत्यन्यत्वप्रतिषेधः । अनन्या तर्हि । नाप्यनन्येति तत्त्वस्यापि प्रतिषेधः । इति[1] उभयपातपक्षस्[2] चेद्यदि कल्प्यते व्यवस्थाप्यते सोऽपि न युक्तः । अन्योन्यपरिहारवतोरेक- 5 प्रतिषेधस्यापरविधिनान्तरीयकत्वात्तयोरेकत्राभावात् । चतुर्थी कल्पना सापि न संघटते ॥

अपि च वस्तु चे[दि]ति । य[149ᵇ]दि सा माया वस्तुसती कथं नान्या । चित्ताद्व्यतिरिक्ता न भवति । अथानन्या चेद्यदि । चित्तमेव माया । तदा नास्ति वस्तुतः । न विद्यते परमा- 10 र्थतः । तस्यास्तत्स्वभावत्वात्[3] । चित्तमेव केवलं[4] । एतत्तदेवा- यातं यदुक्तं ।

यदा मायैव ते नास्ति तदा किमुपलभ्यते ।

इति[5] ॥ अधुना प्रकृतं प्रसाध्योपसंहरन्नाह । असत्यपीत्यादि । 15

असत्यपि यथा माया दृश्या द्रष्टृ तथा मनः ।

असती । उपलभ्यमाना माया हस्त्यादिवद्वस्तुतोऽसत्स्वभावा । तादृश्यपि दृश्या दर्शनविषया यथा माया । द्रष्टृ तथा मनः ।

---

1 = de-ltar = *evam.*

2 *gñi-ga ba-ga-pai phyogs.*

3 *don-dam-par yod-pa ma yin-pa de-la-ste dei raṅ-bzhin yin-pai-phyir-ro.*

4 According to Tib. *kevalam ity etat.*

5 = IX, 16.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

सैवासती माया दृश्या दृष्टान्तः। तथा मनः परमार्थतोऽस-
त्स्वभावमपि दर्शनसमर्थं भविष्यति। तेन यदा न भ्रान्ति-
रप्यस्तीत्यादि[1] यदुक्तं परेण तत्प्रसाध्योपसंहारेण दर्शितं॥

पुनरपि प्रकारान्तरेण परमार्थसद्विज्ञानसाधनाय परोप-
5 क्रममभिसंधायाह। वस्त्वाश्रयश्चेदित्यादि।

वस्त्वाश्रयश्चेत्संसारः सोऽन्यथाकाशवद्भवेत्॥ २८

तथा हि संक्लेशो व्यवदानं च हेयोपदेयतया द्वयमिदं
यथावत्प्रतिपत्तव्यं। तत्र रागादिमलावृतं चित्तं संक्लिष्टमित्यु-
च्यते। ते चाभूतसमारोपबलोत्पन्नत्वादागन्तुकाश्चित्ताश्रिताः
10 प्रवर्तन्ते। तत्प्रभूतकर्मजन्मपरंपरोपनिबन्धः संसारः प्रजायते।
तदेव चित्तं परमार्थतः प्रकृतिप्रभास्वरमनागन्तुकमभूतपरि-
कल्पसमुत्थग्राह्यग्राहकादिद्वयसमारोपाभिनिवेशवासनाशून्यमद्व-
यस्वभावमागन्तु[क]दोषविनिर्मुक्तमाश्रयपरावृत्तेर्व्यवदानमित्युच्य-
ते[2]॥ तदेव संक्लेशव्यवदानयोर्वस्तुसद्भूतचित्तमन्तरेण व्यवस्थापनं
15 न घटत इति मन्यन्ते। संसारनिर्वाणयोश्चित्तधर्मत्वात्। चित्त-
मेव संक्लिश्यते चित्तमेव व्यवदायते इति वचनात्॥

तदेतत्परमतं निरूपयति। वस्त्वेव वस्तुसद्भूतचित्तमेवा-
श्रयोऽस्येति वस्त्वाश्रयः। चेद्यदि संसारो व्यवस्थाप्यते। तदा
संसारोऽन्यथा भवेत्। चित्तादन्यः स्यात्। वस्तुनोऽन्यत्वेऽवस्तु

---

1 =IX, 15.

2 See p. 409, l. 6.—*āgantuka* = glo-bur-ba.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

स्यात्। चित्तस्यैव च[1] वस्तुत्वात्। कथमिव। आकाशवत्। गगनमिव।

य एष चित्ताश्रयः संसारोऽभिधीयते स किं वस्त्ववस्तु वा। वस्त्वपि चित्तं तदन्यद्वा॥ तत्र यदि वस्तु चित्तमेव तदा न चित्तादन्यः संसारस्तदाश्रयः। चित्तमेव सः। चित्तं च प्रकृति- 5
प्रभास्वरतया व्यवदानस्वभावत्वान्न प्रहेयं। अथ चित्तादन्यः। तदा चित्तव्यतिरिक्तस्यान्यस्याभ्युपगमात्सिद्धान्तक्षतिः। अथा-
वस्तु। तदा संसारो नाम न किं चिदस्ति। खरविषाणवत्। अत एवाह। आकाशवदिति। यथाकाशं प्रज्ञप्तिसन्मात्रमसन्न[2]
क्व चिदर्थक्रियायां समर्थं। तथा संसारो भवतः स्यात्। अथ 10
वा। आकाशवदिति निःस्वभावत्वादस्मत्सिद्धान्तानुप्रवेशः॥

स्यादेतत्। यदि नामावस्तु। तथापि वस्तुसद्भूतचित्तसमा-
श्रितत्वात्। तस्यार्थक्रियासामर्थ्यं भविष्यतीत्याह। वस्त्वाश्रये-
णेत्यादि।

वस्त्वाश्रयेणाभावस्य क्रियावत्त्वं कथं भवेत्। 15

नासद्रूपस्य कश्चिदाश्रयो भवितुमर्हति। आश्रयाश्रयि-
भावस्य कार्यकारणरूपत्वात्। न चाभावः कस्य चित्कार्यमनि-
वर्त्यविशेषत्वात्। भवतु नाम। तथापि वस्त्वाश्रयेण वस्तुसद्भूत-
चित्तसमाश्रयेणाभावस्यासदात्मकस्य क्रियावत्त्वं। अर्थक्रिया-

---

1 *Ca?*

2 prajñaptisat, see supra VIII. 101, *Çikṣas.*, 257. 7; *Madh. Vṛtti* (Bibl. Buddh.) p. 28, n. 1.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

कारित्वं । कथं भवेत् । न कदा चिदपि युज्यत इत्यर्थः । अन्यथा तस्य भावस्वभावता स्यात् । शक्तिर्हि भावलक्षणं । सर्वशक्तिविरहोऽभावलक्षणमिति वचनात्[1] ॥

किमिदानीमिति विचार्यमाणमुपस्थितं भवत इत्याह ।
5 असत्सहायमित्यादि ।

असत्सहायमेकं हि चित्तमापद्यते तव ॥ २९

असन्नेवाभावः सहायो [150b] ऽस्येति । असत्सहायं । हिरवधारणे । एकमद्वितीयमेव । चित्तमापद्यते तव । चित्तैकपरमार्थवादिनः ॥ ननूक्तमेव । ग्राह्यग्राहकाद्याकारविनिर्मुक्तमद्वय-
10 लक्षणं चित्तं । इति चित्तैकताप्रतिपादने न किं चिदनिष्टमस्माकं । तदयुक्तं । संक्लेशस्यापि प्रहेयतया वस्तुत्वमुक्तं । तत्कथं चित्तमेवैकं वस्तु । अस्तु[2] नाम तथापि न बाधकान्मुक्तिरित्याह । ग्राह्यमुक्तमित्यादि ।

ग्राह्यमुक्तं यदा चित्तं तदा सर्वे तथागताः ।

15 ग्राह्यमित्युपलक्षणं । ग्राहकादिमुक्तमपि वेदितव्यं । अथ वा ग्राह्याधीनं ग्राहकत्वमिति तदभावाद्ग्राहकाभावः । ग्राहकाभावे च तदुपकल्पितस्याभिलाप्यस्याभावात् । अभिलापस्याभाव इत्युपदर्शयितुं ग्राह्यमुक्तमित्युक्तं । ग्राह्याद्याकारविविक्तं । अद्वय-

[1] See *M. Vṛtti*, 116, n. 1.

[2] From a second hand. First hand *vastu vastu nāma*—Tib. has: de sems gcig-pu ñid yod-par gyur-pa de-lta-na... = *tac cittaikatā syāt tathāpi....*

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

स्वभावं यदा सर्वस्य जगतश्चित्तं। तदा तस्य चित्तस्य सर्वसत्त्व-
संतानान्तर्गतत्वात्सर्वसंसारिणः सत्त्वास्तथागता बुद्धा भगवन्तः
प्राप्नुवन्ति। न कश्चित्पृथग्जनः स्यात्। ततश्च संक्लेशप्रहाणा-
यार्यमार्गभावनावैयर्थ्यप्रसङ्गः। न चैवं॥ तस्मात्सत्यपि ग्राह्य-
ग्राहकवैधुर्ये भावाभिनिवेशस्य तदवस्थत्वान्न सर्वथा संक्लेश- 5
प्रहाणमित्यभिसंधायाह। एवं चेत्यादि।

एवं च को गुणो लब्धश्चित्तमात्रेऽपि कल्पिते॥ ३०

एवं चेति निपातसमुदायः। एवं सतीत्यस्मिन्नर्थे। अप्यर्थे
चकारः। एवमपि स्वीकृते को गुणो लब्धो। नैव कश्चित्।
चित्तमात्रेऽपि विज्ञप्तिमात्रतायामपि कल्पितायां कल्पनया 10
समारोपिते[1]। अद्वयतत्त्वपरिज्ञानान्वयेऽपि सर्वसत्त्वसंताने रागा-
दीनां पर्यवस्थानात्॥

नन्वेतत्समानं निःस्वभाववादिनो भवतोऽपीति समानदूष-
णतामापादयन्नाह। मायोपमत्वेऽपीत्यादि।

मायोपमत्वेऽपि ज्ञाते कथं क्लेशो निवर्तते। 15

मायोपमत्वे मायास्वभावत्वेऽपि [151a] जगतो ज्ञाते। कथं
क्लेशो निवर्तते। कथं रागादिगणः प्रहीयते। इति पृच्छति।
किमत्र प्रहाणानुपपत्तिकारणं यत्पृच्छसीत्याह। यदा माये-
त्यादि।

---

1 So Ms.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

यदा मायास्त्रियां रागस्तत्कर्तुरपि जायते॥ ३१

इदमत्र प्रहाणानुपपत्तिबीजं दृश्यते। यदा मायास्त्रियां मायाकारविनिर्मितायामवलायां रागः संरक्तचित्तता जायते। उत्पद्यते। कस्य जायते। तत्कर्तुरपि। न केवलं यद्व्यामोहनाय
5 सा विनिर्मिता तेषामेव जायते। किं तु तस्या मायास्त्रियाः कर्तुर्निर्मातुरपि जायते। इत्यपिशब्दार्थः॥ यदा हि परचित्त-विभ्रमसंपादनार्थं मन्त्रौषधिसामर्थ्यविनिर्मितां सर्वाङ्गप्रत्यङ्गाव-यवलक्षणपरिपूर्णामभिनवयौवनशोभासंपत्समापन्नां प्रसन्नमनो-हरवर्णां लावण्यातिशयशालिनीमतीव तदाकारनिर्माणप्रवीणः
10 कश्चिन्मायाकारो जनपदकल्याणीं स्त्रियमुपदर्शयति। तदा न तावत्तदन्ये तामभिसमीक्ष्य मन्मथशरप्रहारान्तरव्यथितचेतसो जायन्ते। अपि तु योऽपि स तस्याः कमनीयकान्तिसंपदः कामकलाकौशलोत्कण्ठितमूर्तेरभिनिर्माता। मया स्वयमेव चैषा विरचितेति। तत्स्वभावविचक्षणः। सोऽपि कामकलया परम-
15 दशामासादयन्न कथं चिदपि चेतः संधारयितुमलं॥ तत्कथं मायोपमत्वेऽपि निश्चिते संसारसंततिच्छेदः स्यात्॥

एतत्परिजिहीर्षन्नाह। अप्रहीणा हि तदित्यादि।

अप्रहीणा हि तत्कर्तुर्ज्ञेयसंक्लेशवासना।
तद्दृष्टिकाले तस्यातो दुर्बला शून्यवासना॥ ३२

20 हिर्यस्मादर्थे। नैतद्दूषणमस्माकमासज्यते। यस्मादप्रहीणा-ऽनिवृत्ता। तत्कर्तुर्मायास्त्रीनिर्मातुः। किमप्रहीणा ज्ञेयसंक्लेश-

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

वासना। ज्ञेयसंक्लेशः सस्वभावतासमारोपादासङ्गादिः[1]। वस्तुता-
समारोपो वा। ज्ञेयावरणं यावत्। तस्य वासना। अनादि-
संसारजन्मपरम्पराभ्यस्तमिथ्याविकल्पजनिततद्वीजभूतचित्तसंतति-
संस्काराधानं[2]। तस्या अप्रहीणत्वात्॥

नन्वेतत्समानं विज्ञानवादिनोऽपि प्रतिविधानं। तस्याप्यद्वय- 5
तत्त्वस्य सत्त्वेऽपि। आगन्तुकसंक्लेशवासनाया अप्रहीणत्वात्। न
सर्वे तथागता भवन्ति॥ नैतत्समानं। यस्मादभावात्मानो
मलाः कार्यकलाविकला नावरणं भवितुमर्हन्ति। इत्युक्तमेव।
अस्माकं तु निःस्वभावमेव जन्यं जनकं चेति न समानं।

सा यस्मादप्रहीणा। अतोऽस्मात्कारणात्। तद्दृष्टिकाले। 10
तस्या ज्ञेयसस्वभावतायाः[3] दृष्टिरुपलब्धिः। तस्याः काले। तस्या
वा मायास्त्रिया दृष्टिकाल उपलम्भकाले। तस्येति अप्रहीण-
संक्लेशवासनस्य द्रष्टुः। दुर्बला शून्यवासनेति। शून्यस्य शून्य-
तत्त्वस्य शून्यताया वेति विग्रहः। छन्दानुरोधाद्भावप्रत्ययस्य
लोपं कृत्वा शून्येति निर्देशः। वासना संस्काराधानं। सा 15
दुर्बला सामर्थ्यविकला। आरोपितस्य दर्शनात्॥ अतस्तदा
भाववासना बलवती। कथं तर्हि सा निवर्तेत इत्याह। शून्य-
तेत्यादि।

---

1 *sa°*, not *sat°*. Tib. rań-bzhin dań bcas-par...

2 hbyuń-ba dań de sa-bon-du gyur-pai sems-kyi rgyun-gyis hdus-byas-pa yin-te.

3 *sa* (jñeyasa°), not translated in Tib.—First hand: °*bhāvatayā* (Tib.: *rań-bzhin-du*). Second hand: °*tāyā*.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

शून्यतावासनाधानाद्धीयते भाववासना ।

शून्यताया मायास्वभावनिःस्वभावताया वासना । तस्या आधानं । आवेधः । अभ्यासेन दृढीकरणमिति यावत् । तस्माद्विरुद्धप्रत्ययात् । हीयते निवर्तते । वह्निसन्निधाना-
5 च्छीतस्पर्शवत् । किं भाववासना । अनवराग्रसंसाराभ्यस्तवस्तु-सद्ग्राहाध्यवसानवासना । तस्या भूतार्थत्वात् । वस्तुनिजस्वभाव-त्वाच्च । इतरस्या अलीकत्वादागन्तुकत्वाच्च ॥

ननु भावाभिनिवेशो वा शून्यताभिनिवेशो वा । इति नाभिनिवेशं प्रति कश्चिद्विशेषः[1] । तस्यापि कल्पनास्वभावा-
10 नतिक्रमात् । यदाह ।

शू[152a]न्यता सर्वदृष्टीनां प्रोक्ता निःसरणं जिनैः ।
येषां तु शून्यतादृष्टिस्तानसाध्यान् बभाषिरे ॥ इति ॥

एतत्परिहर्तुमाह । किं चिन्नास्तीत्यादि ।

किं चिन्नास्तीति चाभ्यासात्सापि पश्चात्प्रहीयते ॥ ३३

15 किं चिदिति भावो वा शून्यता वा । नास्ति न विद्यते । चशब्दः पूर्वापेक्षया । समुच्चये । इत्येवं चाभ्यासात् । भाववासना-प्रहाणस्य पश्चात्सापि शून्यतावासनापि प्रहीयते । निवर्तते ॥ अयमभिप्रायः । शून्यताआवेधो[2] हि भावाभिनिवेशस्य प्रति-

---

[1] See above 358.6.

[2] So Ms.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

पचत्वात् । प्रहाणोपायभूतो । ऽधिगते चोपेये पश्चात्कोलोप-
मत्वात्[1] । उपायस्यापि प्रहाणमनुष्ठीयते । एतदेवाह ।

सर्वसंकल्पहानाय शून्यतामृतदेशना ।
यस्तु तस्यामपि ग्राहस्त्वयासाववसादितः ॥ इति[2] ॥

स्यादेतत् । यदि नाम किं चिन्नास्तीति मनसिकारा- 5
भ्यासाद्भवति शून्यतावासनायाः प्रहाणं । तथापि तदभ्यासात्पुन-
रभावकल्पना[3] प्रवर्तमाना निवर्तयितुमशक्या । ततश्च गण्ड-
प्रवेशेऽचितारानिर्गमो जात इति[4] तदवस्थं तव दौष्ट्यमित्य-
चाह । यदा न लभ्यत इत्यादि ।

यदा न लभ्यते भावो यो नास्तीति प्रकल्प्यते । 10
तदा निराश्रयोऽभावः कथं तिष्ठेन्मतेः पुरः ॥ ३४

इयमपि[5] विचारेण नावतिष्ठत इति ॥ यो भावो नास्तीति
प्रकल्प्यते । यस्य भावस्य प्रतिषेधः क्रियते । स यदि विचार्य-
माणो निःस्वभावतया न लभ्यते । न प्राप्यते तैमिरिकोपलब्ध-
केशस्तबकवत् । तदा निराश्रय इति । यस्यासौ परिकल्पितो 15
भावः । तस्य संबन्धिनो ऽभावात् । निरालम्बः । अभावः । कल्पना-

1 Ms. *kālopamatvāt*—But Tib. *gziṅs* = *kola* (Foucaux) = *Floss (Pet. W.) = raft.—Pāli, *kullo*.

2 See supra 359.8. I prefer the reading *yasya*.—Tib. *hdi ni khyed-kyis spaṅs lags çes*.

3 Ms. *ābhāsakalpanā*.—Tib. dṅos-po-med-pai rnam-par-rtog-pa = abhāva-vikalpa.

4 *lba-ba bcug-pa-las mig-hbras hbyuṅ-ba bzhin-du*.

5 *iyam abhāvakalpanā*.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

विदर्शितमूर्तिः । कथं तिष्ठेन्मतेः पुरः । कथमसौ विचारेण बुद्धेरग्रतः प्रतिभासेत । स्वयमेव भावनिःस्वभावतायां निवर्तते ॥

अथ वा अन्यथावतार्यते । भवतु नाम शून्यताबलाधानाद्भाववासनाविनिवृत्तिः[1] [152b] । तत्प्रतिषेधाभावादभावाभि-
5 निवेशस्तु[2] केन वार्यते । इत्यत आह । यदा न लभ्यत इत्यादि । अन्यत्सर्वं पूर्ववत् ॥

अयमत्र समुदायार्थः । सर्वधर्मशून्यता हि भावाभिनिवेशप्रहाणायोपादीयते । सापि शून्यता शून्यताभिमुखीकरणात्पश्चात्प्रहीयते । यापि च कथं चिच्छून्यताविकल्पना जायते । सापि
10 समनन्तरविचारेण निवर्तते ॥ अत एवैतत्समस्तकल्पनाजालनिवर्तनाय भगवत्यां प्रज्ञापारमितायां विस्तरेणाध्यात्मशून्यतादयो ऽष्टादश शून्यताः प्रोक्ताः[3] ॥ न च शून्यता भावाद्व्यतिरिक्ता भावस्यैव तत्स्वभावत्वात् । अन्यथा शून्यताया भावाद्व्यतिरेके धर्माणां निःस्वभावता न स्यात् । निःस्वभावता तत्स्वभाव
15 इति प्रसाधितं प्राक् ॥

एतदपि प्रज्ञापारमितायामुक्तं । पुनरपरं सुभूते बोधिसत्त्वो महासत्त्वः प्रज्ञापारमितायां चरन् सर्वाकारज्ञताप्रतिसंयुक्तैर्मनसिकारैः । एवं प्रत्यवेक्षते । न रूपशून्यतया रूपं शून्यं । रूपमेव शून्यं । शून्यतैव रूपं । न वेदनाशून्यतया वेदना

---

1 *bala* = stobs.
2 According to the Tib.—Ms.: *tatpratiṣedhād abhāvād abhini.°*
3 See *M. Vyut.* 37 ; *Dh.-s.* XLI.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

शून्या। वेदनैव शून्या। शून्यतैव वेदना। न संज्ञाशून्यतया संज्ञा शून्या। संज्ञैव शून्या। शून्यतैव संज्ञा। न संस्कारशून्यतया संस्काराः शून्याः। संस्कारा एव शून्याः। शून्यतैव संस्काराः। न विज्ञानशून्यतया विज्ञानं शून्यं। विज्ञानमेव शून्यं। शून्यतैव विज्ञानमिति विस्तरः॥ 5

उक्तं च।

यः प्रतीत्यसमुत्पादः शून्यता सैव ते मता।

भावः स्वतन्त्रो नास्तीति सिंहनादस्तवातुलः॥ इति।

इति न शून्यता धर्माद्व्यतिरिक्ता। तस्माच्छून्यतायामपि नाभिनिवेशः कर्तव्य इति [153a]॥ 10

एवं सर्वविकल्पप्रत्यस्तम[या]त्[1]। समस्तावरणनिर्मुक्तिरूपजायते। इत्युपदर्शयन्नाह। यदा न भाव इत्यादि।

यदा न भावो नाभावो मतेः संतिष्ठते पुरः।
तदान्यगत्यभावेन निरालम्बा प्रशाम्यति॥ ३५[2]

यदा न भावः परमार्थसत्स्वभावो मतेर्बुद्धेः संतिष्ठते पुरो- 15 ऽग्रतः। नाभावः। नापि भावविरहितलक्षणोऽभावः। यदा मतेः संतिष्ठते पुरः। तदाऽन्यगत्यभावेन विधिप्रतिषेधाभ्यां गत्यन्त-

1 Ms. *pratyastasamasta°*; *māt* in margin.— Query: *pratyastāt?*—Tib. *nub-pai-phyir* (nub = paçcima, astam, antardhānam.)

2 According to Tāranātha and to the Commentary of Vibhūticandra, Çāntideva, when coming to this stanza, disappeared from the eyes of his auditors.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

राभावात् । उभयानुभयपक्षयोरेतद्द्वयविधिप्रतिषेधात्मकत्वात् । आभ्यामव्यतिरिक्ततयाऽनयोः संग्रहे तावपि संगृहीताविति । निराश्रया । सदसतोरालम्बनयोरयोगात् । बुद्धिः प्रशाम्यति । उपशाम्यति । सर्वविकल्पोपशमान्निरिन्धनवह्निवत् । निर्वृति-
5 मुपयातीत्यर्थः ॥

कथं तर्हि सकलकल्पनाविरहादनेककल्पासंख्येयाभिलषितं परार्थसंपदुपायभूतं बुद्धत्वमधिगम्य परार्थमभिसंपादयति भगवानित्यत्राह । चिन्तामणिरिति ।

चिन्तामणिः कल्पतरुर्यथेच्छापरिपूरणः ।
10 **विनेयप्रणिधानाभ्यां जिनबिम्बं तथेक्ष्यते ॥ ३६**

चिन्तामणिरिति । चिन्तितफलदाता रत्नविशेषः । कल्पतरुरिति । कल्पितफलदाता वृक्षविशेषः । स यथा विकल्पमन्तरेणापि लोकानां यथाभव्यमिच्छायाः परिपूरणः । अभिलाषस्य संपादकः । जिनबिम्बं तथेक्ष्यत इति संबन्धः ।
15 चतुर्मारजयाज्जिनो भगवान्[1] । पापकधर्मजयाद्वा । जिनस्य बुद्धस्य भगवतः । बिम्बं द्वात्रिंशता महापुरुषलक्षणैर्विराजितं शरीरं । तथा तेन प्रकारेण । ईक्ष्यते । सर्वकल्पनाभावेऽपि परहितसुखसंपादनसमर्थः प्रतीयते ।

---

[1] See *Childers*, *Çikṣās.*, 198. 10, *Mhv.* III. 273. 281.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

कथं पुनरेतदिष्टमात्रेण भविष्यतीत्याह । विनेयप्रणि-
धानाभ्यामिति । विनेयवशात् । ये बुद्धस्य भगवतो विनेयाः[1] ।
तदुपाधिफलविशेषप्रतिलम्भहेतुकुशलकर्मपरिपाकात्[2] । तद्व-
शात् । प्रणिधानवशाच्च[3] । [153b] यत्पूर्वं बोधिसत्त्वावस्थाया-
मनेकप्रकारं भगवता सत्त्वार्थसंपादनं प्रणिहितं तस्याक्षेपवशात् । 5
कुलालचक्रभ्रमणाक्षेपन्यायेनानाभोगेन प्रवर्तनात् । सर्वसत्त्वहित-
सुखसंपादनमुपपद्यते ॥

यदुक्तं[4] । यस्यां रात्रौ तथागतोऽभिसंबुद्धो यस्यां च परि-
निर्वृतो । ऽत्रान्तरे तथागतेनैकमप्यक्षरं नोदाहृतं । तत्कस्य
हेतोः । नित्यं समाहितो भगवान् । ये चाक्षरस्वररुतवैनेयाः 10
सत्त्वाः । ते तथागतमुखादूर्णाकोशादुष्णीषात् । ध्वनिं निश्चरन्तं
शृण्वन्तीत्यादि ॥

उक्तं च ।

तस्मिन् ध्यानसमापन्ने चिन्तारत्नवदास्थिते ।
निश्चरन्ति यथाकामं कुड्यादिभ्योऽपि देशनाः[5] ॥ 15
ताभिर्जिज्ञासितानर्थान् सर्वान् जानन्ति मानवाः ।
हितानि च यथाभव्यं क्षिप्रमासादयन्ति ते ॥ इति ।

---

1 gaṅ saṅs-rgyas bcom-ldan-ḥdas-rnams gdul-bya de-rnams gdul-bya = *ye buddhabhagavatām vineyās te vineyāḥ.*

2 *upādhi*, not translated in Tibetan.—*tad* = de-rnams-kyi = *teṣām.*

3 *praṇidhāna* = smon-lam.

4 See *Āryatathāgataguhyasūtra*, quoted *Madh. Vṛtti* fol. 109 b.

5 = *sgron-mai sgra.*—See J.R.A S., 1902, p. 374.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

चतुस्तवे[1] ऽप्युक्तं ।

नोद्धृतं त्वया किं चिदेकमप्यक्षरं विभो ।

कृत्स्नश्च वैनेयजनो धर्मवर्षेण तर्पितः ॥ इति ॥

एवमसाधारणं कारणमाख्याय पुनरन्यथा हेत्ववस्थाया एव
5 स तादृशः प्रभावातिशयविशेषो यदनाभोगेन[2] परार्थसंपादन-
समर्थफलमुपजायत इति वृत्तद्वयेनोपदर्शयन्नाह । यथा गारु-
ड़िक इत्यादि ।

यथा गारुड़िकः स्तम्भं साधयित्वा विनश्यति ।
स तस्मिंश्चिरनष्टेऽपि विषादीनुपशामयेत् ॥ ३७

10 यथा गारुड़िको विषतत्त्ववित् । लब्धमन्त्रसामर्थ्यः । स्तम्भं
काष्ठमयं वा पाषाणमयं वा अन्यद्वा साधयित्वा । मन्त्रेणाभि-
संस्कृत्य ममाभावादयमेव सर्वविषापहारचतुरो भविष्यतीति
विनश्यति । स्वयमुपरतव्यापारो भवति । स स्तम्भस्तेनाभि-
मन्त्रितः । तस्मिन् गारुड़िके चिरनष्टेऽपि । प्रभूतकालमुप-
15 रतेऽपि । विषादीनुपशामयेत् ।[3] आदिशब्दाद्ग्रहादिविकारमप-
हरेत् । छान्दससमयं परिपालयता मितो[4] पि उपधाया णिचि
ह्रस्वो न कृतः । संज्ञापूर्वकस्य विधेरनित्यत्वाद्वा [154ᵃ][3] । एवं
दृष्टान्तमुपपाद्य दार्ष्टान्तिके योजयन्नाह । बोधिचर्येति ।

---

1 So Ms.—*Bstod-pa-bzhi las.*

2 See supra VIII. 1. 107.

3 Wanting in Tib.

4 Thus Ms.—See Pāṇ. VI, 4, 92.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

बोधिचर्यानुरूप्येण जिनस्तम्भोऽपि साधितः।
करोति सर्वकार्याणि बोधिसत्त्वेऽपि निर्वृते॥ ३८

यथाशब्दस्तथेत्याकर्षयति। तथा बोधौ बोधिनिमित्तं बुद्धत्वार्थं चर्या [बोधिचर्या][1]। बोधिसत्त्वेऽपि निर्वृत इति। बोधिर्बुद्धत्वमेकानेकस्वभावविविक्तमनुत्पन्नानिरुद्धमनुच्छेदमशाश्वतं सर्वप्रपञ्चविनिर्मुक्तमाकाशप्रतिसमं धर्मकायाख्यं परमार्थतत्त्वमुच्यते। एतदेव च प्रज्ञापारमिताशून्यतातथताभूतकोटिधर्मधात्वादिशब्देन संवृतिमुपादायाभिधीयते। इदमेव चाभिसंधायोक्तं।

धर्मतो बुद्धा द्रष्टव्या धर्मकाया हि नायकाः।
धर्मता चाप्यविज्ञेया न सा शक्या विजानितुं॥ इति।[2]

उक्तं च।

अलक्षणमनुत्पादमसंस्कृतमवाङ्मयं।
आकाशं बोधिचित्तं च बोधिरद्वयलक्षणा॥ इति॥

तत्र सत्त्वं। अभिप्रायोऽस्येति बोधिसत्त्वः। तस्मिन्निर्वृतेऽपि। अपिशब्दो भिन्नक्रमः। अप्रतिष्ठितनिर्वाणत्वेन परमां शान्तिं गतेऽपि। हेत्ववस्थानिवृत्तौ[3] फलावस्थाप्राप्तौ चेत्यर्थः॥ इत्युभयथापि सर्वथा कल्पनाविरहेऽपि सत्त्वार्थसंपादनमविकलमुपदर्शितं भवति।

---

1 *bodhicaryā*, from Tibetan.—I suppose that our text is incomplete.

2 See *Vajracchedikā*, § 26.

3 Ms. *nivṛtau* or *nirvṛtau*.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

स्यादेतत् । यदि भगवानुपरतसकलविकल्पालम्बनतया निवृत्तसर्वचित्तचैत्तव्यापारः । कथं तर्हि तथागतपूजा महाफला वर्ण्यत इत्याशङ्कयन्नाह । अचित्तक इत्यादि ।

अचित्तके कृता पूजा कथं फलवती भवेत् ।

5 संवृतिचित्तविविक्ते भगवति कृता उपकृता । पूजा कारा-विशेषः[1] । कथं फलवती भवेत् । सफला स्यात् । तत्रासत्युप-भोक्तरि दायकदानपतीनां कथं पुण्यं भवेत् । अत्रोत्तरमाह । तुल्यैवेत्यादि ।

तुल्यैव पद्यते यस्मात्तिष्ठतो निर्वृतस्य च ॥ ३९

10 तुल्यैव समैव । पद्यत आगमे प्रतिपाद्यते । यस्मात्तिष्ठतो निर्वृतस्य च तस्मात्फलवती भवेदिति योजनीयं । तिष्ठतो-ऽपरिनिर्वृतस्य । निर्वृतस्य निरुपधिनिर्वाणं [154b] गतस्य पूजाया नास्ति विशेषः ॥

अयमभिप्रायो । द्विविधं हि पुण्यं । त्यागान्वयं च । त्यागा-
15 देव यदुत्पद्यते । परिभोगान्वयं च । देयधर्मपरिभोगाद्यदु-त्पद्यते । तत्र यदि नाम निर्वृते भगवति प्रतिग्रहीतुरभावा-त्परिभोगान्वयं न भविष्यति पुण्यं परित्यागान्वयं च केन वार्यते ।

---

[1] See *Div. avad.* Index, s. voc. *kāra.*

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

अप्रतिग्टह्णति कस्मिंश्चित्कथं परित्यागान्वयमपि पुण्यं। किं पुनः कारणं सति प्रतिग्रहीतरि भवितव्यं पुण्येन नासति। कस्य चिदप्यनुभव[भाव]ादिति[1] चेत्। इदमकारणमेव। यदि हि पुण्यं परानुग्रहादेव स्यात्। मैत्र्याद्यप्रमाणसम्यग्दृष्टिभावनायां[2] न स्यात्। तस्माद्द्रष्टव्यं स्वचित्तप्रभवं परानुग्रहमन्तरेणापि पुण्यं। तथा व्यतीतेऽपि गुणवति तद्भक्तिकृतं स्वचित्ताद्भवेत्पुण्यं। न विरुध्यत इति॥ अपि च। सर्वपुण्यपापसद्भावे सर्वेषामागमः[3] साक्षीत्याह। आगमाच्चेत्यादि।

आगमाच्च फलं तत्र संवृत्या तत्त्वतोऽपि वा।

किमत्रोपपत्त्यन्तरेण। आगमाद्भगवत्प्रवचनात्। फलं भगवत्पूजाकृतं। महाभोगतादिलक्षणमवगम्यते। तत्रेति निर्वृतानिर्वृते भगवति पूजायामेतावांस्तु विशेषः। कस्य चित्तत्फलं सांवृतं। कस्य चित्पुनः पारमार्थिकमभिमतं। एवमनन्तरविचारमनादृत्य विशेषेणोच्यते। संवृत्या तत्त्वतोऽपि वा पुण्यपापक्रियायाः फलं भगवदागमात्प्रतीयते। तत्र चावयोरविवाद एव॥

---

1 yaṅ ci-ste len-pa-po hga yaṅ med-pai-phyir-ro zhe-na = *kasya cid api pratigrahītur abhāvāt.*

2 Ms. *apramāṇa°.——byams-pa tshad-ma-med-pa-la sogs daṅ....* = maitryapramāṇādi.°

3 *sarveṣām*, not translated in Tib.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

तत्रेदमुक्तं भगवता पुष्पकूटधारण्यां[1] । ये के चित्सिंह-
विक्रीडित तथागतस्य पूजां करिष्यन्ति तिष्ठतो वा परिनिर्वृ-
तस्य वा । सर्वे ते त्रियानादेकतरेण यानेन परिनिर्वास्यन्ति ।
यश्च खलु सिंहविक्रीडित तथागतमर्हन्तं सम्यक्संबुद्धं दृष्ट्वा
5 चित्तं प्रसादयेत् । प्रसन्नचित्तः सत्कुर्यात् । गुरुकुर्यात् । मान-
येत् । पूजयेत् । उपचरेत् । लाभेन चीवरपिण्डपातशयनासन-
ग्लानप्रत्य[155ª]यभैषज्यपरिष्कारैः सर्वसुखोपधानैरुपतिष्ठेत् । यश्च
परिनिर्वृतस्य तथागतस्य[2] सर्षपफलमात्रधातौ शरीरपूजां
कुर्यात् । समो विपाकः प्रतिकाङ्क्षितव्यः । तथा पूजायै नास्ति
10 विशेषो नानाकारणं चेति ॥ उक्तं च ।

तिष्ठन्तं पूजयेद्यस्तु यश्चापि परिनिर्वृतं ।
समचित्तप्रसादेन नास्ति पुण्यविशेषता ॥ इति[3] ।

पुनरिदमुक्तं[4] । यश्च खलु पुनः सिंहविक्रीडित तथागतं
वर्षशतं वा वर्षसहस्रं वा सर्वसुखोपधानेनोपतिष्ठेत् । यश्च परि-
15 निर्वृतस्य तथागतस्य चैत्ये बोधिचित्तपरिगृहीतैकपुष्पमारो-
पयेत्[5] । तथागतपूजायै जलाञ्जलिं चोपनामयेत् । जलेन
चोपसिञ्चेत् । ईषिकापदं[6] वा दद्यात् । निर्माल्यं वापनयेत ।

---

1 See *Çikṣās*, p. 173, n. 1.
2 Ms. çaryapa° = *yuṅs-hbru.*
3 = *Divyāvad*, p. 469. 3.
4 This passage occurs *Çikṣās.*, 173. 13.
5 *Çi.* has: °*saṃgṛhīta eka*°.
6 *Çi. īsikā*°; see Pet. W. *iṣīkā, iṣikā, īṣīkā.*

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

उपलेपनप्रदानं वा[1] दीपप्रदानं वा कुर्यात्। आत्तमनाः। एक-
क्रमपदव्यतिहारं[2] वातिक्रम्य वाचं भाषेत। नमस्तस्मै बुद्धाय
भगवत इति। मा ते अत्र सिंहविक्रीड़ित काङ्क्षा वा विम-
तिर्वा विचिकित्सा वा। यदसौ कल्पं वा कल्पशतं वा कल्प-
सहस्रं वा दुर्गतिविनिपातं गच्छेत्। नेदं स्थानं विद्यत इति॥ 5

एतदवश्यमभ्युपेयमिति। सत्यबुद्ध इत्यादि।

सत्यबुद्धे कृता पूजा सफलेति कथं यथा॥ ४०

सत्यबुद्धे परमार्थसति भगवति कृता पूजा सफलेति।
फलवतीत्येतदपि कथं यथेति। कथमिवेत्युदाहरणमुपदर्शयति।
नान्यदत्रोदाहरणमागमादिति भावः। तस्मात्सर्वथा भगवत्पू- 10
जायां फलसद्भाव आगमादवगम्यते॥

शून्यतावासनाधानादित्यादि यदुक्तं। तत्र वैभाषिकादयः
सर्वधर्मशून्यतायाः सर्वावरणप्रहाणमसहमानाः। चतुरार्यसत्य-
दर्शनभावनां च तदुपायमिच्छन्तः प्राहुः सत्यदर्शनत इत्यादि।

सत्यदर्शनतो मुक्तिः शून्यतादर्शनेन किं। 15

चतुर्णामार्यसत्यानां दुःखसमुदयनिरोधमार्गलक्षणानां दर्श-
नतः। [155b] उपलब्धितः साक्षात्कारणादित्यर्थः। दर्शनत इत्युप-
लक्षणं भावनातोऽपि द्रष्टव्यं॥ तदुक्तं।

1 So *Çi.* and Ms. first hand—*Çi.* adds *puṣpapradānam.*

2 *Pada*, wanting in *Çi.*—gom-pai gnas-skabs bga bos-te—See *stabs.*

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

क्लेशप्रहाणमाख्यातं सत्यदर्शनभावनात्। इति।

तत्र वृत्तस्थस्य[1] श्रुतचिन्तावतो भावनायां प्रवृत्तस्य। अशु-
भानापानस्मृतिस्मृत्युपस्थानभावनानिष्पत्तिक्रमेण[2]। अनित्यतो
दुःखतः शून्यतोऽनात्मतश्चेत्येतैः षोडशभिराकारैर्दुःखादिसत्यं
5 पश्यतः[3]। उष्मगतादिचतुर्निर्वेधभागीयद्वारेण[4] दुःखे धर्मज्ञान-
क्षान्त्यादिपञ्चदशक्षणलक्षणस्य दर्शनमार्गस्य[5] ततः परं भावना-
मार्गस्याधिगमाद्दर्शनभावनाहेयत्रैधातुकक्लेशोपक्लेशराशिप्रहाणा-
त्[6]। [7]क्षयानुत्पादज्ञानोत्पत्तिरित्यार्यसत्येषु संक्षेपतोऽभिसमय-
क्रमः। इत्यमार्यसत्यदर्शनतो मुक्तिरुच्यते।

10 तस्मादत एव मुक्तिरस्तु। शून्यतादर्शनेन किं। शून्य-
तायाः सर्वधर्मनिःस्वभावताया दर्शनेनाधिगमेन साक्षात्करणे-
नेति यावत्। किं। न किं चित्प्रयोजनं। तदपरस्य मुक्तेरुपा-
यस्य विद्यमानत्वात्॥ अत्राह। न विनेत्यादि।

न विनानेन मार्गेण बोधिरित्यागमो यतः॥ ४१

---

[1] zhugs-pas = *vṛttasya.*

[2] On the *açubhabhāvanā,* see *M. vyut* § 52; on the *anāpānasmṛti,* ibid. 53; on the *smṛtyupasthānas,* ibid. § 38.

[3] The sixteen *ākāras,* see *M. vyut* § 54, 2-17; *Dh-s.* 97.

[4] The four *nirvedhabhāgīyas, M. vyut.* § 55.—see *Divyāvadāna,* 240, 20; Wassilief 246; Çarad. Candra Das 355; *Nettip* 15.

[5] See the sixteen *Kṣāntijñānakṣaṇas, M. vyut* § 56, *Dh.-s* XLVI. The last (*mārge 'nvayajñāna*), being a *phala,* is not a part of the *darçanamārga.*

[6] *Traidhātuka,* see for instance *M. vyut* § 109, 65-67.— *darçanabhāvanā-heya,* ibid § 109, 68-69, and many Pāli and Sanskrit references.

[7] See *M. vyut* § 57, 9 *kṣayajñāna,* 10 *anutpāda°.*

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

नोपायान्तरमस्ति। तस्मादित्यर्थः। इदं महार्थस्य तत्त्वं[1]।
तथा हि। सर्व एव हि भावा आरोपितमनारोपितं चेति
रूपद्वयमुद्वहन्ति। तत्र यत्तदविद्याप्रवाहितमारोपितं रूपं
तत्सर्वजनसाधारणमिति न तदुपलब्धेः संक्लेशप्रहाणमुपपद्यते।
अन्यथा सर्वे बालजनास्तथागताः स्युरिति प्राचीनप्रसङ्गः। इत्य- 5
नारोपितमेव तत्त्वमनु[प]लम्भयोगेऽधिगम्यमानमज्ञानास्रवक्षयाय[2]
सामर्थ्यवदुपलभ्यते। तच्च प्रज्ञया विवेच्यमानं सर्वधर्मानुपलम्भ-
लक्षणमवस्थितमिति सर्वधर्मशून्यतैव सर्वावरणविभ्रमप्रहाणाय
पटीयसीत्यवगम्यते॥

इति युक्तितो निरूपितं प्राक्। निरूपयि[156a]ष्यते च 10
पश्चात्। इह पुनरागमत एवैनमर्थमवग्राहयितुं।

न विनानेन मार्गेण बोधिरित्यागमो यतः।

इत्युक्तवान्॥ यदुक्तं प्रज्ञापारमितायां। भगवानाह। इह सुभूते
बोधिसत्त्वो महासत्त्वः प्रज्ञापारमितायां चरन् रूपं भाव इति
न भावयति। वेदनां भाव इति न भावयति। संज्ञां भाव 15
इति न भावयति। संस्कारान् भाव इति [न भावयति]।
यावन्मार्गाकारज्ञतां भाव इति न भावयति। यावत्सर्वाकार-
ज्ञतां भाव इति न भावयति। [3]सर्ववासनानुसंधिक्लेशप्रहाणं
भाव इति न भावयति। तत्कस्य हेतोः। नास्ति भावसंज्ञिनः

---

1 Tib. = *idam arthasya tattvam.*

2 Mi-ços-pa daṅ zag-pa zad-pai ched-du nus-pa. Contrast the sixth *abhijñā : āsravakṣayajñāna.*

3 *Sarva* is wanting in Tibetan.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

प्रज्ञापारमिताभावना । यावन्नास्ति भावसंज्ञिनो दानपारमिता-
भावना । नास्ति भावसंज्ञिनोऽध्यात्मशून्यताभावना[1] । यावन्नास्ति
भावसंज्ञिनोऽभावस्वभावशून्यताभावना । नास्ति भावसंज्ञिनः
षड़भिज्ञाभावना[2] । यावन्नास्ति सर्वसमाधिसर्वधारणीमुख-
5 तथागतबलवैशारद्यप्रतिसंविन्महामैत्रीमहाकरुणाऽऽवेणिकबुद्धध-
र्माणां भावना । तत्कस्य हेतोः । तथा हि स [3]भाव एषोऽह-
मिति द्वयोरन्तयोः सक्तः । दाने शीले चान्तौ वीर्ये ध्याने
प्रज्ञायां । एषोऽहमिति द्वयोरन्तयोः सक्तः । अध्यात्मशून्यतायां
यावदभावस्वभावशून्यतायां षट्स्वभिज्ञासु । यावत्सर्ववासनानु-
10 संधिक्लेशप्रहाण एषोऽहमिति द्वयोरन्तयोः सक्तः । यस्य द्वयो-
रन्तयोः सक्तस्तस्य नास्ति मोचः । तत्कस्य हेतोः । नास्ति
सुभूते भावसंज्ञिनो दानं । यावन्नास्ति प्रज्ञा । नास्ति मार्गो ।
नास्ति ज्ञानं । नास्ति प्राप्तिः । नास्त्यभिसमयो । नस्त्यानुलो-
मिकी[4] चान्तिः । नास्ति रूपस्य परिज्ञा । नास्ति वेदनायाः
15 परिज्ञा । यावन्नास्ति प्रतीत्यसमु[156b]त्पादस्य परिज्ञा ।
नास्त्यात्मसत्त्वजीवजन्तुपोषपुरुषपुद्गलमनुजमानवकारकवेदकजा-
नकपश्यकसंज्ञायाः परिज्ञा । यावन्नास्ति सुर्ववासनानुसंधिक्लेश-
प्रहाणस्य परिज्ञा । कुतः पुनरस्य मोचो भविष्यतीति ॥

---

1 See *M. vyut* § 37; *Dh-s.* XLI.

2 Five *abhijñās*, *Dh.-s.* XX; six abhijñās, *M. vyut* § 10.

3 In margin, from a second hand, *sarva.*—hdi-ltar de dṅos-po-la hdi bdag-go......*sakta* = chags.

4 See notes to *Dh.-s.*, CVII.—*ānulomikī*, *ā°* from a second hand.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

अत एव पुनस्तत्रैवोक्तं।

भगवानाह। एवमेतत् कौशिक एवमेतत्। येऽपि तेऽभूवन्नतीतेऽध्वनि तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धास्तेऽपीमामेव प्रज्ञापारमितामागम्यानुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबुद्धाः। येऽपि ते भविष्यन्त्यनागतेऽध्वनि तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धास्तेऽपीमामेव प्रज्ञापारमितामागम्यानुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंभोत्स्यन्ते। येऽपि त एतर्हि दशदिग्लोकधातुषु अप्रमेयासंख्येयेषु तथागता अर्हन्तः सम्यक्संबुद्धास्तिष्ठन्ति ध्रियन्ते यापयन्ति धर्मं देशयन्ति तेऽपीमामेव प्रज्ञापारमितामागम्यानुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबुद्धाः[1]। येऽपि तेऽभूवन्नतीतानां तथागतानामर्हतां सम्यक्संबुद्धानां श्रावकाः। येऽपि ते भविष्यन्त्यनागतानां तथागतानामर्हतां सम्यक्संबुद्धानां श्रावकाः। येऽपि त एतर्हि प्रत्युत्पन्नानां तथागतानामर्हतां सम्यक्संबुद्धानां श्रावकाः। तेऽपीमामेव प्रज्ञापारमितामागम्य स्रोतआपत्तिफलं प्राप्ताः प्राप्स्यन्ति प्राप्नुवन्ति च। येऽपि तेऽभूवन्नतीतेऽध्वनि प्रत्येकबुद्धाः। यावत्तेऽपीमामेव प्रज्ञापारमितामागम्य प्रत्येकबोधिं प्राप्ताः प्राप्स्यन्ति प्राप्नुवन्ति च॥ तत्कस्य हेतोः। अत्र प्रज्ञापारमितायां सर्वाणि त्रीणि यानानि विस्तरेणोपदिष्टानि। तानि पुनरनिमित्तयोगेनानुपलम्भयोगेनानुत्पादयोगेनासंक्लेशयोगेनाव्यवदानयोगे[157a]न। यावत्तत्पुनर्लोकव्यवहारेणापरमार्थयोगेनेति[2] विस्तरः॥

1 From a second hand: *abhisaṁbudhyante.*

2 hjig-rten-gyi tha-sñad-kyis yin-te don-dam-pai thsul-gyis ni ma yin-no.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

उक्तं च ।

बुद्धैः प्रत्येकबुद्धैश्च श्रावकैश्च निषेविता ।

मार्गस्त्वमेका मोक्षस्य नास्त्यन्य इति निश्चयः ॥ इति ।[1]

एतन्महायानवचनमसहमान आह । नन्वसिद्धमित्यादि ।

5 **नन्वसिद्धं महायानं ।**

ननु भो शून्यतावादिन् । महायानमागमत्वेन ममासिद्ध-मसंमतं । तदस्योपन्यासो न साधनतया[2] साधुः ॥ अत्र परस्य समानपरिहारदूषणमाह । कथमित्यादिना ।

कथं सिद्धस्त्वदागमः ।

10 यदि महायानमसिद्धं । कथं केन प्रकारेण त्वदीयागमो भगवद्वचनमिति सिद्धः । तत्र न किं चिदागमत्वप्रसाधकं प्रमाणमुत्पश्यामः ॥ परः परिहारमाह । यस्मादिति ।

यस्मादुभयसिद्धोऽसौ ।

यस्मात्कारणात् । उभयस्य तव मम च सिद्ध आगमत्वेन

15 निश्चितोऽसौ ममागमः । न हि मदागमे भवतोऽपि महा-यानानुयायिनो बुद्धवचनत्वेन विप्रतिपत्तिरस्ति । तस्मात्सिद्धो-ऽसौ । न तु महायाने न मम संप्रतिपत्तिः । येनेदमेवोत्तरं भवतोऽपि स्यात् ॥ सिद्धान्तवाद्याह ।

---

[1] See *Prajñāp.*, edit. by Rājēndralāl, p. 3.

[2] sgrub-par-byed-pa-ñid-du.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

न सिद्धोऽसौ तवादितः ॥ ४२

इति । यद्यप्युभयसिद्धत्वं त्वदागमस्यागमत्वसिद्धौ हेतुः । तदापि नैतदस्माकमसिद्धत्वात् । यस्मात्तवैव तावदसौ त्वदागमो न सिद्धः । कदा । आदितः । आदौ तत्स्वीकारात्पूर्वं । न ह्यभ्युपगमात्प्राक् तव कथं चिदप्यसौ सिद्धः । इत्युभयसिद्धत्व- 5
मसिद्धत्वादसाधनं ॥

यद्यप्युभयसिद्धत्वमसिद्धं । इदं तर्हि साधनमस्तु यद्गुरुशिष्य-परंपरयाम्नायायातं बुद्धवचनत्वेन । [1]यच्च सूत्रेऽवतरति । विनये संदृश्यते । धर्मतां च न विलोमयति । तद्बुद्धवचनं नान्यदित्य-त्राह । यत्प्रत्ययेत्यादि । 10

यत्प्रत्यया च तत्रास्था महायानेऽपि तां कुरु ।

यः प्रत्ययो निबन्धनं । अस्या आस्थायाः सा तथोक्ता । यत्प्रत्यया यन्निबन्धना । आस्था आदेयता आदरः । तत्र स्वा[157b]गमे । तां [2]तत्प्रत्ययामास्थां । इह महायानेऽपि कुरु विधेहि । महायानेऽप्युक्तस्यास्थाकारणस्य विद्यमानत्वात् ॥ 15

इदं पुनः सर्वप्रवचनसाधारणमव्यभिचारि लक्षणं यदुक्त-मध्याशयसंचोदनसूत्रे[3] । अपि तु मैत्रेय चतुर्भिः कारणैः प्रति-भानं सर्वबुद्धभाषितं वेदितव्यं । कतमैश्चतुर्भिः । इह मैत्रेय

1 Ms. *tac ca*...—gaṅ yaṅ mdo-sde-la hjug....

2 From a second hand : *yatpratyayām*.

3 See *Çikṣās*., p. 15, l. 13-22.—Comp. *Subhāsitasutta*, in *Suttanipāta*, Fausböll, p. 71.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

प्रतिभानमर्थोपसंहितं[1] भवति नानर्थोपसंहितं[1] । धर्मोपसंहितं । भवति नाधर्मोपसंहितं । क्लेशप्रहायकं भवति न क्लेशविवर्धकं । निर्वाणगुणानुशंस[सं]दर्शकं भवति न संसारगुणानुशंससंदर्शकं । एतैश्चतुर्भिः[2] पेयालं ॥ यस्य कस्य चिन्मैत्रेय । [2]एतैश्चतुर्भिः
5 प्रतिभाति । प्रतिभास्यति वा । तत्र श्राद्धैः कुलपुत्रैः कुलदुहितृभिर्वा बुद्धसंज्ञोत्पादयितव्या । शास्तृसंज्ञां कृत्वा स धर्मः श्रोतव्यः । तत्कस्य हेतोः । यत्किं चिन्मैत्रेय सुभाषितं सर्वं तद्बुद्धभाषितं[3] । तत्र मैत्रेय य इमानि प्रतिभानानि प्रतिक्षिपेत् । नैतानि बुद्धभाषितानीति तेषु चागौरवमुत्पादयेत् । पुद्गल-
10 विद्वेषेण तेन सर्वं बुद्धभाषितं प्रतिभानं प्रतिक्षिप्तं भवति । धर्मं प्रतिक्षिप्य धर्मव्यसनसंवर्तनीयेन[4] कर्मणापायगामी भवति[5] ॥ तदत्र धर्मताया [अ]विलोमनमेव[6] सम्यग्लक्षणमुक्तं ॥

उक्तं च ।

यदर्थवद्धर्मपदोपसंहितं
15 त्रिधातुसंक्लेशनिबर्हणं[7] वचः ।
भवेच्च यच्छान्त्यनुशंसदर्शकं
तदुक्तमार्षं[8] विपरीतमन्यथा ॥ इति ।

---

1 *Çikṣās.* has *satyopasaṁhitam, a°.*

2 *Çikṣās.* has *ebhiç çaturbhiḥ.*

3 See *Aṅg.* N. IV, 164, 7.

4 chos spaṅs-nas chos-kyis hphoṅs-par hgyur-bai las mṅon-par hdu-yed-pas...

5 Thus in *Çikṣās.*—Better *bhavatīti.*

6 chos-ñid daṅ mi hgal-ba.

7 spoṅ-byed.

8 *M. Vyut.* § 66.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

एतन्महायाने सर्वमस्तीति कथमुपादेयं न स्यात् ॥

यदुक्तं न सिद्धोऽसौ तवादित इति तत्र परो विशेष-मभिधत्ते। न ब्रवीमि यदावयोर्द्वयोः सिद्धमुभयसिद्धमिति। किं तर्हि। आवाभ्यामन्येषामुभयेषां मदागमः सिद्ध इत्युपा-देयः। न महायानमेतद्विपरीतत्वात्। ते[158ª]न नोपदेय- 5
मित्याह। अन्योभयेष्टेत्यादि।

अन्योभयेष्टसत्यत्वे वेदादेरपि सत्यता ॥ ४३

यद्यावयोर्विवादारूढ़त्वात्[1]। आवाभ्यामन्ये ये केचिदप्रति-पन्ना उभये[2]। तेषामिष्टं अभिमतं संमतमिति यावत्। तस्य सत्यत्वे। यथार्थत्वे। अभ्युपगम्यमाने सति वेदादेरपि सत्यता। 10
वेदवाक्यस्य चोदनलक्षणस्य। आदिशब्दात्कणादादिवचनस्यापि सत्यता। अमृषार्थता स्यात्। तत्रापि वादिप्रतिवादिभ्यामन्यो-भयसंमतिः संभाव्यत इति तदप्युपादेयं भवतः स्यात्। तस्मा-न्नायमपि विशेषः ॥

अथापि स्यात्। मदागमे बुद्धवचनत्वेऽविवादो न तु 15
महायाने। तेन स उपादेयो नेतरदित्याशङ्कयन्नाह। सविवादं महायानमित्यादि।

---

1 U-bu-cag rtsod-pa-dan-bcas-pai-phyir.

2 Interpunction erased after *ubhaye*—Tib. gives no help: *u-bu-cag-las gzhan-pagan-su-dag gñi-ga-la grub-pa de-dag hdod-cin mṅon-par hdod-pa dan*... = ...ubhayatra pratipannās.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

सविवादं महायानमिति चेदागमं त्यज।
तीर्थिकैः सविवादत्वात्स्वैः परैश्चागमान्तरं॥ ४४

सविवादं सविप्रतिपत्तिकं महायानं। केचिद्बुद्धवचनतया प्रवृत्त्यङ्गमिच्छन्ति। केचित्तद्विपरीतसमारोपान्नेच्छन्ति। इति
5 हेतोः। चेद्यदि न ग्राह्यं तदा। आगमं त्यज। स्वागममपि विजहीहि। सोऽपि न प्रवृत्त्यङ्गं[1] स्यात्॥ कस्मात्। तीर्थिकै-र्मीमांसकादिभिः सविवादत्वात्। विप्रतिपत्तिसंभवात्[2]। परि-त्यागमर्हति। न केवलं तीर्थिकैः। अपि तु स्वयूथ्यैरित्याह। स्वैरिति। चतुर्निकायमष्टादशभेदभिन्नं[3] भगवतः शासनं।
10 तत्रैकस्यैव निकायस्यानेकभेदसंभवात्। स्वयूथ्यैरपि परस्पर-विवादः संभवति।

स्वैरिति स्वनिकायान्तर्गतभेदान्तरावस्थितैः। परैरिति अन्यनिकायव्यवस्थितैः। चकारः पूर्वापेक्षया समुच्चयार्थः। सवि-वादत्वात्। आगमान्तरं त्यजेति संबन्धः। त्वदभ्युपगतादागमा-
15 दन्य आगम आगमान्तरं। तदपि सविवादत्वान्न स्वीकार-मर्हति। त्वदागमस्याप्यपरापेक्षया सविवादत्वं समानमिति परित्या[158a]गे तुल्य एव न्यायः।

अथ वा स्वैरिति। एकभेदव्यवस्थितैः सौत्रान्तिकाभिधर्मि-कवैनयिकैः[4] परस्परं सविवादत्वात्सूत्राभिधर्मविनयाः परित्याग-

---

1 hjug-pai yan-lag.
2 log-par rtogs-pa srid-pai phyir.
3 sde-pa bzhi-las bco-brgyad-du gyes-pa...
4 *Vainayika* wanting in Tibetan.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

मर्हन्ति। अस्ति ह्येकभेदावस्थितानां सौत्रान्तिकादीनामन्योन्यं विवादः। परैरिति एकनिकायाश्रितभेदान्तरगतैः॥ एतेन यदुक्तं। गुरुपर्वक्रमेणाम्नायायातं बुद्धवचनमित्यादि। तदनेनैव प्रत्याख्यातं द्रष्टव्यं। न ह्यविस्मृतसंप्रदायानामन्योन्यस्य विवादो युक्तः। न च सर्वज्ञवचनेषु परस्पराहतिरस्ति। न च सूत्राभि- 5
धर्मविनयानां परस्परमेकवाक्यता भवतः संभवति। तत्कथं सूत्रादिसंस्यन्दनं[1] बुद्धवचनत्वे हेतुरुक्तं। तस्माद्यत्किं चिदेतत्॥

एवं समानपरिहारदूषणतामभिधाय पुनर्विशेषेण परस्याभ्युपगमे दूषणमुद्भावयन्नाह[2]।

शासनं भिक्षुतामूलं भिक्षुतैव च दुःस्थिता। 10

शासनमित्यादिनोपक्रमते। शासनं भगवता हिताहितस्वीकारपरिहारदेशनालक्षणं। तच्च भिक्षुतामूलं॥

अथ वा। आगमविप्रतिपत्तिमानुषङ्गिकीं परिसमाप्य यदुक्तं।

सत्यदर्शनतो मुक्तिः शून्यतादर्शनेन किं। 15

इति निराचिकीर्षन्नाह। शासनमित्यादि।

शासनमिदं कर्तव्यमिदं न कर्तव्यमित्याज्ञाप्रणयनं। तद्भिक्षुतामूलं। भिक्षुभावो भिक्षुता सैव मूलं कन्दो यस्येति तत्त-

---

1 mdo-sde-la-sogs-pa dan mthun-pa.

2 The Ms. Burn. 90 has here the following stanza: *parasparavirodhatvāc ced vinayān api tyaja, viruddhasattvatuṣṭyartham vākyam ekaṁ kim icchasi,* with the unmetrical readings: *vinayān dvīn api tyaja, vākyatvam ekam.*

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

थोक्तं। तत्प्रतिष्ठत्वात्। यथा किल दृढमूलो वृक्षश्चिरमव-
स्थितिमनुभवन् काण्डशाखाप्रशाखापत्त्रपुष्पफलच्छायादानसंता-
पाद्यपहरणसमर्थो भवति। तथा भगवतोऽपि शासनकल्पपादपो
भिक्षुताकन्दमासाद्य [1]स्मृत्युपस्थानसम्यक्प्रहाणर्द्धिपादेन्द्रियबल-
5 बोध्यङ्गध्यानारूप्यसमाधिसमापत्तिबोधिपाक्षिकार्या[159a]ष्टाङ्ग-
मार्गश्रामण्यफलसंपन्न ऋद्धिप्रातिहार्यादिभिः क्लेशोपशंतापाद्यप-
हरणपटुर्भवति। इति भिक्षुताया मूलसाधर्म्यं।

[2]तत्र संज्ञाभिक्षुः। प्रतिज्ञाभिक्षुः। भिक्षणशीलो भिक्षुः।
ज्ञप्तिचतुर्थकर्मणोपसंपन्नो भिक्षुः[3]। भिन्नक्लेशो [4]भिक्षुरिति पञ्च-
10 प्रकारो भिक्षुः। तत्र चतुर्थपञ्चमं द्वयमग्र्यं। इतरेषां समा-
नाभिधानमात्राभिधेयत्वात्। तदुभयमपि शासनावस्थाननि-
दानमविरुद्धं। तत्रापि भिन्नक्लेशो भिक्षुः प्रधानं। तस्यैवेह
ग्रहणं। तद्भावो भिक्षुता॥

सा चार्यसत्यदर्शनतो न संगच्छत इत्याह। भिक्षुतैव
15 चेत्यादि।

भिक्षुता भिन्नक्लेशता। क्लेशप्रहाणमिति यावत्। चो वक्त-
व्यान्तरं समुच्चिन्वन् हेतौ वर्तते। यस्मात्सा भिक्षुतैव दुःस्थिता।

---

[1] See *Dh.-s* 43-50, 82; *M. vyut.* § 67-68.

[2] See *M. vyut.* 270, 37-41, where the third bhikṣu is called: *bhikṣuta iti bhikṣuḥ?*

[3] Ms. first hand° *karmodayasampanno;* second hand °*karmādyupa*°.—Tib. las-kyis bsñen-par rdzogs-pai.

[4] See *Abhidh-k-v.* (fol. 300 a): *bhinnakleçatvād bhikṣur ity arhan.*

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

शून्यतादर्शनमन्तरेणासमञ्जसा केवलसत्यदर्शनतो न युज्यते। तस्मात्सत्यदर्शनतो मुक्तिरिति न वक्तव्यमित्यभिप्रायः॥ केषां सा दुःस्थिता। सालम्बनचित्तानामिति। सहावलम्बनेन वस्त्व-भिनिवेशेन वर्तत इति सावलम्बनं। तत्तादृशं चित्तं येषां योगिनां ते तथोक्तास्तेषामिति। यतस्ते दुःखादिसत्यं क्लेशवि- 5 संयोगं च वस्तुत्वेनावलम्बन्त इति मतं भवतां। अतस्तेषामुप-लम्भदृष्टीनां दुःस्थिता। न निरालम्बनचित्तानां॥

यत्पुनरुक्तं। सत्यदर्शनतो मुक्तिरिति तद्विकल्पनीयं। द्विधा हि सत्यदर्शनं संभाव्यते। परमार्थतः संवृतितो वा। तद्यद्याद्यो विकल्पः। तदा नास्माकं विप्रतिपत्तिः। अस्मत्पक्षस्य प्रधान- 10 त्वात्। सर्वधर्माणामस्माभिः परमार्थतो दर्शनाभ्यु[प]गमात्। अथ द्वितीयः। तन्न सहामहे। युक्तिविरोधात्। न हि संवृतिसत्यदर्शनान्मुक्तिरुत्पद्यते सर्वसत्त्वानां मुक्तिप्रसङ्गात्। तथा हि युक्त्यागमाभ्यां [159] तत्त्वातत्त्वविवेचनात्। परमार्थसत्य-मेवात्र क्लेशप्रहाणाय निश्चीयते न संवृतिसत्यं। तच्च सर्वधर्मा- 15 नुपलम्भलक्षणं। न हि तदन्तरेण संक्लेशनिवृत्तिर्युज्यते। याव-द्भावाभिनिवेशस्तावत्कल्पना न निवर्तते। यावच्च कल्पना ताव-दखण्डितमहिमानः संक्लेशाश्चित्तसंतानमध्यावसन्ति। यावच्च संक्ले-शास्तावत्कर्मनिर्मितजन्मपरंपराप्रसवः। संसारोऽपि सुतरामव्या-हतप्रसरः प्रवर्तते। तस्मात्सर्वधर्मशून्यतैवाविद्याप्रतिपक्षत्वात्। 20 संसारसंततिविच्छित्तिहेतुरवसीयते। न केवलं सत्यदर्शनं॥ इदमेवाचार्यपादैरुक्तं।

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

मुक्तिस्तु शून्यतादृष्टेस्तदर्थाशेषभावना। इति॥[1]

यथार्यसत्यानि सत्यद्वयेऽन्तर्भवन्ति तथोपदर्शितमेव प्राक्।

इत्यलमतिप्रसङ्गेन॥ अपि च।

5 **सावलम्बनचित्तानां निर्वाणमपि दुःस्थितं॥ ४५**

इति न केवलं भिक्षुता। किं तर्हि निर्वाणमपीत्यपेरर्थः।

निर्वाणं क्लेशविसंयोगान्निरुपधिशेषं दुःस्थितं दुर्घटं॥ तत्र भिक्षु-

तायास्तावदसंगतिमाह।

क्लेशप्रहाणान्मुक्तिश्चेत्तदनन्तरमस्तु सा।

10 यदि चार्यसत्यदर्शनतः क्लेशाः प्रहीयन्ते। ततो विमुक्तिरुप-

जायते। तदा तदनन्तरं क्लेशप्रहाणात्समनन्तरमेवास्तु सा

मुक्तिर्भवतु। भवत्वेवं। को वै नामान्यथा ब्रूते। नैतदस्ति।

कुत इत्याह।

दृष्टं च तेषु सामर्थ्यं निःक्लेशस्यापि कर्मणः॥ ४६

15 चो हेतौ। दृष्टं प्रतिपन्नं। आगमतः। यस्मात्। तेषु प्रहीण-

क्लेशेषु। आर्यमौद्गल्यायनार्याङ्गुलीमालप्रभृतिषु। सामर्थ्यं फल-

दानं प्रति शक्तिः। तस्मान्न तदनन्तरमेव मुक्तिरस्ति। कस्य

---

[1] Quoted *Subhāṣitasaṃgraha* (Muséon, IV, p. 397-1.) Liberation by the view of vacuity. Every meditation has that view for aim.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

सामर्थ्यं दृष्टं। कर्मणः शुभाशुभलक्षणस्य। किं पूर्वमनार्याव-
स्थायां क्लेशसहितस्य। नेत्याह। अक्लेशस्यापि। क्लेशसहका-
[160a]रिरहितस्यापि कर्मणः॥ ननु च सत्यदर्शनादविद्यादि
प्रहीयते। तत्प्रहाणात्संस्कारादिप्रहाणक्रमेण तृष्णापि प्रहीयते।
तृष्णाविपर्यासमती[1] च पुनर्भवोत्पत्तिनिमित्ते। ततश्च तयो- 5
रभावात्तुषरहितबीजस्येव[2] कर्मणः सद्भावेऽपि न किं चिद्वि-
रुध्यत इति। तदुक्तं।

मिथ्याज्ञानतदुद्भूततर्षसंचेतनावशात्।

हीनस्थानगतिजन्म[3] त्यक्त्वा चेतन्न जायते[4]॥ इति।

अथ वा तृष्णैव केवला पुनर्भवकारणं समुदयाकारत्वात्[5]। 10
उक्तं हि भगवता[6]। तत्र कतमत्समुदयार्यसत्यं। येयं तृष्णा
पौनर्भविकी नन्दीरागसहगता तत्र तत्राभिनन्दिनी। यदुत
कामतृष्णा। भवतृष्णा। विभवतृष्णा चेति॥ तदेवं यस्य तृष्णा
नास्ति तस्य प्रहीणसमुदयस्य कारणाभावान्न पुनर्जन्मसंभवः।
इति पराभिप्रायमुत्थापयन्नाह। 15

तृष्णा तावदुपादानं नास्ति चेत्संप्रधार्यते।

---

1 sred-pa dan phyin-ci-log-dan-ldan-pa ni = °vatī [avidyā.]

2 çun-phrags-med-pai sa-bon bzhin-du.

3 So first hand.—Second hand *gater* or *gatair janma*—Tib. dman-pai gnas-su skye-ba yin = *hīnasthāne janma*.

4 First hand: *te na ci ta nna jāyate*; second hand: *ci tta*.—Tib. de spańs-pas ni skye-ba med = *tat* (*mithyājñānam*) *tyaktvā na jāyate*.

5 So Ms.—kun-hbyuń-ba rgyu yin-pai-phyir = *samudayakāraṇatvāt*.

6 The well-known definition—See *M. vyut.* § 244.120; *Itivuttaka* 58.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

अविद्याप्रहाणात्तृष्णा पुनर्भवोपादानं कारणं। तावन्नास्ति न विद्यते। चेद्यदि संप्रधार्यते निश्चीयते। तदा नैतद्वक्तव्यं। यत उपलम्भदृष्टीनामविद्याप्रहाणमनुपपन्नं। तद्भावात्तृष्णाप्रहाणस्याप्यभावात्॥ भवतु वा। तथाप्यभिधीयते।

किमक्लिष्टापि तृष्णैषां नास्ति संमोहवत्सती॥ ४७

अक्लिष्टापि सती क्लेशासंप्रयुक्तापि तृष्णा किमेषां भवद्योगिनां नास्ति न संभवति। कथमिव। संमोहवत्। अक्लिष्टाज्ञानवत्॥ इत्थमपि तृष्णा निषेद्धुमशक्येत्याह।

वेदनाप्रत्यया तृष्णा वेदनैषां च विद्यते।

स्पर्शप्रत्यया वेदना। वेदनाप्रत्यया च तृष्णा। सा वेदना तृष्णाकारणमेषामस्ति। तृष्णा तु तत्कार्यमविकलेऽपि कारणे न समस्तीति कथमभिधातुं शक्यते। निरविद्यस्य[1] वेदनायामपि तृष्णा न भवतीति चेत्। न भावाभिनिवेशिनां निरवि- [165b] द्यत्वमेवासिद्धमित्युक्तं। ततो यदि[2] अक्लिष्टाऽज्ञानवन्नाभ्युपगम्यते तृष्णा तथापि शून्यतादर्शनमन्तरेण न्यायबलादापतति॥

---

1 Tib. kha-na ma tho-ba med-pa.

2 So Ms. *yadi akliṣṭā jñāna°*—ñon-moṅs-pa-can ma-yin-pai mi-çes-pa yod kyaṅ sred-pa khas mi len-pa = *yady akliṣṭa-ajñāna-saty api nopagamyate tṛṣṇā....*

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

अयमत्र समुदायार्थः। यदा मुक्तसंतानेऽपि[1] कर्मणः फल-
दानसामर्थ्यमुपलभ्यते। तृष्णा च वेदनासद्भावे संभाव्यमाना।
तदा क्लेशप्रहाणमपि संदिह्यमानं कथमिव विमुक्तौ निश्चयं
कुर्यात्। तस्मान्न शून्यतामन्तरेण भिक्षुता सुस्थिता प्रतिभा-
सत इति॥ यदुक्तं। 5

सावलम्बनचित्तानां निर्वाणमपि दुःस्थितं।

इति तदुपपादयन्नाह।

सालम्बनेन चित्तेन स्थातव्यं यत्र तत्र वा॥ ४८

सालम्बनेन सोपलम्भेन चित्तेन स्थातव्यमासक्तव्यं। यत्र तत्र
वा। यत्र तत्रासङ्गस्थानेषु। आर्यसत्यादिषु। तद्भावनाफलेषु 10
वा। आसङ्गसंभावनायां[2] न पुनर्जन्मनिवृत्तिरिति। कथं पुन-
र्जन्मसंभावनायां[2] निर्वाणमपि न संदिग्धं स्यात्। तस्मादुक्तशून्य-
तैव निर्वाणकारणमुक्तेत्याह।

विना शून्यतया चित्तं बद्धमुत्पद्यते पुनः।
यथासंज्ञिसमापत्तौ भावयेत्तेन शून्यतां॥ ४९ 15

विना शून्यतया। शून्यतामन्तरेण चित्तं विज्ञानं सालम्बनं
बद्धं संयतं। आलम्बनासङ्गपाशेन उत्पद्यते पुनः समाधिबला-
त्कियत्कालं निवृत्तमपि पुनरुत्पत्तिमद्भवति। क्व पुनरिदं
दृष्टमित्याह। यथा असंज्ञिसमापत्ताविति। यथाऽसंज्ञिसमापत्तिं

[1] rgyud grol-ba yin na.
[2] Tib. : zhen-pa srid-pas = *āsaṅgasambhavāt*, *sambhāvanā* = bsgom-pa.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

समापद्यमानानां तावत्कालं चित्तचैत्तविरोधेऽपि पुनस्तदुत्पत्तिः स्यात् तथान्यत्रापीत्यर्थः । उपलक्षणं चैतत् । यथा निरोध-समापत्तावित्यपि द्रष्टव्यं ॥ अथ वा । यथासंज्ञिसमापत्तिं समा-पद्यासंज्ञिषु देवेषूपपद्यमानानामनेककल्पशतं यावन्निरुद्धानामपि
5 तत्समापत्तिविपाकफलपरिसमाप्तौ चित्तचैत्तानां पुनरुत्पत्ति-स्तथा ॥

यतः शून्यतामन्तरेण न भिक्षुता न निर्वाणमुपपद्यते । तत उभयार्थिनां शून्यतैव भावनीयेत्याह [161 a] भावये[दि]-त्यादि । येन कारणेन विना शून्यतया चित्तं बद्धमुत्पद्यते
10 पुनः । तेन कारणेन निर्वाणाद्यर्थी शून्यतामेव भावयेत् । तद्भावना हि क्लेशप्रहाणं निर्वाणं चाधिगमयति । न केवलैव सत्यादिभावनेति यावत् । सालम्बनत्वात् ॥

यदुक्तमार्यवज्रच्छेदिकायां प्रज्ञापारमितायां[1] । तत्किं मन्यसे सुभूते अपि नु स्रोतआपन्नस्यैवं भवति मया स्रोतआपत्ति-
15 फलं प्राप्तमिति ॥ सुभूतिराह । नो हीदं भगवंस्तत्कस्य हेतोर्न हि भगवन् किं[2] चिदापन्नस्तेनोच्यते स्रोतआपन्न इति । न रूपमापन्नो न शब्दान्न गन्धान्न रसान्न स्प्रष्ट-व्यानि[3] न धर्मानापन्नस्तेनोच्यते स्रोतआपन्न इति । सचेद्भ-गवन् स्रोतआपन्नस्यैवं भवेत् । मया स्रोतआपत्तिफलं प्राप्त-
20 मिति । स एव तस्यात्मग्राहो भवेत्सत्त्वग्राहो जीवग्राहः ।

---

[1] *Anecd. Oxon.* I, 1, p. 25, l. 9.

[2] Printed text: *na kaṁ cid dharmam.*

[3] Printed text: *na spraṣṭavyān.*

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

पुद्गलग्राहो भवेत् । पेयालं[1] । तत्किं मन्यसे सुभूते ऽपि न्वर्हत एवं भवति मयार्हत्त्वं प्राप्तमिति ॥ सुभूतिराह । नो हीदं भगवन् । तत्कस्य हेतोः । न कश्चिद्धर्मो यो ऽर्हन्नाम । सचेद्भगवन्नर्हत एवं भवेत् । मयार्हत्त्वं प्राप्तमिति । स एव तस्यात्मग्राहो भवेत् । पेयालं । [2]भगवानाह । तस्मात्तर्हि 5 सुभूते बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन एवमप्रतिष्ठितं चित्तमुत्पादयितव्यं [3]न क्व चित्प्रतिष्ठितं चित्तमुत्पादयितव्यं । न रूपप्रतिष्ठितं चित्तमुत्पादयितव्यं । न शब्दगन्धरसस्पृष्टव्यप्रतिष्ठितं[4] चित्तमुत्पादयितव्यमिति ॥

तस्माच्छून्यतैव बोधिमार्ग इति स्थितं ॥ 10

यत्सूत्रे ऽवतरेदित्यादि अनुष्टुप्त्रयं केन चित्प्रतिक्षिप्तमिव लक्ष्यते* । अपक्रमनिवेशितत्वात् ।

---

* These three *anuṣṭubhs* are given both in MSS. and in the Tib. translation.

> यत्सूत्रे ऽवतरेद्वाक्यं तच्चेद्बुद्धोक्तमिष्यते ।
> महायानं भवत्सूत्रैः[5] प्रायस्तुल्यं न किं मतं ॥ ५०
> एकेनागम्यमानेन[6] सकलं यदि दोषवत् ।
> एकेन सूत्रतुल्येन किं न सर्वं जिनोदितं[7] ॥ ५१
> महाकाश्यपमुख्यैस्तु यद्वाक्यं नावगाह्यते[8] ।
> [9]तत्त्वयानवबुद्धत्वादग्राह्यं कः करिष्यति ॥ ५२

---

1 p. 26, l. 5.

2 p. 27, l. 4.

3 Printed text: *yan na kvacit.*

4 Printed text: *spraṣṭavyadharma.*°

5 Minaev and MSS. *bhavet sūtraiḥ.*—Tib. *khyod-cag-gi mdo daṅ mthsuṅs.*

6 *agamyamāna* = *ma-rtogs.*

7 *mdo mthsuṅs gcig-gi[s] thams-cad ni rgyal-bas gsuṅs-pa cis ma-yin.*

8 So Minaev = *gtiṅ-dpogs*—L[2]*vigrāhyate*, Dev. 85 *avagrāhate.*

9 = tat tvayā an° = *de ni khyod-kyis ma rtogs-pas.*

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

आगमविप्रतिपत्तिरस्य विचारस्य प्रस्तावः । शासनं भिक्षुतेत्यादिस्थाग[161b]मविवादात् । प्रक्रमान्तरत्वात् । पूर्वमेव वक्तुमुचितं । अनेनान्तरितस्य विवादस्य पुनरुपक्रमो ग्रन्थकारस्य प्रस्तावाकौशलं स्यात् । यत्प्रत्ययेत्यादिना[2] च
5 प्राक्तनवृत्तद्वयार्थस्याभिहितत्वात् । महाकाश्यपमुख्यैरित्यादिवचनस्याश्लीलत्वात् । ग्रन्थकाराप्रयुक्तमिति निश्चितं । तस्मात्प्रक्षेप एवायमिति ॥

स्यादेतत् । यथा सालम्बनचित्तस्यासङ्गसंभवात् । न मुक्तिः स्यात् । तथा शून्यतायामपि भयमुपजायते । तद्वरमुभयपरि-
10 हारेण संसार एव स्थितिर्युक्तेत्याह ।

[3]सक्तित्रासात्त्वनिर्मुक्त्या संसारे सिध्यति स्थितिः ।
मोहेन दुःखिनामर्थे शून्यताया इदं फलं ॥ ५३

सक्तिरासङ्गः । त्रासो भयं । शून्यताशब्दश्रवणात् । तदर्थापरिज्ञानात् । सक्तित्रासमिति । समाहारः[4] । तस्मादुभय-
15 पक्षपरिहारेण[5] संसारे त्रैधातुकस्वभावे सिध्यति स्थितिरव-

---

1 See IX. 45.

2 See IX. 43.

3 Minaev: *Çakti°*—Burn. 90 supports the reading explained in the second part of the commentary (p. 445, l. 13.) सक्ति त्रासान्तनिर्मुक्त्या—So does the Tibetan translation: *rmoṅs-pas sdug-bsṅal-can-don-du, chags daṅ hjigs mtha-las grobar, hkhor-bar gnas-pa hgrub-hgyur-ba, hdi ni stoṅ-ñid hbras-bu yin.*

4 zlas dbye-hai bsdu-ba yin-no.

5 Second hand: *pakṣāparihāreṇa*; but Tib. *spaṅs-nas.*

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

स्थानमुपजायते। तुशब्दः[1] पुनर्दोषपरिहारार्थे। इदं तु शून्यताभ्युपगमे[2] दूषणं स्यात्। साधारणं[3] दूषणमिति यावत्। कुतः। अनिर्मुक्त्या। हेतौ तृतीया। मुक्तेरभावादित्यर्थः। कतमेषां दुःखिनां पञ्चगतिसंसारे जात्यादिदुःखपीड़ितानां सतां। कथं। अर्थे। अर्थविषये। मोहेन। अविद्यया। 5 आलम्बनासङ्गेनेति यावत्। अतः शून्यताया इदं फलं। यत्पुनरपि निवृत्य[4] संसारे ऽवस्थानं॥

अयमभिप्रायः। यथा शून्यताव्यतिरेकेणोपलम्भदृष्टेर्न मुक्तिः स्यात्। तथा विषयासङ्गसुखचेताः सर्वधर्मशून्यताभयभीतकातरो वरं संसार एवावस्थानमिति मन्यमानो बालः 10 प्रशमसुखविमुखो विनिवृत्य[5] जात्यादिदुःखमनुभवन्। पुनस्तत्रैवावतिष्ठत इति किमनया प्रसाधितमिति॥

अन्ये तु सक्तित्रासान्तनिर्मुक्त्येति पाठं मन्यमाना एवं व्याचक्षते। सक्तेर्हेतु[162ª]त्वात्। सक्तिरासङ्गस्थानं। त्रासहेतुत्वात्। त्रासो भयस्थानं। तावेवान्तौ सक्तित्रासान्तौ 15 शाश्वतोच्छेदान्तौ इत्यर्थः। तथा हि। शाश्वतदृष्टेरविसक्तिरु[6]च्छेददृष्टेश्च त्रासो जायते। तयोर्निर्मुक्त्या परित्यागेन पूर्व-

---

1 *nii sgras.—punar* is not translated.

2 From a second hand, in margin: *çūnyatānabhyupagame*; but Tib. *hdi ni stoṅ-ñid khas-len-pa-la ñes-par hgyur-te.*

3 Skyon thun-moṅ ama yin no ces-pai tha-thsig-go = *dūṣaṇam sādhāraṇam nāsti.*

4 *mya-ṅan-las-hdas-nas = nirvṛtya.*

5 Not translated.

6 = °dṛṣṭer āsaktir. The reading is doubtful: *arvisaktir.* Tib. *chags.*

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

वत्तृतीया। यत्परमार्थविचारेण शाश्वतान्तविवर्जनं। संवृति-
सत्याभ्युपगमेन चोच्छेदान्तपरित्याग इति समारोपापवादान्त-
परिहारान्मध्यमा प्रतिपत्तिरियमुपदर्शिता भवति॥ तथा च
किं संपद्यत इत्याह। संसारे सिध्यति स्थितिः। प्रज्ञया संसा-
5 रदोषालिप्तस्य करुणापरतन्त्रत्वात् संसारे सिध्यति निष्पद्यते
स्थितिरवस्थानं॥ किमर्थं। दुःखिनामर्थे परदुःखदुःखितया
दुःखिनां संसारिणामर्थे। तद्दुःखसमुद्धरणाभिलाषात्॥

ननु संसारिणो नाम परमार्थतो न सन्त्येव। तत्कथं
तदवस्थानमित्यत्राह। मोहेन विपर्यासेन संवृत्या सत्त्वस्योपल-
10 म्भात्। एतच्च दुःखव्युपशमार्थं तु कार्यमोहो न वार्य इत्यत्र
पश्चाद्व्यक्तीकरिष्यते[1]॥

तस्माच्छून्यताया इदं फलं। यत्करुणया संसारेऽवतिष्ठमानो
ऽपि शून्यतादर्शनात् संसारदोषैर्न लिप्यते। इदमप्रतिष्ठितनि-
र्वाणता शून्यतायाः फलं। शून्यतामन्तरेणास्याभावात्॥
15 तस्मादासंसारं सत्त्वार्थमवस्थानमिच्छद्भिः शून्यतैव भावयितव्या॥
एतत्सर्वमुपसंहारेणोपदर्शयन्नाह।

तदेवं शून्यतापक्षे दूषणं नोपपद्यते।

तदेतत्। एवमुक्तक्रमेण शून्यतापक्ष उक्तं दूषणं। शून्यतायां
त्रासात्संसारावस्थानलक्षणं नोपपद्यते। न संगच्छते वक्ष्यमाण-
20 समाधानात्॥ इति प्रथमपक्षे योजना[2]॥ यत एवं।

---

[1] IX. 77.

[2] ...phyogs-la sbyar-bar-bya ste.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

तस्मान्निर्विचिकित्सेन भावनीयैव शून्यता ॥ ५४[1]

निर्गतो विचिकित्साया निर्विचिकित्सः निःसंदेहः। तेन सता भावनीयैवाभ्यसनीयैव शून्यता। सर्वधर्मनिःस्वभावता। [162b] अनुपलम्भयोगेन ॥

एतेन यदुक्तं न विनानेन मार्गेण[2] तदुपसंहृतं भवति। 5 यत्पुनरुक्तं। शून्यतादर्शनेन किं। तत्र शून्यताया विशेषमाह।

क्लेशज्ञेयावृतितमःप्रतिपक्षो हि शून्यता।
शीघ्रं सर्वज्ञताकामो न भावयति तां कथं ॥ ५५

क्लेशा रागादयः। ज्ञेयं पञ्चविधं। आवृतिशब्दस्तूभयत्र 10 संबध्यते। क्लेशा एवावृतिः। ज्ञेयं चावृतिरावरणमिति[3] विभज्य योजनीयं। ज्ञेयमेव समारोपितरूपत्वात्[4]। आवृतिः सैव तम इव तमो[5] वस्तुतत्त्वावरणत्वात्। तस्य प्रतिपक्षः प्रहाणहेतुः। हि यस्माच्छून्यता तस्माच्छीघ्रं त्वरितं। सर्वज्ञ-

1 Quoted *Subhāṣitasaṁgraha*, Muséon, IV, p. 396. 20.

2 Above IX. 41.

3 The two *āvaraṇas* are "well-known." See *Dh.-s.* CXV.

4 Interpunction supported by Tibetan.

5 *mun-pa ltar mun-pa yin-te dṅos-poi de-kho-ñid-la sgrib-par-byed-pai phyir-ro.*

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

तायां बुद्धत्वे कामो ऽभिलाषो यस्यासौ तथोक्तः । सर्वज्ञतां कामयत इति वा । सर्वज्ञताकामः । न भावयति तां कथमिति[1] । तां शून्यतां कथं न भावयति नाभ्यस्यति । अपि तु महता यत्नेन भावयेदेव ॥

5 यदप्युक्तं । त्रासाच्छून्यतायां प्रवृत्तिर्न स्यात् । तदपि न युक्तमित्याह । यद्दुःखेत्यादि । द्वितीयपक्षे[2] पुनरित्थमवतारणीयं । अस्त्येव शून्यतायामेषो ऽनुशंसः । केवलं प्रथमत एव तत्र संत्रासात्प्रवृत्तिर्न स्यादिति ॥ आह ।

यद्दुःखजननं वस्तु त्रासस्तस्मात्प्रजायतां ।
10 शून्यता दुःखशमनी ततः किं जायते भयं ॥ ५६

यद्वस्तु दुःखजननं पीड़ाकरं तस्माद्वस्तुनः सकाशात्त्रासः । भयं जायतां नाम । शून्यता पुनः प्रत्युत दुःखशमनी सर्वसांसारिकदुःखापहन्त्री । ततस्तस्याः शून्यतायाः । किं । किमित्यभयस्थाने कातरस्य जनस्य भयं जायते । सर्वगुणनिदानत्वा-
15 त्प्रेमैव तस्यामुचितमिति भावः ॥ [4]आत्मग्रहजनिताहंकारप्रसूतं हि भयमतत्त्वविदामुत्पद्यते । स चात्मा कल्पनासमारोपितमूर्तिरित्यहंकारो ऽपि तदभावादनास्पद इत्युपदर्शयन्नाह ।

---

1 MS. *kathayati.*

2 See above 445.13 and 446.20.

3 See Subhāṣ-s., loc. cit.

4 So MS. °*graha.*°

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

यतस्ततो वास्तु भयं यद्यहं नाम किं चन।
अहमेव न किं चिच्चेद्भयं कस्य भविष्यति॥ ५७[1]

यतस्ततो [वा] भयाभयस्थानात्। अस्तु भवतु भयं। कदा। यद्यहं नाम किं चन। अहमित्यहंप्रत्ययस्य [163a] विषयः कथितः। अहं नाम अहंप्रत्ययवेद्यं यत्किं चन किं चिदस्तु स्यात्। अव्यक्तनिर्देशान्नपुंसकता। तदा युक्तमेव भयं। यदा पुनरहमेव न किं चिन्न वस्तु सद्विचार्यमाणमहं किं चिच्छब्दविकल्पमात्रादन्यत्। तदा भयं कस्याहमित्यस्याभावात्। भविष्यति। उत्पत्स्यते। इतोऽपि विचारात्त्रासो निवर्तत इति भावः। तदुक्तं।

नास्त्यहं[2] न भविष्यामि न मे ऽस्ति न भविष्यति।
इति बालस्य संत्रासः पण्डितस्य भयक्षयः॥ इति।

यथा चाहंप्रत्ययविषयस्य कल्पनामात्रोपदर्शितत्वात्। असत्त्वं तथा प्रतिपादयन्नाह।

दन्तकेशनखा नाहं नास्थि नाप्यस्मि शोणितं।
न शिंघानं[3] न च श्लेष्मा न पूयं लसिकापि वा॥ ५८

---

1 See Subhāṣ. loc. cit.

2 So Ms. *nāsty*.

3 Such is the reading of our Ms.—Minaev has *siṁhāṇa*; M. *siṁghāṇa*.—*M. Vyut.* § 189 (114) çiṅghāṇaka.—See *Çikṣās.*, p. 209, l. 10, and P.W.

4 *M. Vyut.* § 189 (119) *lasikā*.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

दन्तकेशनखा नाहं। प्रत्येकममी अहंप्रत्ययविषया न भवन्ति। नास्थि नाप्यस्मि शोणितं। अस्थि हट्टं[1] शोणितं रुधिरं। एतद्द्वयमपि नास्मि नाहं। शिंघानं न च श्लेष्मा न पूयं। शिंघानं नासिकाविवरनिर्यातः क्लेदः। श्लेष्मा मुखविव-
5 रविनिर्गतः। पूयं व्रणे पक्वरुधिरं। एतान्यपि नाहं भवन्ति। लसिकापि वा लसिका व्रणक्लेदः सापि नाहं॥

नाहं वसा न च स्वेदो न मेदो ऽन्त्राणि नाप्यहं।
न चाहमन्त्रनिर्गुण्डी गूथमूत्रमहं न च॥ ५९

नाहं वसा न च स्वेदो न मेद इति। वसा शरीरस्नेहः।
10 स्वेद प्रस्वेदः। मेदः चतुर्थो धातुः। इमान्यपि नाहं। अन्त्राणि नाप्यहमिति। अन्त्राणि प्रसिद्धानि तान्यपि नाहं। न चाहमन्त्रनिर्गुण्डी। अन्त्रनिर्गुण्डी[2] सूक्ष्मात्मिका। सापि नैवाहं। गूथमूत्रमहं न च। गूथं विष्ठा। एतदपि द्वयं नाहं भवति।

15 **नाहं मांसं न च स्नायु[3] नोष्मा वायुरहं न च।**
न च छिद्राण्यहं नापि षड्विज्ञानानि सर्वथा॥ ६०

---

[1] Ms. *haṭṭaṁ*. See P.W. *haṭṭa* and *haḍḍa*.

[2] =zhag.—Ms. *sūkṣmāttikā*; Tibetan has: suprasiddhā.

[3] Minaev and Mss. *snāyur*.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

नाहं मांसं न च स्नायु नोष्मा। स्नायु[1] सिरा[2]। ऊष्मा शरीरतेजोधातुः। इमे ऽपि नाहं। वायुरहं न च। वायुराश्वासप्रश्वासादिलक्षणः सो ऽपि नैवाहं। न च छिद्राणि चक्षुरादीनि। तान्यपि नाहं। नापि षड्विज्ञानानि सर्वथा। षट् चक्षुःश्रोत्रघ्राणजिह्वाकायमनोविज्ञानानि [163a] तान्यपि नाहं भवन्ति। 5

सर्वथा सर्वप्रकारेण। प्रत्येकं समुदितानि वा। तथा हि दन्तादिसमुदायात्मकमेव विचार्यमाणं शरीरमुपलभ्यते। तच्च प्रत्येकमहंप्रत्ययवेद्यं न भवति। प्रत्येकमहंप्रत्ययस्य तेष्वभावात्। न हि परेषामप्येकैकशः केशादयो ऽहंप्रत्ययवेद्या भवन्ति॥ 10 समुदिता अपि त एव केवलाः पूर्ववत्। न च समुदितेषु तेषु कश्चिदेकः संभवति। तस्य प्रतिषेत्स्यमानत्वात्। नाप्यनेके समुदिता अप्येकप्रत्ययविषया भवितुमर्हन्ति न चानेकेष्वेकप्रत्ययो ऽभ्रान्तो युक्तः। न च भ्रान्तेस्तत्त्वव्यवस्था। तस्मात्कल्पनामात्रमेतदहमित्यर्थशून्यमाभातीति निश्चितं॥ 15

उक्तं चैतदशुभभावनाप्रस्तावे शिक्षासमुच्चये[3]। सन्त्यस्मिन् काये केशा रोमा[णि] नखा दन्ता रजो मलं[4] त्वक् मांसास्थि

---

1 Ms. *snāyuḥ*.

2 First hand: *sirah*.

3 See *Çikṣās.*, p. 209, l. 7-11. The quotation is from the Ratnamegha—See M. Vyut. 189, *Khuddaka Pāṭha* (J.R.A.S. 1869, p. 311, 326) to which Prof. Bendall refers.—On *açubhabhāvanā*, *M. Vyut.* 52; Kern Manual, 54; above IX 41 and 79.

4 Comp. *M. Vyut.* 189 (117 *dantamala*, 125. *karṇamala* 132, *mala*).

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

स्नायु[1] शिरा[2] वृक्का[3] हृदयं प्लीहकः क्लोमकः । अन्त्राण्यन्त्रगुणाः । आमाशयः पक्वाशयः । औदरीयकं[4] । यकृत् पुरीषमश्रु स्वेदः खेटः शिंघानकं[5] वसा । लसिका । मज्जा मेदः पित्तं श्लेष्मपूयशोणितं मस्तकलुङ्गं[6] प्रस्रावः । एषु च वस्तुषु
5 बोधिसत्त्व उपपरीक्षणजातीयो भवति ॥ एतत्पुनः पश्चात्कायस्मृत्युपस्थानपर्यन्ते निर्देक्ष्यामः ॥

एवं निर्विषय एवाहंप्रत्ययः ॥ स्यादेतद्यदि नाम केशादयो ऽहंप्रत्ययवेद्या न भवन्ति । तथापि नायं निर्विषयः सिध्यति । यतो ऽन्तर्व्यापारपुरुषगोचर एवाहंप्रत्ययो ऽस्माभिरिष्यत इति
10 नैयायिकादयः । नैतदपि युक्तं । यस्मादहं गौरः कृशो दीर्घो गच्छामीत्याद्याकारपरामर्शात्मक एवायमहंप्रत्ययः प्रतिभासते । न चात्मन एतद्रूपमिष्यते[7] परैः । न चान्याकारेण ज्ञानेनान्यस्य ग्रहणं युक्तमतिप्रसङ्गात् । तथा हि । तद्वान् । इदमि[164ª]दं तस्य लक्षणमुपवर्णयन्ति परे[8] । तत्र नैयायिकास्ताव-
15 न्नित्यं सर्वगतं प्रतिप्राणिभिन्नमचेतनं चेतनायोगात्तु चेतनं ।

---

1 *Çikṣās.* has *snāyuḥ*; see p. 451 l. 1.

2 So Ms.

3 So Ms.—Read *vṛkkā* and see Prof. Bendall's note.—*M. Vyut.* has *plīhaḥ.*

4 *loṅ-ka* = intestines, entrails, guts.—*len-ge* in Tib. translation of *Çikṣās* is a misprint.—*M. Vyut.* 189 (100).

5 So Ms.

6 *Çikṣās.* has *mastakam mastakaluṅgam.*

7 Reading uncertain, not supported by Tib. *hdi-dag-la bdag-tu hdod-pa-ma-yin* "do not consider them as ātman."

8 Ms. *lakṣaṇam* । *upa°*.—Tib. *hdi ltar yaṅ de-daṅ-ldan-pa hdi ni hdi o zhes mthsan-ñid yin-par......*

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

सुखादिगुणाधारं[1] शुभाशुभकर्मकर्तारं । तत्फलोपभोक्तारं परलोकिनं चात्मानमिच्छन्ति ॥ नैयायिकवद्वैशेषिका अपि । यदुक्तं ।

अन्ये पुनरिहात्मानमिच्छादीनां समाश्रयं ।
स्वतो ऽचिद्रूपमिच्छन्ति नित्यं सर्वगतं तथा ॥ 5
शुभाशुभानां कर्तारं कर्मणां तत्फलस्य च ।
भोक्तारं चेतनायोगाच्चेतनं न स्वरूपतः ॥ इति ।

जैमिनीयास्तु । व्यावृत्त्यनुगमात्मकं बुद्धिरूपेण परिणामिनं चैतन्यरूपमात्मानमिच्छन्ति । तच्च चैतन्यं बुद्धिस्वभावं न च तस्य प्रवृत्तिनिवृत्ती भवतः । तस्योभयत्रानुगतरूपत्वात् । 10 तद्यथा सर्पस्य कुण्डलावस्थानिवृत्तावृजुत्वावस्थाप्रवृत्तौ च सर्पत्वस्योभयत्राप्यनुवृत्तिः ॥ यथोक्तं ।

व्यावृत्त्यनुगमात्मानमात्मानमपरे पुनः ।
चैतन्यरूपमिच्छन्ति चैतन्यं बुद्धिलक्षणं ॥
यथाहेः कुण्डलावस्था व्यपैति तदनन्तरं । 15
संभवत्यार्जवावस्था सर्पत्वं न निवर्तते ॥
तथैव नित्यचैतन्यस्वभावस्यात्मनो ऽपि न ।
निःशेषरूपविगमः सर्वस्यानुगमो ऽपि च ॥ इति ।

इति विशेषः । अन्यत्सर्वं पूर्ववत् ॥ जैनास्तु जैमिनीय-

---

1 Ms. *sukhādiravaguṇādhāram.*—Tib. bde-ba-la-sogs-pa yon-tan rgyui-rton dan.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

वच्चैतन्यमात्मानमिच्छन्ति द्रव्यपर्यायरूपेण यथायोगमनुगमव्यावृत्त्यात्मकं ॥ तथा चोक्तं।

जैमिनीया इव प्राङ्जैनाश्चिल्लचणान्तरं।
द्रव्यपर्यायरूपेण व्यावृत्त्यनुगमात्मकं॥

5 कापिलास्तु नित्यं व्यापकं निर्गुणं स्वयमेव चैतन्यात्मकमात्मानमिच्छन्ति। न तु बुद्धिसंबन्धात्। बुद्धेः स्वयमचित्स्वभावत्वात्। चैतन्यं पुरुषस्य स्वरूपमिति वचनात्। नापि स कस्य चित्कार्यस्य कर्ता स्वयं तत्फलोपभोक्ता वा निष्क्रियत्वात्। प्रकृतिरेव तत्कर्त्री तस्य। तत्फलोप[164]नेत्री च।
10 विपर्यासवशादसौ स्वात्मनि तत्समारोपयति॥ तथा हि। यदा पुरुषस्य शब्दादिविषयोपभोगाकारमौत्सुक्यमुपजायते। तदा प्रकृतिः[1] परिज्ञातपुरुषौत्सुक्या पुरुषेण युज्यते। ततः शब्दादिसर्गं[2] करोति। शब्दादिषु श्रोत्रादिवृत्तिभिर्मनसाधिष्ठिताभिः परिगृहीतेषु विषयेषु बुद्धिरध्यवसायं करोति।
15 ततो बुद्ध्यध्यवसितमर्थं पुरुषश्चेतयत इति। एवं चैतन्यस्वरूपत्वान्निर्गुणत्वं। व्यापित्वान्निष्क्रियत्वमिति सांख्यपुरुषस्य विशेषः॥ उक्तं च।

चैतन्यमन्ये मन्यन्ते भिन्नं बुद्धिस्वरूपतः।
आत्मनश्च निजं रूपं चैतन्यं कल्पयन्ति ते॥

---

1 ran-bzhin. 2 hbyin-pa.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

प्रधानेनोपनीतं च फलं भुङ्क्ते स केवलं ।
कर्तृत्वं तस्य नैवास्ति प्रकृतेरेव तन्मतं ॥
प्रवर्तमानान् प्रकृतेरिमान् गुणां-
स्तमोवृतत्वाद्विपरीतचेतनः ।
अहं करोमीत्यबुधो हि मन्यते 5
तृणस्य कुब्जीकरणे ऽप्यनीश्वरः[1] ॥ इति ॥

उपनिषद्वादिनस्तु समस्तप्राणिसंतानान्तर्गतमेकमेव व्यापि नित्यं च ज्ञानमिच्छन्ति । तद्विवर्तरूपतया सकलमिदं चिति-जलपवनहुताशनादिकं जगदवभासते । तत्स्वभाव एव चात्मा । न बाह्यं किमप्यवयवि परमाण्वादिकं ग्राह्यं प्रमाणप्रसिद्धमस्ति॥ 10 आह च ।

नित्यो ज्ञानविवर्तो ऽयं चितितेजोजलादिकः ।
आत्मा तदात्मकश्चेति संगिरन्ते ऽपरे पुनः ॥
ग्राह्यलक्षणसंयुक्तं न किं चिदिह विद्यते ।
विज्ञानपरिणामो ऽयं तस्मात्सर्वं परीक्ष्यते ॥ इति । 15

पुद्गलवादिनस्तु पुनरन्तश्चरतीर्थिकाः स्कन्धेभ्यस्तत्त्वान्यत्वा-भ्यामवाच्यं पुद्गलनामानमात्मानमिच्छन्ति । अन्यथा तीर्थिक-सिद्धान्ताभिनिवेशदर्शनं स्यात् ॥ आह चात्र ।

---

1 = *Sāṁkhyakramadīpikā*, 43, with the reading *bhimanyate* (Garbe, *Sāṁkhya Phil.* p. 308 and 69).—Prof. Garbe wrote to me in 1898: "I have never considered the *S. Kr. d.* so old that it could be quoted by an author of that antiquity (Prajñākaramati). Perhaps both, the quotation in your text and the corresponding passage in *S. Kr. d.* are taken from an original source which we don't know yet."

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

केचित्सौगतंमन्या[1] अप्यात्मानं प्रच[165]क्षते । इति ॥

[2]कथमात्मनो ऽहंप्रत्ययविषयता स्यात् । स्वस्वरूपेण तत्रा-
प्रतिभासनात् । तत्कथमात्माहंप्रत्ययतया प्रतिभासत इत्युच्यते ।
तस्माद्विकल्पमात्रमेतत् । निर्विषयमुत्पद्यत इति स्थितं ॥

5 संप्रति चित्स्वभावात्मवादिनः सांख्यादयः । षड्विज्ञानाना-
मात्मनिषेधमसहिष्णवः प्राहुः । शब्दादिज्ञानं चिदात्मकमा-
त्मैवास्माभिरभिधीयते । तत्कथमस्यात्मताप्रतिषेध उच्यते ॥
इति पराभिप्रायमाकलय्य सिद्धान्तवादी प्रसङ्गमासञ्जयन्नाह ।

शब्दज्ञानं यदि तदा शब्दो गृह्येत सर्वदा[3] ।

10 ननु यदि शब्दज्ञानात्मक आत्मा तस्य च नित्यत्वाच्छब्दज्ञानं
नित्यं स्यात् । तदा शब्दो ऽपि सदा[3] नित्यमेव तद्भावाभाव-
कालयोर्ग्रहीतव्यः स्यात् । शब्दग्रहणस्वभावस्य तस्य तत्सदसत्ता-
काले सर्वदानुवर्तनात् । अन्यथा नित्यत्वमेव तस्य हीयेत ॥
भवत्येवमेवेति चेत् । आह ।

15 **ज्ञेयं विना तु किं वेत्ति येन ज्ञानं निरुच्यते ॥ ६४**

ज्ञानमेव नित्यमुपस्थितं । शब्दस्य तु कादाचित्कत्वान्न

---

[1] Tib. = *kecit saugatā anye* = bder-gçegs-pa hga-kha-cig ni gzhan yaṅ bdag-tu rab-brjod-byed.

[2] Tib. *dei phyir ji-ltar* = *tasmāt katham, tat katham.*

[3] The Sanskrit text has *sarvadā* and the Tib. *thams-cad thse-na*—Tib. Commentary has *rtag-tu* = *sadā nityam eva.*

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

सर्वदा सत्ताभिव्यक्तिः। ततश्च तदसत्ताकाले ज्ञेयं विना विषयमन्तरेण किं वेत्ति किं जानाति तज्ज्ञानं। तुशब्दो ऽसत्ताकालप्रश्नविशेषे वर्तते। येन ज्ञेयेन शून्यमपि ज्ञानं निरुच्यते। अभिधीयते। ज्ञेयं ज्ञानातीति ज्ञानमाख्यायते। तदभावात्कथं ज्ञानमित्याशयः। एतदेवाह। 5

अजानानं यदि ज्ञानं काष्ठं ज्ञानं प्रसज्यते।

यदपि विषयं न जानाति तदपि यदि ज्ञानमुच्यते। तदा काष्ठमज्ञानस्वभावं ज्ञानं प्रसज्यते। न हि तेन किं चिदपराद्धं येन न विज्ञानं स्यात्। न चैवं। तस्माद्विषयपरिज्ञानाभावाद्यथा काष्ठं ज्ञानं न भवति तथान्यदपि न स्यात्। 10 इत्याह।

तेनासंनिहितज्ञेयं ज्ञानं नास्तीति निश्चयः॥ ६२

येन निर्विषयं न ज्ञानं तेन कारणेन। असंनिहितज्ञेयं। असंनिहितमयोग्यदेशस्थं[1] ज्ञेयं ग्राह्यो विषयो यस्य तत्तथोक्तं ज्ञानं नास्ति न विद्यत इ[165b]ति। निश्चय एकान्त एष 15 सापेक्षत्वात्।

स्यादेतत्। शब्दस्य सदाविद्यमानत्वात्[2]। नासंनिहितविषयं शब्दज्ञानं। अग्रहणं तु कदा चित्कादाचित्काभिव्यक्ति-

---

1 See *Nyāyabindu*.

2 Sgra rtag-pa yod-pa ma-yin-pai-phyir = ... sadā a°.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

त्वादिति[1] नोक्तदोषप्रसङ्गः। नैतदस्ति। यतो यदस्य ज्ञानस्य परिच्छेद्यं रूपं व्यक्तमित्युच्यते। तस्य सदासंनिहितविषयतया[2] ग्राहकमज्ञानमभिधीयते[3]। शब्दस्य तु सदा सत्त्वमसत्त्वं वा न विवक्षितं। ज्ञानं तु कदा चिदग्राहकमित्येतावतैव साध्यसिद्धिः।
5 तस्मादसंनिहितज्ञेयमित्यनेन ज्ञानस्यैवाग्राहकत्वं साध्यते। येन रूपेण ज्ञानस्य ग्राह्यो विषयस्तस्य न सर्वदा संनिधानमस्तीति कृत्वा इति कथं नोक्तदोषप्रसङ्गः। शब्दस्य यथा सर्वदा सत्त्वं नास्ति तद्विस्तरभयान्नोच्यते॥

अपि च। यदि शब्दज्ञानमेवात्मा तदा तद्ग्रहणात्मकत्वा-
10 त्तस्य रूपग्रहणं न स्यात्। नैतदस्ति। यतस्तदेव रूपग्राहकमिष्यत इति चेदत्राह। तदेवेत्यादि।

तदेव रूपं जानाति तदा किं न शृणोत्यपि।

तदेव शब्दज्ञानमेव यदि रूपं जानातीति मतं। तदा किं न शृणोत्यपि। तदा रूपग्रहणकाले किमिति न शृणो-
15 त्यपि। शब्दमपि किं न गृह्णाति। शब्दज्ञानत्वात्। अथ गृह्णात्येव। यदि संनिहितं स्यात्। केवलमसंनिधानात्। न दोष इति। परस्योत्तरमाशङ्क्याह। शब्दस्येत्यादि।

---

1 Kādācitkatva = res-bga-yin-pa.

2 = sadā-a°.

3 MS. grāhakam̲ jñānam (Virāma after m̲).—...hdzin-par byed-pa çes-pa ma-yin-par brjod-par-byao.—I print according to the Tibetan; but I have little doubt that we must read *agrāhakam jñ°*—See below l. 5.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

शब्दस्यासंनिधानाच्चेत्ततस्तज्ज्ञानमप्यसत् ॥ ६३

शब्दस्य विषयतामापन्नस्यासंनिधानादयोग्यदेशात्। ग्रहणं [न] स्याद्यदि[1] एवमभिधीयते। ततस्तत्[2] ज्ञानमप्यसत्। तत्तस्मात्तर्हि शब्दस्यासंनिधानात्तत् ज्ञानमपि शब्दज्ञानं। असदविद्यमानं। शब्दज्ञानमेव तर्हि तन्न भवतीत्यर्थः ॥ 5

किं च यदि शब्दज्ञानं तदा रूपग्रहणात्मकं तन्न युज्यत इत्याह। शब्दग्रहणेत्यादि।

शब्दग्रहणरूपं यत्तद्रूपग्रहणं कथं।

शब्दस्य ग्रहणरूपं शब्दस्य ग्रहणस्वभावं शब्दग्राहकमिति यावत्। यत् ज्ञानं तद्रूपग्रहणं रूपग्रहणात्मकं। कथं। न 10 कथं चिदपि स्यात्। एकस्य निरंशस्य रूपद्वयायोगात् ॥ ननु यथा कश्चि[166a][3]देक एव कस्य चिदपेक्षया पिता कस्य चिदपेक्षया च स एव पुत्रः स्यात्। तथा प्रकृते ऽपि रूपद्वयमेकस्य भविष्यतीत्याह। एकः पितेत्यादि।

एकः पिता च पुत्रश्च कल्प्यते न तु तत्त्वतः ॥ ६४ 15

एक पिता एव जनकः पुत्रश्च जन्यः स एवेति कल्प्यते।

---

1 So MS.—Tib. gives no help.

2 So MS.

3 The fol. 166 is wanting in the Nep. MS.; the fol. 167 is numbered (figures and letter-numerals) 166.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

स तु तदपेक्षया कल्पनया व्यवस्थाप्यते । न तु तत्त्वतः । न पुनः परमार्थतः । एक एव स्वभाव उभयात्मकः कल्पनासमारोपितव्यपदेशात् । [भिन्नरूपत्वात्[1]] पुनरेक एव तथा नानाभिधाने[न] नैवाभिधीयते । उभयवास्तवरूपद्वयमेकस्य घटनीयं । तच्च कथं
5 चिदपि न संगच्छते । रूपद्वयव्यतिभिन्नतया वस्तुनो ऽपि द्वित्वप्रसङ्गात् । तस्माद्यथा वास्तवमेकस्य द्विरूपत्वं तन्न दृष्टान्तधर्मिण्यस्ति । यच्चास्ति काल्पनिकं तत्प्रकृतानुपयोगीति यत्किंचिदेतत् ॥

इतो ऽपि न पारमार्थिको ऽयं व्यपदेश इत्याह सत्त्वं रज
10 इत्यादि ।

सत्त्वं रजस्तमो वापि न पुत्रो न पिता यतः ।

एतच्चावश्यं त्वयापि स्वीकर्तव्यं । सांख्यमते हि त्रिगुणमेकं जगत्ततः सत्त्वं रजस्तमो वापीति समुदायः समुच्चयार्थः । यतो यस्मादेते गुणाः स्वस्वभावावस्थिताः प्रत्येकं समुदिता वा
15 तस्मान्न पिता न पुत्रः परमार्थतः । सर्वदा गुणा एव केवलाः सन्ति । [2]स्वयमथ[2] पुत्रावस्थायां ये सत्त्वरजस्तमोलक्षणा गुणास्त एव प्राप्तजनकभावा अपि तेन पूर्वापरकालयोरवि[शि]ष्टस्वभावा एव[3] । ते ततस्तदपेक्ष्य पिता पुत्रश्चाभिधीयन्ते। न तु

---

[1] rtogs-pai sgro-btags-pa yin-te. gzugs tha-dad-pas yaṅ gcig ñid de-bzhin-du sgra sna-tshogs-par sgra-sna-tshogs-kyis brjod-par-bya-ba min-no.

[2.2] So MS.—don ni hdí yin-te = *ayam arthaḥ*.

[3] khyad-par-med-pai dṅos-po ñid yin-te.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

तत्र कश्चिद्विशेषः। ततः काल्पनिक एवायं व्यवहारः॥ यदि च रूपग्रहणकाले ऽपि शब्दग्रहणात्मक[मेक]मेव तत् ज्ञानं[1] तदा तत्स्वभावमुपलभ्येत। न चोपलभ्यते। ततो न तद्ग्रहणात्मकमित्याह। शब्दग्रहणेत्यादि।

शब्दग्रहणयुक्तस्तु स्वभावस्तस्य नेष्यते॥ ६५ 5

शब्दग्रहणेन युक्तः संबद्धः। तु शब्दो विशेषाभिधाने। स्वभावस्तस्य रूपग्राहकस्य ज्ञानस्य नेष्यते न प्रतीयते। अतस्तदा तस्य शब्दग्रहणात्मता नास्तीति निश्चीयते॥

स्यादेतत्। यदि नाम न प्रतीयते तथापि तदेव तत्[2]॥ [166a] कथं तर्हि रूपग्रहणमित्याह। तदेवेत्यादि। 10

तदेवान्येन रूपेण नटवत्सोऽप्यशाश्वतः।

तदेव शब्दज्ञानं। अन्येन रूपेण स्वभावेन रूपग्रहणात्मकेन रूपं गृह्णातीति शेषः। कथमिव तस्यानुरूपता। नटवत्। यथा नाट्यसमये रङ्गभूमिगतो नटः। एक एव नानारूपेणावतरति। तथा प्रकृते ऽपीति न दोषः॥ अत्राह। सो 15 ऽप्यशाश्वत इति। अनित्यः पूर्वस्वभावपरित्यागेन रूपान्तरमाविशति। न च पूर्वापरकालयोरेकस्वभाव एव नटो नाना-

---

1 çes-pa de gcig ñid yin-na...
2 de-lta-na yaṅ de ñid de yin-no zhe-na. de-ltar-na. ji-ltar ....

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

रूपसंबन्धात् । अन्यथा तस्यापि रूपद्वयमेकदा चेति[1] भाषेत ।
इति साध्यविकलो दृष्टान्तः ।

अथापि स्यात् । भावः स एव । स्वभावः पुनरस्यापरापर
उत्पद्यते निरुध्यते च । ततो ऽयमदोष इत्यचाह । स
5 एवान्येत्यादि ।

स एवान्यस्वभावश्चेदपूर्वेयं तदेकता ॥ ६६

स एवात्मा नटो वा । अन्यस्वभावो ऽपरस्वभावः । चेद्यदु-
च्यते । तदा ऽपूर्वेयं तदेकता । अपूर्वेयमदृष्टपूर्वेयमीदृशी
तदेकता । तस्य भावस्यापरस्वभावोत्पत्तावप्येकता । अभिन्ना-
10 त्मता । तथा हि स एवेति तत्त्वमाख्यायते । पुनरन्यस्वभाव
इति तस्यैवान्यत्वं । न चैतत्परस्परविरुद्धधर्मद्वयमेकस्य युक्तं ।
न हि भावो नामान्य एव स्वभावात् । येन तस्योत्पादनिरो-
धयोरपि भावस्य तौ न स्यातां । नापि तदभिन्नस्य स्वभाव-
स्योत्पादनिरोधयोर्भावस्य तादवस्थ्यं युक्तमभेदाभावप्रसङ्गात्[2] ।
15 भेदे वा संबन्धासिद्धिरिति भावः ॥

स्यादेतत् । भवत्वेवैष प्रसङ्गो यदि रूपद्वयमस्यात्मनः सत्यं
स्यात् । किं तर्हि निजमस्य रूपमपहायापरं रूपमतात्त्विकं

---

[1] So MS.—Tib. gives no help: gñis-po yaṅ gcig-tu sams-la (?) snaṅ-bar hgyur-ro. Possibly *sems-la* = *iti*.

[2] So Nep. (first-hand) and Tib. *tha-dad-pa ma-yin-pa med-par thal-bar hgyur-bai-phyir.*—Second-hand *yuktaṁ bheda°*.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

तेन नोक्तदोषप्रसङ्गः । इत्याशयमाशङ्कयन्नाह । अन्यद्रूप-
मित्यादि ।

अन्यद्रूपमसत्यं चेन्निजं तद्रूपमुच्यतां ।

अन्यद्रूपं तद्विषयोपाधिकं स्फटिकोपलस्येव असत्यमस्वाभा-
विकं । इति चेद्यदि । तर्हि निजं तद्रूपमुच्यतां । निजं 5
स्वाभाविकं । तस्यात्मनो रूपं तत्त्वं । उच्यतां । अस्त्येवान्यद्रूपं
तस्य किं तत् । ज्ञानता चेत् ।

ज्ञानता चेत्ततः सर्वपुंसामैक्यं प्रसज्यते ॥ ६७

ज्ञानात्मतैव तस्य पूर्वापरकाला[166 a]नुगामिनी । निजं रूपं
किमन्यद्वक्तव्यं ।[1] आपद्यते । वस्तुतो भेदे ऽपि विशेषाभावात् ॥ 10
इत्थं च पुनरिदमतिप्रसज्यत इत्याह चेतनेत्यादि ।

---

1 There is no lacuna in Nep. MS.—I have no information concerning the Maith. MS.—Tib. has: gzhan ni ci-zhig brjod-par-bya. dei gzugs-kyis sṅa-ma daṅ phyi-ma-dag-tu gzugs gzhan daṅ hbrel-ba-na yaṅ çel bzhin-du hdi gcig-pa yin-no zhes gal-te zer-nao. de-ltar-na skyes-bu kun gcig-tu thal-bar hgyur-te. de-ltar-na de çes-pa-ñid-du thun-moṅ-bai chos yin-pas-so. dper na sṅa-ma daṅ phyi-mai dus-kyi sgra daṅ gzugs-kyi çes-pa-dag dei rnam-pa tha-dad-pas tha-dad-pa yin-na yaṅ gcig yin-pa de-ltar-na sems-can kun-te. srog-chags-kyi rgyud-du gtogs-pa-rnams bdag-gcig-tu thal-bar hgyur-ba hthob-par hgyur-la. dṅos-po tha-dad-pa yaṅ khyad-par med-pai-phyir-ro = *kim anyad vaktavyam*, tadrūpeṇa pūrva-apara-anya-rūpa-saṁbandhe pi sphaṭikavad yady eko 'stīty ucyate, evam sarvapuṁsām aikyaṁ prasajyate, evam jñānatve-na tat-sādhāraṇarūpatvāt, tadyathā pūrvāparakālikayoḥ çabdarūpajñānayor bhinnākāratvād bhinnayor apy ekatvam eva, tathā sarvasattvānām. prāṇi-gati-gatānām ekātmatā prasajyate, *āpadyate*.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

चेतनाचेतने चैक्यं तयोर्येनास्तिता समा ।

यदि वावान्तरं[1] भेदनिबन्धनं विशेषमपास्य किं[2]चिदाकारकमाश्रित्यैकत्वमुच्यते । तदा चेतना पुरुषधर्मः । अचेतना प्रकृत्यादिधर्मः । चकारो दोषान्तरसमुच्चये । ते ऽप्येकमभिन्नं
5 वस्तु स्यातां । कथं । तयोश्चेतनाचेतनयोर्येन कारणेन । अस्तिता समा । सापि भावानां निजं रूपं । समा द्वयोरपि तुल्या ॥

[3]ननु चात्रापि सादृश्यनिबन्धनमिष्यत एवैकत्वं वस्तुभेदे ऽपि । ततो ऽयमिष्टप्रसाधनाददोष इत्याह । विशेषश्चेत्यादि ।

विशेषश्च यदा मिथ्या कः सादृश्याश्रयस्तदा ॥ ९८

10 दूषणान्तरद्योतने चकारः । विशेषो भेदः । सर्वभावानामनियमेन यदा मिथ्या ऽसत्यं । निजमेव रूपं सत्यं । तदा कः सादृश्याश्रयः स्यात् । किमाश्रित्य[4] सादृश्यं व्यवस्थाप्यते । विशेषसद्भावे हि किंचिन्मात्रसाधर्म्येण सादृश्यं स्यात् । विशेषाभावे च तदेव तत्स्यान्न सदृशं । न हि गोगवययोर्गोविशेषमननुभवन् । न गवयो गोसदृशो भवेदपि तु गौरेव
15

---

1 *yadi vā av°*—bar-skabs-kyi.

2 rnam-pa cuṅ-zhig-la brten-nas = kaṁ cid ākāram.—ākārakam ? *ka* from a second hand.

3 ci-ste hdi-la yaṅ dṅos-po tha-dad-na yaṅ hdra-bai rgyu-mthsan-gyis gcig-pa-ñid yin-te de-lta-bas na = *nanv atrāpi vastubhede pi sādṛçyanibandhanenaikatvam asti tatas*...

4 Ms. āçṛtya.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

स्यात्[1]। अतो विशेष एव सादृश्याश्रयः। स च यदा पारमार्थिको न भवति। तदा कः सादृश्यस्य समानाकारतायाः पुंसामन्यस्य वा आश्रयो निबन्धनं वा भवेत्। नैव कश्चिदित्यर्थः। अतो वस्तुत एवैकत्वमापतितं भवतो न सादृश्यकृतं[2]। तत्कथं सिद्धसाधनाददोष इत्युच्यते॥ 5

एवं कापिलजैमिनीयपरिकल्पितस्य चित्स्वभावस्यात्मनः सत्त्वमसिद्धं। उपनिषदादिपरिकल्पिते ऽपि यथासंभवं दूषणं यदिदमभिधेयमिति॥

सांप्रतमचेतनस्य नैयायिकादिपरिकल्पितस्यात्मनः सद्भावव्यवहारप्रतिषेधायाह। अचेतनस्येत्यादि। 10

अचेतनश्च नैवाहमाचैतन्यात्पटादिवत्।

चेतनस्तावदुक्तक्रमेणात्मा न युज्यते। अचेतनोऽपि न[3] वाहमात्मा युक्त इति चकारार्थः। कुतः। आचै[167 a]तन्यात्। चैतन्याभावात्। न विद्यते चेतनाऽस्येत्यचेतनः। तस्य भाव आचैतन्यं। उभयपदवृद्धिः। पारलौकिकादिवत्। तस्मात्। 15 अचेतनत्वादित्यर्थः। कथमिव पटादिवत्। यथा पटवृक्षपर्वतादयश्चैतन्यविरहादात्मा न भवन्ति। तथाभिमतोऽपि[4]

---

1 So Ms.—According to the Tib. *gogavayayor viçeṣānanubhave na...*

2 Hdra-bas byas-pa ni ma yin-no.

3 So Ms.—Sems-med kyaṅ bdag ma yin-par bstan-pai ched-du min-to zhes te. mi-rigs-so zhes-pa ni aṅ-gi sgrai don-te.

4 de-bzhin-du mṅon-par-hdod-pa kyaṅ.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

कर्मकर्तृत्वादेरस्याभ्युपगमात्। अन्यथा न किं चित्प्रयोजनं तेन। न चाचेतनस्य तद्युक्तं। यथा पटादेः॥

यदि नाम स्वयमसावचेतनस्तथापि बुद्धेश्चेतना[1] चेतयते। तेनायमदोष इति पराभिप्रायं संभावयन्नाह। अथ ज्ञ
5 इत्यादि।

अथ ज्ञश्चेतनायोगादज्ञो नष्टः प्रसज्यते॥ ६९

अथेति पृच्छायां। अथायमात्मा चेतनायोगाद्बुद्धिसमवायात्। स्वयमचेतनोऽपि ज्ञो भवति। जानातीति ज्ञ इति कप्रत्ययान्तस्य रूपं[2]। एवमुपगम्यमानेऽज्ञो नष्टः प्रसज्यते। यदा
10 तर्हि मदमूर्छावस्थायां चेतनानिवृत्तावयमात्माऽज्ञो न किं चिदपि जानाति। तदा नष्टः प्राक्तनचैतन्यसंबद्धस्वभावपरित्यागाद्विनष्टः प्रसज्यते॥

चैतन्यसंबन्धासंबन्धकालयोरेकस्वभावत्वान्नायं दोष इति परमाशङ्कयन्नाह। अथाविकृत इत्यादि।

15 अथाविकृत एवात्मा चैतन्येनास्य किं कृतं।

अथ चैतन्योत्पादनिरोधयोरविकृत एव। अनुत्पन्नानिरुद्धस्वभाव एवात्मा। यद्येवं तर्हि चैतन्येनास्य किं कृतं।

---

[1] *buddhiç*, second hand.—bloi sems-kyis sems-daṅ-ldan-par byed-do.
[2] *Pāṇ*. 3. 1. 135.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

अचेतनस्य सर्वकालमविकृतस्य सतः। अस्यात्मनः। चैतन्येन बुद्धिसमवायेन किं कृतं। किमतिशयाधानमनुष्ठितं। न किं चित्। बुद्धिसमवाये ऽपि तथैवाप्रच्युतप्राच्यस्वभावस्यावस्थानादचेतन एवात्मा॥

तथा च सति किमनुष्ठितं भवद्भिरित्याह। 5

अज्ञस्य निष्क्रियस्यैवमाकाशस्यात्मता मता॥ ७०

अज्ञस्य किं चिदपि हिताहितं ज्ञातुमशक्तस्य। निष्क्रियस्य। निर्गतो बहिर्भूतः क्रियाया इति निष्क्रियः। तस्य सर्वप्रतीकाररहितस्यानाधेयातिशयतयाऽसंस्कर्तव्यस्य। अथ वा सर्वकर्मणि [167b] शक्तिविकलस्य गमनादिक्रियाशून्यस्य वा आकाशस्य 10 प्रकृतानुपयोगित्वादाकाशकल्पस्य। एवं सत्यात्मता आत्मस्वभावताव्यवस्था व्यवस्थापिता॥ एतच्च स्वमतेनोदाहरणं। यथा निःस्वभावतया सर्वक्रियाशून्यं प्रज्ञप्तिसन्मात्रमाकाशं तथात्मापीत्यर्थः। परमतेनापि वा। यथा च न कर्मकर्त्रादिरूपमाकाशमचेतनत्वादक्रियत्वाच्च। तथात्मापीति भावः॥ 15

इदानीं पुनरन्ययात्मप्रतिषेधबाधकं परमतेनोत्थापयन्नाह। न कर्मेत्यादि।

न कर्मफलसंबन्धो युक्तश्चेदात्मना विना।

यदि न कश्चिदेकः परलोकी स्यात्। तदा तेनात्मना

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

परलोकगामिना विनाऽन्तरेण कर्मफलसंबन्धोऽयुक्तः[1] । कर्म शुभाशुभं । फलं च तस्यैवेष्टानिष्टलक्षणं । तयोः संबन्धः । कर्मणः कृतस्य फलेन वा संबन्धः । येनैव कृतं कर्म तस्यैव तत्फलप्रतिलम्भो नान्यस्येति । न युक्तो न घटत इष्यते च
5 परलोके कर्मफलसंबन्धः । तत्र च सौगतानामप्यविवादः ।

तथा च सूत्रं[2] । अनेनैव कृतं कर्म कोऽन्यः प्रत्यनुभविष्यति । न हि भिक्षवः कृतोपचितानि[3] कर्माणि पृथिवीधातौ विपच्यन्ते । नाब्धातौ । न तेजोधातौ । न वायुधातौ । उपात्तेष्वेव[4] स्कन्धधात्वायतनेष्विति विस्तरः ।

10 उक्तं च ।

न प्रणश्यन्ति कर्माणि कल्पकोटिशतैरपि ।
सामग्रीं प्राप्य कालं च फलन्ति खलु देहिनां । इति ॥[5]

ततः कर्मफलसंबन्धोऽनिवारितो भवतामपि । तस्माद-वश्यमङ्गीकर्तव्य आत्मा । अन्यथा सर्वमेतदसंगतं स्यात् ॥

15 कथमसत्यात्मनि कर्मफलसंबन्धो घटत इत्याह । कर्म कृत्वेत्यादि ।

---

1 gal-te hjig-rten pha-rol-po hga yañ med-par hgyur-na dei-tshe bdag-dç hjig-rten pha-rol-tu hgro-ba yod-pa ma yin-zhiñ. med-na las-hbras-hbrel-par mi rigs-so = *yadi na kaç cit paralokaḥ syāt tadā sa ātmā paralokagāmī na syāt. [tad] abhāvāt karmaphalasaṁbandho na yuktaḥ syāt.*—Observe that *ekaḥ* (na kae cid ekaḥ) is not translated. The original reading was *yadi na kaçcid ekaḥ paralokagāmī*; from the wrong reading *paralokī* follows the total alteration of the sentence.

2 See *Divyāvadāna*, p. 54, and elsewhere.

3 On the import of the word *upacita*, see *Madh vṛtti*. 303, n. 4.

4 See ibidem 285, n. 3.

5 See *Divya* 504, 23; 582, 4, etc: *Abhidh. k.v.*, Soc. Asiat. fol. 221.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

कर्म कृत्वा विनष्टे हि फलं कस्य भविष्यति॥ ७१

हि यस्मात्[1] कर्म कृत्वा करोत्याद्य शुभाशुभलक्षणं। विनष्टे निरुद्धे सति कर्मकर्तरि। फलं कस्य भविष्यति। आत्मनोऽसत्त्वे परलोकगामिनः कस्य चिदभावात्। येन चित्त-क्षणेन कृतं कर्म तस्य क्षणिकतया [168a] तत्कर्मक्रियाकाले 5 निवृत्तत्वात्। कृतस्य कर्मणः फलं सुगतौ दुर्गतौ वा सुख-दुःखात्मकं कस्य भविष्यति। उत्पत्स्यते। नैव कस्य चित्स्यात्। परलोके च कृतकर्मण एव फलयोगिनो[2] ऽन्यस्य कस्य चिदुत्पा-दात्। इति कृतविप्रणाशो [ऽ]कृताभ्यागमश्च स्यात्[3]॥ उपलक्षणं चैतत्। स्मृतिप्रत्यभिज्ञानसंशयनिर्णयस्वयंनिहितप्रत्यनुमार्गण- 10 दृष्टार्थकुतूहलविरमणकार्यकारणभावतदधिगतप्रमाणबन्धमोक्षा-दयोऽपि न स्युः। चेद्यदि मतं तन्न युक्तमित्याह। द्वयोरित्यादि।

द्वयोरप्यावयोः सिद्धे भिन्नाधारे क्रियाफले।

द्वयोरप्यावयोः। आत्मवादिनो भवतो मम च नैरात्म्य-वादिनः। सिद्धे निश्चिते। के सिद्धे आह। भिन्नाधारे क्रियाफले। 15 कर्मक्रिया अस्मिन् भवे। तस्याः फलं परलोके। ते भिन्नाधारे। नानाधिकरणे सिद्धे। तथा हि। न येनैव शरीरेण तस्मिन्

---

1 nii sgras ni gaṅ-gi-phyir.

2 hbras-bu daṅ ldan-pa.

3 byas-pas chud-za zhiṅ ma-byas-pa daṅ hphrad-par hgyur—See *Syādvāda-mañjari*, § 18 (p. 151); *Sarvadarçana* 26, 13 (Gough's translation of this passage and my own translation are wrong).

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

जन्मनि कर्म करोति तेनैव प्रेत्य फलमुपभुङ्क्ते । अतोऽन्यदेव कर्मकर्तृ तदन्यच्च फलोपभोक्तृ । अतो भिन्नाधारे क्रियाफले भवतः । अत्र चाविप्रतिपत्तिरावयोः ॥

स्यादेतदात्मव्यापारमन्तरेण ते एव कर्तृत्वोपभोक्तृत्वे न
5 स्यातामित्यत्राह ।

निर्व्यापारश्च तत्रात्मेत्यत्र वादो वृथा ननु ॥ ७२

निर्व्यापारो व्यापाररहितः । तत्र तयोः कर्मक्रियाफलोप-भोगयोरात्मा निःक्रियत्वादचेतनत्वात् । नित्यत्वाच्च क्वचिदपि क्रियायां समर्थः ॥ यदप्युक्तं ।

10 ज्ञानमात्रादिसंबन्धः कर्तृत्वं तस्य भण्यते ।
सुखदुःखादिसंवित्तिसमवायस्तु भोक्तृता ॥ इति ।

तदपि पूर्वापरकालयोरविचलितस्वभावस्योक्तक्रमेण न संगच्छते ॥ इति हेतोरत्रात्मनि निर्व्यापारे वादो विवादो । वृथा निष्फलो । यदर्थमसावङ्गीकृतस्तत्र तस्यानुपयोगित्वात् ॥
15 नन्विति परसंबोधने ॥

ननु यद्यात्मा न भवेत्कथं तर्हि कृतविप्रणाशादिदोषो न स्यात् । ततो [न][1] वृथा तद्वाद इत्याह । हेतु[168b]मानित्यादि ।

हेतुमान् फलयोगीति दृश्यते नैष संभवः ।

---

[1] de ltar-bas na rtsod-pa don-med-pa ma-yin-no zhe-na.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

यो हेतुमान् कर्मणा युक्तः स एव फलयोगी फलसंबद्धः । इत्येवमेष संभवो न दृश्यते नोपलभ्यते । यस्मादन्य एव मृतो लोके जायते अन्य एव हि[1] । ततो हेतुमतः फलयोगो न दृश्यते ॥

एतत्तर्हि कथं नीयते यदुक्तं । अनेनैव कृतं कर्म कोऽन्यः 5 प्रत्यनुभविष्यतीति[2] । अत्राह । संतानस्येत्यादि ।

संतानस्यैक्यमाश्रित्य कर्ता भोक्तेति देशितं ॥ ७३

संतानस्योत्तरोत्तरानेकक्षणपरंपरालक्षणस्य कार्यकारणभावेन प्रवर्तमानस्य । ऐक्यमाश्रित्य[3] । अनेकेष्वेकत्वं[4] लोकाध्यवसायवशादवरोपितमेव[5] निमित्तीकृत्य कर्ता भोक्तेति देशितं । 10 य एव कर्मणः कर्ता स एव तत्फलस्योपभोक्ता च । इत्येतद्देशितत्वेऽपि नेयाभिप्रायवशात् भगवता प्रकाशितं । अन्यथा कर्मफलोच्छेदं मन्येत जनः । न तु तावता उभयलोकानुगामिनः सत्त्वमाख्यातं॥ अत एव च तत्रैवोक्तं । उपात्तेष्वेव स्कन्धधात्वायतनेषु विपच्यन्त इति[6] । तथा चेतना कर्म चेतयित्वा कर्मेति 15 वचनाच्च[7] । तदुक्तं ।

---

1 So Ms. See above, VIII. 98.

2 See above, 468.6.

3 Ms. āsṛtya.

4 One of the aspects of the *avidyā*, *piṇḍasaṃjñā*, *ekasaṃjñā*, etc.

5 Ms. °vaçād āvaropitam.—Possibly *āropitam*.

6 See above, 468.9.

7 See above ad V. 6; also *Madh. vṛtti* ad XVII. 2.—de-bzhin-du sems-pai las-kyis bsam-pas bsams-pai las yin-no zhes gsuṅs-pas-so (?)

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

कर्मजं लोकवैचित्र्यं चेतना तत्कृतं च तत् ।
चेतना मानसं कर्म तज्जे वाक्कायकर्मणी । इति[1] ॥

अन्यत्राप्युक्तं ।

सत्त्वलोकमथ भाजनलोकं
5 चित्तमेव रचयत्यतिचित्रं ।
कर्मजं हि जगदुक्तमशेषं
कर्म चित्तमवधूय न चास्ति । इति[2] ॥

तस्मान्न चित्तविनिर्मुक्तमन्यत्कर्मास्ति । [3]तच्च कुशलाकुशलं चित्तमुत्पाद्य निरुध्यमानं स्वोपादेयचित्तक्षणे कुशला-
10 कुशलादिसंस्कारविशेषवासनामादधाति[4] । तदपि तदाहितवासनमुत्तरोत्तरतदभिसंस्कृतक्षणपरंपराविच्छेदतः संतानप्रवर्तमानं[5] परिणतिविशेषमुपगच्छत्[6] कर्मविशेषानुरूपं तथाविधं सुखादिस्वभावं चित्तात्मकमेव फलमभिनिर्वर्तयति परलोके[3] ॥

---

1 Quoted *Abhidh. k.v.*, Soc. As., fol. 337 b (chapter IV, initio).—*las-las hjig-rten sna-tshogs skye. las ni sems-pa daṅ des byas.*

2 Quoted *Pañcakramaṭ*, p. 40, and also *Madh. vṛtti.*

3 de yaṅ dge-ba yaṅ mi dge-bai sems skyes-nas hgags-pa-na raṅ-gi ño-bar-len-pa-las byuṅ-bai sems kyi skad-cig-la dge-ba daṅ mi-dge-ba-la-sogs-pai hdu-byed-pai bag-chags hjog-go. de yaṅ des gzhag-pai bag-chags gzhan daṅ gzhan des mṅon-par-hdu-byas-pai skad-cig-ma gzhan daṅ gzhan rgyun ma-chad-pas hjug-pa-na yoṅs-su-gyur-pai khyad-par ñe-bar-skyeo. las-kyi khyad-par daṅ rjes-su mthun-pa de-lta-buo (?). rnam-pa bde-ba-la-sogs-pai raṅ-bzhin-gyi sems-kyi bdag-ñid-kyi hbras-bu hjig-rten pha-rol-tu skyed-par byed-do zhes brjod-do.

4 *viçeṣa*, not translated—*vi* from a second hand, *çeṣa* in margin.

5 According to the Tibetan : °*kṣaṇaparamparāsaṁtānāvícchedataḥ pra.*°

6 According to the Tibetan *upajāyate.*

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

[1]तद्यथा क्षितिबीजादयः परस्परोपसर्पणप्रत्ययविशेषात्समधिगताति- शयतया प्रथमक्षणो[169a]पनिपातिनः स्वोपादेयभूतद्वितीय- क्षणकलापे कार्योत्पादानुगुणविशेषोत्पादनद्वारेण तदुत्तरोत्तर- तारतम्यमुपजनयन्तः संततिपरिणामविशेषादन्त्यक्षणलक्षणं प्रकर्ष- पर्यन्तमासादयन्तो बीजानुरूपशालिकोद्रवाङ्कुरमुत्पादयन्ति ॥ 5
यथा च लाक्षारसपरिभावितं मातुलुङ्गादिबीजमुप्तं तत्संस्कार- परंपराप्रवृत्तेस्तत्पुष्पादिषु रक्ततामुत्पादयति। न च तत्र कश्चित्पूर्वापरकालयोरेकोऽनुगामी समस्ति। तत्र कुशलाकुशलं समानस्यापि[2] कल्पनोपस्थापितत्वात्। नोपन्यासो युक्तः। तदुक्तं।

यस्मिन्नेव हि संतान आहिता कर्मवासना। 10
फलं तत्रैव बध्नाति कर्पासे रक्तता यथा॥ इति॥[3]

तस्माद्यथा बीजादिष्वात्मानमन्तरेणापि प्रतिनियमेन कार्यं तदुत्पत्तिश्च क्रमेण भवति। तथा प्रकृतेऽपि परलोकगामिनमेकं विनापि कार्यकारणभावस्य नियामकत्वात्प्रतिनियतमेव फलं। क्लेशकर्माभिसंस्कृतस्य संतानस्याविच्छेदेन प्रवर्तनात्परलोके फल- 15

---

1 dper-na de ni sa dań sa-bon-la-sogs-pa phan-tshun tshogs-pai rkyen-gy khyad-par-las thob-pai khyad-par-du gyur-pa skad-cig-ma dań-po-las bsed-pa-la rań-gi ñe-bar-len-pa [r bya-] bas byuń hgyur-pa skad-cig-ma gñis-par gyur-pai tshogs-pa-la hbras-bu bskyed-pai rjes-su-mthun-pai khyad-par skyed-par gyur-nas phyi-ma phyi-ma khyad-par-du hbyuń-bai rgyud yońs-su-gyur-pai khyad-par-las mthar skad-cig-mai mtshan-ñid phul-tu byuń [ ] thob-bo. sa-bon ... skyed-par byed-de.

2 So Ms.—dge-ba dań mi-dge-ba dań. mtshuńs-pa-la yań rnam-par-rtogs-pas gzhag-pai-phyir ñe-bar-dgod-pa ni ma rigs-so.

3 See *Sarvadarçana*, p. 25, and references *Muséon*, 1902, p. 43.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

प्रतिलम्भोऽभिधीयते ॥ इति नाकृताभ्यागमो न कृतविप्रणाशो बाधकं । ततो नात्मानमन्तरेण कर्मफलसंबन्धो न युज्यते ॥

यथा च सत्येवात्मनि स न घटते । तथा समुच्चयमुच्यमान-मतिविस्तरं स्यादिति नेह प्रतन्यते ॥

5 आह च ।

नात्मास्ति स्कन्धमात्रं तु क्लेशकर्माभिसंस्कृतं ।

अन्तराभवसंतत्या कुक्षिमेति प्रदीपवत् ॥ इति ॥

[1]पुद्गलतद्वादिभिस्तत्त्वान्यत्वप्रतिषेधपक्षाभ्युपगमात्त्वयमेव व-स्तुत्वं प्रतिषिद्धं । वस्तुनो हि तत्त्वान्यत्वप्रकारानतिक्रमात् । पर-

10 स्परपरिहारवतोरेकप्रतिषेधापरविधिनान्तरीयकत्वात् ॥ भारहा-[169b]रादि[2] सूत्रमपि समर्थितमत्रार्थे । तस्मादाभिप्रायिकीं भगवतो देशनामजानद्भिः परिकल्पितोऽसौ न वस्तु सन् । वस्तुत्वाभ्युपगमे[3] नान्यत्वमित्यात्मनो निराकरणेनैव निरस्तः[4] । इति न पुनर्विशेषेण प्रतिषेधितः ॥

15 उक्तं चैतद्भगवता । इति हि भिक्षवोऽस्ति कर्म । अस्ति फलं । कारकस्तु नोपलभ्यते य इमान् स्कन्धान् विजहाति । अन्यांश्च स्कन्धानुपादत्ते । अन्यत्र धर्मसंकेतात् । अत्रायं धर्म-संकेतो यदस्मिन् सति इदं भवत्यस्योत्पादादिदमुत्पद्यत इति ।[5]

---

1 gaṅ-zag-tu smra-ba-de-rnams-kyis.

2 See J.R.A.S., 1901, p. 308.

3 dṅos-pos (?) blaṅs-pa na yaṅ gzhan ma-yin-no zhes ..

4 =nirastaḥ pudgalaḥ.—bsal-ba ma yin-no ?? (na nirastaḥ.)

5 *dharmasaṁketa*=chos-kyi-brda.—See *Çālistambasūtra*.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

एतेन भगवतैवेदंप्रत्ययतामात्रलक्षणः[1] कार्यकारणभावो ऽपि दर्शित[2] एव । अयमपि च संतानस्येत्यनेन[3] यथाव्यवहार-मनिरूपितस्वरूपः सूचित[4] एव । संतानवचनेनेदंप्रत्ययतामात्र-स्याभ्युपगमात् । अन्यथा संतान एव न स्यात् । तेन वास्तवकार्यकारणभावभाविनो[5] दोषा नावलीयन्ते ॥ 5

इदमेवाचार्यपादैरप्युक्तं ।

अशक्तं सर्वमिति चेत् । बीजादेरङ्कुरादिषु ।
दृष्टा शक्तिर्मता सा चेत्संवृत्यास्तु यथा तथा[6] ॥

कार्यकारणभावप्रतिनियमादेव स्मृत्यभावोऽपि निरस्तः । एकस्यानुगमात्मनोऽभावात् । न स्मर्ता कश्चिदिह विद्यते । किं 10 तर्हि स्मरणमेव केवलमारोपवशात् । स्मर्यमाणवस्तुविषयं । न चात्र स्मर्तुरभावेऽपि कश्चिद्व्याघातः । अनुभूते हि वस्तुनि विज्ञानसंताने स्मृतिबीजाधानात्कालान्तरेण संततिपरिपाकहेतोः स्मरणं नाम कार्यमुत्पद्यते ॥ एवं प्रत्यभिज्ञानादयोऽपि द्रष्टव्याः । अतिविस्तरभयात्प्रत्येकमिह न प्रतिविधीयन्त इति 15 तत्समर्थनमन्यत्रैव विस्तरेणावधार्यमिति ॥

---

1 rkyen-hdi-pa-tsam-kyi mthsan-ñid.

2 Sic Ms. old hand ; *r* erased ; Tib. has *bstan* = *deçita*.

3 So Ms.—hdi yaṅ rgyun gcig ces-pas = saṁtāna eka ity.

4 bstan-pa.

5 *vāstava* = dnos-po-la grub-pa.—°*bhāvino*... = yod-pai......... = doṣā ye vastutvena siddhe kāryakāraṇabhāve bhavanti.

6 gal-te kun-rdzob hdod-na ji-ltar de-ltar hgyur = *yadi sā çaktir saṁvṛtyā iṣṭā*...

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

सर्वमेतत्संवृतिसत्यमुपादाय समर्थितं । परमार्थे[1] तु सर्व-
धर्माणां निःस्वभावत्वात्सर्वविकल्पोपरमाच्च । न किं चिदुत्पद्यते
निरुध्यते वा । सात्मकमनात्मकं वा । नापि [170a] विचार्यमाणं
कर्म तत्फलं वा नापीहलोको न परलोको वा न[2] कश्चि-
5 दस्ति । कल्पनाविठपितत्वात् । तस्मात्सर्वमेतत्प्रतिबिम्बसंनिभं
निःस्वभावमुत्पद्यते निरुध्यते च । कार्यकारणं[3] च सात्मकं
निरात्मकं च नित्यमनित्यं चाभिधीयते । स्वप्नवत्कर्मकर्तृत्वं
तत्फलोपभोग[4] इहलोकः परलोकः सुगतिदुर्गतिगमनं च ।
कल्पनानामप्रहाणात् । इति सर्वं सुस्थं । यद्वक्ष्यति[5] ।

10 एवं च न निरोधोऽस्ति न च भावोऽस्ति तत्त्वतः ।
अजातमनिरुद्धं च तस्मात्सर्वमिदं जगत् ॥
स्वप्नोपमास्तु गतयो विचारे[6] कदलीसमाः ।

इत्यादि ॥ उक्तं च ।

कर्ता स्वतन्त्रः कर्मापि त्वयोक्तं व्यवहारतः ।
15 परस्परापेक्षिकी तु सिद्धिस्तेऽभिमतानयोः ॥
न कर्तास्ति न भोक्तास्ति[7] पुण्यापुण्यं प्रतीत्यजं ।
यत्प्रतीत्य न तज्जातं प्रोक्तं वाचस्पते त्वया ॥ इति ।

---

1 Ms. paramārthahetu sarva.°
2 caṅ-zad.
3 rgyu daṅ hbras-bu.
4 loṅs-spyod-pa-po.
5 Below ix. 150-151.
6 Tib. has *sñin-po med* = asārā.
7 bhoktā = za-ba-po.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

यथा निरात्मानश्च सर्वे धर्माः कर्मफलसंबन्धाविरोधश्च[1] । निःस्वभावता च । यथा दृष्टसर्वधर्माविरोधश्च । तथा पितापुत्रसमागमे देशितं । तदुक्तं[2] । भगवानाह । एवमेव महाराज बालोऽश्रुतवान् पृथग्जनश्चक्षुषा रूपाणि दृष्ट्वा सौमनस्यस्थानीयान्यभिनिविशते । सोऽभिनिविष्टः समनुनीयते । समनुनीतः 5 संरज्यते । संरक्तो रागजं कर्माभिसंस्करोति[3] । त्रिविधं कायेन । चतुर्विधं वाचा । [त्रिविधं मनसा][4] । तच्च कर्माभिसंस्कृतमादित एव क्षीणं निरुद्धं विगतं[5] विपरिणतं । न पूर्वां दिशं निश्रित्य[6] तिष्ठति । न दक्षिणां । न पश्चिमां । नोत्तरां । नोर्ध्वं । नाधः । नानुविदिशं । नेह । न तिर्यक् । नोभय- 10 मन्तरा । तत्पुनः कालान्तरेण मरणकालसमये प्रत्युपस्थिते । जीवितेन्द्रियनिरोधे आयुषः परिक्षयात् । तत्सभागस्य कर्मणः क्षीणत्वात् । चरमविज्ञानस्य निरुध्यमानस्य[7] मनस आरम्बणीभवति । तद्यथापि नाम [170ᵇ] शयितविबुद्धस्य जनपदकल्याणी[8] । इति हि महाराज चरमविज्ञानेनाधिपतिना । 15

---

1 MS. °sambandhavinirodha—Tib. hbrel-ba mi hgal-ba.

2 Quoted *Çikṣās.* 250.10—Comp. ibid. 226.7.—The first part (... ... ... trividhaṁ manasā), a *locus classicus*, see Madh. vṛtti, 137, note 1.

3 The Tib. adds...*dveṣajam*...*mohajam.*

4 Neither in our MS. nor in the Tib. translation, nor in Çikṣās.

5 hgags-la bral-zhin.

6 = brten-te = niçritya.

7 rnam-par çes-pa tha-ma hgags-pai tshe = caramavijñāna-nirodhakāle.

8 Neither our MS. nor the Tib. translation does repeat the words *ārambaṇam bhavati.* See Çikṣās. p. 253, n. 1.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

तेन च कर्मारम्बणेन औपपत्त्यंशिकं[1] द्वयप्रत्ययं प्रथमं विज्ञान-
मुत्पद्यते। यदि [वा] नारकेषु। यदि वा तिर्यग्योनौ। यदि
वा यमलोके। यदि वा आसुरकाये। यदि वा मनुष्येषु।
यदि वा देवेषु। तस्य च प्रथमविज्ञानस्यौपपत्त्यंशिकस्य समन-
5 न्तरनिरुद्धस्यानन्तरं सभागा[2] चित्तसंततिः प्रतिवर्तते[3] यत्र
विपाकस्य प्रतिसंविदा[4] प्रज्ञायते[5]। तत्र यश्चरमविज्ञानस्य
निरोधस्तत्र च्युतिरिति संख्या भवति। यः प्रथमविज्ञानस्य
प्रादुर्भावस्तत्रोपपत्तिरिति। इति महाराज न कश्चिद्धर्मो-
ऽस्माल्लोकात्परलोकं गच्छति। च्युत्युपपत्ती प्रज्ञायेते। तच्च[6]
10 महाराज चरमविज्ञानमुत्पद्यमानं न कुतश्चिदागच्छति।
निरुध्यमानं न क्व चिद्गच्छति। कर्माप्युत्पद्यमानं न कुतश्चि-
दागच्छति। निरुध्यमानं न क्व चिद्गच्छति।[7] [प्रथमविज्ञान-
मप्युत्पद्यमानं न कुतश्चिदागच्छति। निरुध्यमानं न क्व चिद्ग-
च्छति]। तत्कस्य हेतोः। स्वभावविरहितत्वात्। चरमविज्ञानं
15 चरमविज्ञानेन शून्यं। कर्म कर्मणा शून्यं। प्रथमविज्ञानं
प्रथमविज्ञानेन शून्यं। च्युतिश्च्युत्या शून्या। उपपत्तिरुपपत्त्या

---

1 skye-bai char-gtogs-pai rnam-par çes-pa.
2 skal-ba dan hdra-ba *or* skal-ba hdra-ba.
3 *Çikṣās.* has *pravartate*, more correct.
4 So MS.—*Çikṣās.* has *pratisamvedanā*, correct.—See below. 479. 1.
5 mnon-par yod.
6 *Çikṣās.* has tatra.
7 Given by *Çikṣās.* and Tib.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

शून्या। कर्मणां चावन्ध्यता प्रज्ञायते[1]। विपाकस्य च प्रतिसंवेदना। न तत्र कश्चित्कर्ता न भोक्ता। अन्यत्र नामसंकेतादिति विस्तरः॥ एवं द्वेषमोहाभ्यामपि कर्माभिसंस्करणं यथायोगं वाच्यमिति॥ 5

शालिस्तम्बसूत्रेऽप्युक्तं[2]। पुनरपरं तत्त्वेऽप्रतिपत्तिर्मिथ्याप्रतिपत्तिरज्ञानमविद्या। एवमविद्यायां सत्यां त्रिविधाः संस्कारा अभिनिर्वर्तन्ते। पुण्योपगा। अपुण्योपगा। आनंज्योपगास्त्र[3]। [4]इम उच्यन्ते अविद्याप्रत्ययाः संस्कारा इति[4]। पुण्योपगानां संस्काराणां[5] पुण्योपगमेव विज्ञानं भवति[6]। अपुण्योपगानां 10 संस्काराणामपुण्योपगमेव विज्ञानं भवति[7]। [171a] आनंज्योपगानां संस्काराणामानंज्योपगमेव विज्ञानं भवति[8]। इदमुच्यते संस्कारप्रत्ययं विज्ञानमिति। तदेव विज्ञानप्रत्ययं नामरूपं। नामरूपविवृद्ध्या षड्भिरायतनद्वारैः कृत्यक्रिया[:][9] प्रवर्तन्ते।

---

1 las-rnams hbras-bu med-par mi hgyur-bar mṅon zhiṅ.

2 See *Çikṣās*, 222.11—For the first part of the quotation, see above ix. 2.

3 So MS.—*Çikṣās*. has āniñjya.°

4—4 Wanting in Tib.; but see note 8.

5 hdu-byed-rnams las (abl. not genit.)

6 Tib. adds: hdi-dag ni ma-rig pai rkyen-gyis hdu-byed-rnams zhes-byas zhes-bya-ba daṅ.

7 Tib adds: hdi-ni hdu-dyed kyi rkyen-gyis rnam-par-çes-pa zhes-bya-bao.

8 The text is corrupt. Tib. has: ......mi gyo-bar hgro-bai rnam-par çes pa ñid-du hgyur-te hdi ni rnam-par-çes-pai rkyen-gyis miṅ daṅ gzugs çes byas. miṅ daṅ gzugs rnam-par hphel-bas......—*Çikṣās*. has: idam ucyate saṁskārapratyayaṁ vijñānam iti. evam nāmarūpam. nāmarūpavivṛddhyā...—As observed by Prof. Bendall, the Madhyamakavṛtti gives better readings and is followed by the Tibetan translation of *Çikṣās* itself.

9 bya-ba byed-pa.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

तन्नामरूपप्रत्ययं षडायतनमुच्यते। षड्भ्य आयतनेभ्यः षट् स्पर्शकायाः प्रवर्तन्ते। अयं षडायतनप्रत्ययः स्पर्श इत्युच्यते। यज्जातीयः स्पर्शो भवति तज्जातीया वेदना प्रवर्तते। इयं स्पर्शप्रत्यया वेदनेत्युच्यते। यस्तां वेदयति। विशेषेणास्वादयति। 5 अभिनन्दयति। अध्यवस्यति। अधितिष्ठति। सा वेदनाप्रत्यया तृष्णेत्युच्यते। आस्वदना। अभिनन्दना। अध्यवसायस्थानं[1] आत्मप्रिय[रूप]सातरूपैर्वियोगो मा भवत्विति। अपरित्यागो भूयो भूयश्च प्रार्थना इदं तृष्णाप्रत्ययमुपादानमित्युच्यते। एवं प्रार्थयमानः पुनर्भवजनकं कर्म समुत्थापयति। कायेन वाचा 10 मनसा। स उपादानप्रत्ययो भव इत्युच्यते। तत्कर्मनिर्जातानां [2][पञ्च]स्कन्धानामभिनिर्वृत्तिर्या सा भवप्रत्यया जातिरित्युच्यते। या जात्यभिनिर्वृत्तानां स्कन्धानामुप[चय]परिपाकाद्विनाशो[3] भवति। तदिदं जातिप्रत्ययं जरामरणमित्युच्यते। पेयालं। तत्र विज्ञानं बीजस्वभावत्वेन हेतुः[4]। कर्म क्षेत्रस्वभावत्वेन हेतुः। 15 अविद्या तृष्णा च क्लेशस्वभावत्वेन हेतुः। कर्मक्लेशा विज्ञानबीजं संजनयन्ति। तत्र कर्म विज्ञानबीजस्य क्षेत्रकार्यं करोति। तृष्णा विज्ञानबीजं स्नेहयति। अविद्या विज्ञानबीजमवकिरति। [अ]-सतामेषां प्रत्ययानां विज्ञानबीजस्याभिनिर्वृत्ति[र्न] भवति। तत्र

---

1 *Qikṣās.* has : ...adhyavasānam mā me priyarūpaçātarūpair viyogo bhavatv iti.—Tib. has : ...myoṅ-ba, mṅon-par-dga, lhag-par-zhen-nas hdug-pa-las bdag sdug ṅo-bo dan bden-pai ṅo-bo daṅ hbral-bar...

2 pañca = lṅa.

3 According to Tib. °p... *u-smin-pa* daṅ hjig-par hgyur-ba.

4 rgyu byed-do.

SPS 891.281 P 33 B
6285
CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

Nityācārapaddhati, Fasc. 1-7 @ /10/ each ... ... Rs.
Nityācārapradīpa, Fasc. 1-7 @ /10/ each ... ...
Nyāyabindutīkā, Fasc. 1 @ /10/ each ... ...
*Nyāya Kusumāñjali Prakaraṇa Vol. I, Fasc. 2-6 Vol. II, Fasc. 1-8 @ /10/ each ... ...
Padmawati, Fasc. 1-4 @ 2/ ... ...
Pariçiṣṭa Parvan, Fasc. 1-5 @ /10/ each ... ...
Prākṛita-Paingalam, Fasc. 1-7 @ /10/ each ... ...
Prithvirāj Rāsa, Part II, Fasc. 1-5 @ /10/ each ... ...
Ditto (English) Part II, Fasc. 1 @ 1/- each ... ..
Prākṛta Lakṣaṇam, Fasc. 1 @ 1/8/ each ... ...
Parāçara Smṛti, Vol. I, Fasc. 1-8 Vol. II, Fasc. 1-6; Vol. III, Fasc. 1-6 @ /10/ each ... ...
Parāçara, Institutes of (English @ 1/- each ... ...
Prabandhacintāmaṇi (English) Fasc 1-3 @ 1/4/ each ... ...
Ṣaddarśana-Samuccaya, Fasc. 1, @ /10/ each ... ..
*Sāma Vēda Saṁhitā, Vols. I, Fasc. 5-10; II, 1-6; III, 1-7; IV 1-6; V, 1-8, @ /10/ each ... ...
Sāṇkhya Sūtra Vṛtti, Fasc. 1-4 @ /10/ each ... ...
Ditto (English) Fasc. 1-3 @ 1/- each ... ..
*Sankara Vejaya, Fasc. 2-3 @ /10/ each ... ...
Srāddha Kriyā Kaumudī, Fasc. 1-6 @ /10/ each ... ...
Srauta Sutra Latyayan, Fasc. 1-9 @ /10/ each ... ...
„ „ Asbalayana, Fasc. 1-11 @ /10/ each ... ...
Suçruta Saṁhitā, (Eng.) Fasc. 1 @ 1/- each ... ...
Śuddhi Kaumudī, Fasc. 1-4 @ /10/ each ... ...
*Taittreya Brahmana, Fasc. 3-25 @ /10/ each ... ...
„ Pratisakhya, Fasc. 1-3 @ /10/ each ... ...
*Taittirīya Saṁhitā, Fasc. 22-45 @ /10/ each ... ...
Tāṇḍya Brāhmaṇa, Fasc. 1-19 @ /10/ each ... ...
Tantra Vārtika (English) Fasc. 1-6 @ 1/4/ ... ...
*Tattva Cintāmaṇi, Vol. I, Fasc. 1-9, Vol. II, Fasc. 2-10, Vol. III, Fasc. 1-2, Vol. IV, Fasc 1 Vol. V, Fasc. 1-5, Part IV, Vol. II, Fasc. 1-12 @ /10/ each ... ...
Tattvārthādhigama Sutram, Fasc. 1-8 @ /10/ ... ...
Trikāṇḍa-Maṇḍanam, Fasc. 1-3 @ /10/ ... .
Tul'si Satsai, Fasc. 1-5 @ /10/ ... ...
Upamita-bhava-prapañca-kathā, Fasc. 1-9 @ /10/ each ... ...
Uvāsagadasāo, (Text and English) Fasc. 1-6 @ 1/- ... ...
Vallāla Carita, Fasc. 1 @ /10/ ... ...
Varṣa Kriyā Kaumudī, Fasc. 1-6 @ /10/ ... ...
*Vāyu Purāṇa, Vol. I, Fasc. 2-6; Vol. II, Fasc. 1-7, @ /10/ each ...
Vidhāna Pārijata, Fasc. 1-8 @ /10/ ... ...
Vivādaratnākara, Fasc. 1-7 @ /10/ each ... ...
Vrhat Svayambhū Purāṇa, Fasc. 1-6 @ /10/ ... ...
*Yoga Aphorisms of Patanjali, Fasc. 2-5 @ /10/ each ... ...

Tibetan Series.

Pag-Sam Thi S'iñ, Fasc. 1-4 @ 1/ each ... ...
Sher-Phyin, Vol. I, Fasc. 1-5; Vol. II, Fasc. 1-3; Vol. III, Fasc. 1-6 @ 1/ each ... ...
Rtogs *brjod dpag hkhri* S'iñ (Tib. & Sans. Avadāna Kalpalatā) Vol. I, Fasc. 1-6; Vol. II. Fasc. 1-5 @ 1/ each ... ...

Arabic and Persian Series.

'Ālamgīrnāmah, with Index, (Text) Fasc. 1-13 @ /10/ each ...
Al-Muqaddasi (English) Vol. I, Fasc. 1-3 @ 1/- ... ...
Āīn-i-Akbarī, Fasc. 1-22 @ 1/8/ each ... ...
Ditto (English) Vol. I, Fasc. 1-7, Vol. II, Fasc. 1-5, Vol. III, Fasc. 1-5, @ 2/- each ... ...
Akbarnāmah, with Index, Fasc. 1-37 @ 1/8/ each ... ...
Ditto English Vol. I, Fasc. 1-8; Vol. II, Fasc 1-3 @ 1/4/ each
Arabic Bibliography, by Dr. A. Sprenger @ /10/ ... ...
*Bādshāhnāmah, with Index, Fasc. 1-19 @ /10/ each ... ...
Conquest of Syria, Fasc. 1-9 @ /10/ each ... ...
Catalogue of Arabic Books and Manuscripts 1-2 @ 1/- each ...
Catalogue of the Persian Books and Manuscripts in the Library of the Asiatic Society of Bengal. Fasc. 1-3 @ 1/ each ... ...
Dictionary of Arabic Technical Terms, and Appendix, Fasc. 1-21 @ 1/8/ each ... ...
Farhang-i-Rashidī, Fasc. 1-14 @ 1/8/ each ... ...
Fihrist-i-Ṭūsī, or, Ṭūsy's list of Shy'ah Books, Fasc. 1-4 @ 1/- each ...
Futūḥ-ush-Shām of Wāqidī, Fasc. 1-9 @ /10/ each ... ...
Ditto of Azadī, Fasc. 1-4 @ /10/ each ... ...

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

Haft Āsmān, History of the Persian Masnawi, Fasc. 1 @ /12/ each	Rs. 0	12
History of the Caliphs, (English) Fasc. 1-6 @ 1/4/ each	7	8
Iqbālnāmah-i-Jahāngīrī, Fasc. 1-3 @ /10/ each	1	14
Iṣābah, with Supplement, 51 Fasc. @ 1/- each	51	0
Maāṣir-ul-Umarā, Vol. I, Fasc. 1-9, Vol. II, Fasc. 1-9; Vol III, 1-10; Index to Vol. I, Fasc. 10-11; Index to Vol. II, Fasc. 10-12; Index to Vol. III, Fasc. 11-12 @ /1/ each	35	0
Maghāzi of Wāqidi, Fasc. 1-5 @ /10/ each	Rs 3	2
Muntakhabu-t-Tawārikh, Fasc. 1-15 @ 10/ each ...	Rs. 9	6
Ditto (English) Vol. I, Fasc. 1-7; Vol. II, Fasc. 1-5 and 3 Indexes; Vol. III, Fasc. 1 @ 1/ each	15	0
Muntakhabu-l-Lubāb, Fasc. 1-19 @ /10/ each	11	14
Ma'āṣir-i-'Ālamgīrī, Fasc. 1-6 @ /10/ each	3	12
Nukhbatu-l-Fikr, Fasc. 1 @ /10/	0	10
Niẓāmī's Khiradnāmah-i-Iskandarī, Fasc. 1-2 @ /12/ each ...	1	8
Riyāẓu-s-Salātīn, Fasc. 1-5 @ /10/ each	3	2
Ditto (English) Fasc. 1-5 @ 1/	5	0
Tubaquat Nasiri, Fasc. 1-5 @ /10/ each	3	2
Ditto (English) Fasc. 1-14 @ 1/ each	14	0
Ditto Index	1	0
Tārīkh-i-Fīrūz Shāhī of Ẓiyāu-d-dīn Barnī, Fasc. 1-7 @ /10/ each ...	4	6
Tārīkh-i-Fīrūzshāhī, of Shams-i-Sirāj Aif, Fasc. 1-6 @ /10/ each ...	3	12
Ten Ancient Arabic Poems, Fasc. 1-2 @ 1/8/ each	3	0
Wis o Rāmīn, Fasc. 1-5 @ /10/ each	3	2
Ẓafarnāmah, Vol. I, Fasc. 1-9, Vol. II, Fasc. 1-8 @ /10/ each ..	10	10
Tuzuk-i-Jahāngīrī (Eng.) Fasc. 1 @ 1/	1	0

ASIATIC SOCIETY'S PUBLICATIONS.

1. Asiatic Researches. Vols. XIX and XX @ 10/ each 20
2. Proceedings of the Asiatic Society from 1870 to 1904 @ /8/ per No.
3. Journal of the Asiatic Society for 1870 (8), 1871 (7), 1872 (8), 1873 (8), 1874 (8), 1875 (7), 1876 (7), 1877 (8), 1878 (8), 1879 (7), 1880 (8), 1881 (7), 1882, (6), 1883 (5), 1884 (6), 1885 (6), 1886 (8), 1887 (7), 1888 (7), 1889 (10), 1890 (11), 1891 (7), 1892 (8), 1893 (11), 1894 (8), 1895 (7), 1896 (8), 1897 (8), 1898 (8), 1899 (8), 1900 (7) 1901 (7), 1902 (9), 1903 (8), 1904 (16) @ 1/8 per No. to Members and @ 2/per No. to Non-Members.

   N.B.—The figures enclosed in brackets give the number of Nos. in each Volume
4. Journal and Proceedings, N.S., 1905, to date, @ 1-8 per No. to Members and Rs. 2 per No. to Non-Members. ... ...
5. Memoirs, 1905, to date. Price varies from number to number. Discount of 25°/o to Members.

6. Centenary Review of the Researches of the Society from 1784-1883 ...	3	0
A sketch of the Turki language as spoken in Eastern Turkistan, by R. B. Shaw (Extra No., *J.A.S.B.*, 1878)	4	0
Catalogue of Mammals and Birds of Burmah, by E. Blyth (Extra No., *J.A.S.B.*, 1875)	4	0
7. Catalogue of the Library of the Asiatic Society, Bengal, 1884. ...	3	8
8. Mahābhārata, Vols. III and IV, @ 20/ each	40	0
9. Moore and Hewitson's Descriptions of New Indian Lepidoptera, Parts I-III, with 8 coloured Plates, 4to. @ 6/ each	18	0
10. Tibetan Dictionary, by Csoma de Körös	10	0
11. Ditto Grammar " "	8	0
12. Kaçmīraçabdāmṛta, Parts I and II @ 1/8/	3	0
13. A descriptive catalogue of the paintings, statues, &c., in the rooms of the Asiatic Society of Bengal, by C. R. Wilson...	1	0
14. Memoir on maps illustrating the Ancient Geography of Kaśmīr, by M. A. Stein, Ph.D., Jl. Extra No. 2 of 1899	4	0
15. Persian Translation of Haji Baba of Ispahan, by Haji Shaikh Ahmad-i-Kirmasi, and edited with notes by Major D. C. Phillott.	10	0

Notices of Sanskrit Manuscripts, Fasc. 1-33 @ 1/ each	33	0
Nepalese Buddhist Sanskrit Literature, by Dr. R. L. Mitra ...	5	0

N.B.—All Cheques, Money Orders, &c., must be made payable to the "Treasurer Asiatic Society," only.

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri

CC-0. In Public Domain. Digitized by eGangotri